

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Ugdymo mokslų institutas

Karolina Krištolaitytė

Edukologijos studijų programa
Magistro darbas

Suprasti laisvę: mokytojas ir mokinys

Darbo vadovė: Doc. dr. Vita Venslovaitė

Vilnius
2023

Baigiamąjį darbą,
patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanı įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai
suredagavau ir įteikiau Instituto administratorei (-iui).

.....
(Data) (Studentės (-o) vardas, pavardė, studento pažymėjimo numeris,
parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) bakalauro (magistro) darbams keliamus
reikalavimus ir gali būti ginamas.

.....
.....
(Data) (Vadovės ar vadovo vardas, pavardė, parašas)

Baigiamąjį darbą priėmė:

.....
.....
(Data) (Instituto administratorės (-iaus) vardas, pavardė, parašas)

Įvadas	8
Laisvė egzistencializmo filosofijoje	12
<i>Laisvė Kierkegaard filosofijoje</i>	13
<i>Laisvė Nietzsche filosofijoje</i>	15
<i>Laisvė Sartre filosofijoje</i>	18
Laisvės ir kontrolės sambūvis šiuolaikybėje	21
<i>Panoptizmas ir post-panoptizmas</i>	21
<i>Vartotojiška visuomenė: dar vienas galios diskursas</i>	24
Laisvė švietimo kontekste	27
Tyrimo metodologija	30
<i>Duomenų rinkimo metodas</i>	31
<i>Tiriamųjų atranka</i>	32
<i>Tyrimo etika</i>	33
Tyrimo rezultatai	35
<i>Laisvė</i>	35
<i>Laisvė mokykloje</i>	41
Empirinio tyrimo išvados	50
Išvados	52
Literatūra	57
Priedai	61

Santrauka

Laisvė – tai vienas esminių žmogaus egzistencijos elementų. Remiantis vienais žinomiausių egzistencializmo filosofų - Kierkegaard, Nietzsche, Sartre – idėjomis, aukščiausia individo laisvės išraiška yra jo individualumas ir savitumas, paremtas jo morale ir vertybėmis. Žmogus neišvengiamai laisvas rinktis, net tuomet, kai atsikrato pasirinkimo ir šis yra padaromas už jį, tai vis tiek yra žmogaus pasirinkimas – pasirinkimas nesirinkti. Egzistencializmo požiūriu žmogaus laisvė yra ir pareiga, ir siekis – siekis išsivaduoti nuo esamo konteksto, jei jaučiamas pastarojo ribojimas individualybės skleidimuisi ir pareiga tapti tikruoju savimi kartu su savo moralinėmis normomis ir vertybėmis. Taip pat, šiuolaikybeje aptinkami galios ir kontrolės šaltiniai, kurie suponuoja įtaką asmens laisvei.

Žvelgiant į švietimo kontekstą globaliu mastu skatina švietimo globalizaciją ir standartizaciją, o Lietuvos švietimo dokumentuose deklaruojamas humanistinis požiūris į ugdymą, kuris remiasi laisvo žmogaus ugdymu.

Šiame darbe tyrinėjamas mokinio ir mokytojo laisvės supratimas ir jos supratimas mokykloje.

Tyrimo problematika:

1. Laisvė egzistencinėje filosofijoje laisvė yra vienas esminių klausimų ir žmogaus egzistencijos fundamentų bei siekių. Kintant laikmečiui, vis dažniau mokslinėje literatūroje svarstomi įvairūs galios mechanizmai – matomi ir paslėpti – kurie kontroliuoja žmogaus būtį. Laisvės suvokimą svarbu persvarstyti kiekvieno laikmečio perspektyvoje tam, kad įsivertintume savo laisvės esminius elementus ir galėtume mesti žvilgsnį link reikiamo siekio.
2. Vakarietiškos globalios švietimo reformos, standartizuojančios ir švietimo veiklą kreipiančios kapitalistinio efektyvumo linkme, neaplenkė ir Lietuvos švietimo, kuris nacionalinėje „*Geros mokyklos koncepcijoje*“ mini humanistinio ugdymo idėjomis paremtą švietimą. Esminis probleminis klausimas – kaip mokytojai ir mokiniai – du vieni svarbiausių švietimo sistemos dalyvių – supranta laisvę mokykloje.

Tyrimo objektas: mokytojo ir mokinio laisvės supratimas ir laisvės supratimas mokykloje.

Tyrimo tikslas: atskleisti mokytojo ir mokinio laisvės supratimą ir laisvės supratimą mokykloje.

Tyrimo metodika: Tiek egzistencializmo filosofija, iškeldama laisvo individo sampratas, tiek fenomenologija žvelgia į konkrečias individo išgyvenamas patirtis. Šiame darbe pasirinktas fenomenologijos tyrimo būdas, kadangi nagrinėjamas fenomenas – laisvė – yra neatsiejama ir

kompleksiška kiekvieno asmens gyvenimo dalis, siekiama suprasti kokias reikšmes šiandien laisvei suteikia mokytojai ir mokiniai, kaip jie supranta laisvę ir kaip ją supranta mokykloje. Fenomenologinio tyrimo esmė yra siekis suprasti užslėptas patirtines esmes ir prasmes, siekiama išnagrinėti žmogišką patirtį (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 89-90).

Tyrimui atlikti pasirinktas individualus giluminis interviu. Interviu yra pagrindinis kokybinių duomenų rinkimo metodas atliekant fenomenologinį tyrimą (ibid, p. 120). Per individualų interviu vyksta sąveika tarp tyrėjo ir tiriamojo, į tiriamą objektą orientuotas pokalbis padeda pažinti jį „iš vidaus“, pateikiami klausimai turi padėti atskleisti esmę, o ne įsprausti į tyrėjo alternatyvas ar išankstines nuostatas (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Tyrimas atskleidė mokytojo ir mokinio laisvės ir laisvės mokykloje sampratą - kokie esminiai elementai įeina į jų laisvės supratimą ir išryškėjo esminiai klausimai, kurie gali būti keliami lyginant šią sampratą su moksline literatūra.

Summary

Freedom is one of the essential elements of human existence. According to some of the most well-known existentialist philosophers - Kierkegaard, Nietzsche, Sartre - the highest expression of individual freedom is one's individuality and uniqueness, based on their morality and values. Human beings are inevitably free to choose, even when they rid themselves of choice, and this is still a human choice - the choice not to choose. From an existentialist perspective, human freedom is both a duty and a pursuit - a pursuit to break free from the existing context if one feels constrained in expressing their individuality and a duty to become one's true self together with their moral norms and values. Additionally, there are sources of power and control in contemporary society that affect individual freedom.

Looking at the context of education on a global scale, it promotes the globalization and standardization of education, while the educational documents in Lithuania declare a humanistic approach to education, which is based on the education of free individuals.

This work explores the understanding of freedom by students and teachers and their understanding of freedom within schools.

Research problematic: Freedom in existential philosophy is one of the essential questions and foundations of human existence and aspirations. As time changes, various power mechanisms - both visible and hidden - that control human existence are increasingly discussed in scientific literature. It is important to reconsider the perception of freedom in the perspective of each era in order to evaluate the essential elements of our freedom and to glimpse the desired goal.

Western global educational reforms, which standardize and orient educational activities toward capitalist efficiency, have also affected Lithuanian education, which, in the national concept of "Good School," mentions education based on humanistic ideas. The essential problematic question is how teachers and students - two of the most important participants in the education system - understand freedom within schools.

Research object: the perception of freedom by teachers and students and perception of freedom within schools.

Research purpose: to reveal the perception of freedom by teachers and students and perception of freedom within schools.

Research methodology: Both existentialist philosophy, which highlights the notions of a free individual, and phenomenology, which examines concrete individual experiences, are relevant to this study. This work employs a descriptive phenomenological research method because the phenomenon being examined - freedom - is an inseparable and complex part of each person's life. The aim is to

understand the meanings attributed to freedom today by teachers and students, how they understand and experience freedom in general and within schools. The essence of phenomenological research lies in the attempt to understand hidden experiential essences and meanings. The study aims to explore human experience (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 89-90).

For this research, individual in-depth interviews were chosen. Interviews are the main qualitative data collection method in phenomenological research (ibid, p. 120). Through individual interviews, interaction between the researcher and the participant takes place, and the conversation focuses on the research subject. The questions posed should help reveal the essence rather than impose the researcher's alternatives or preconceptions (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

The research revealed the concept of freedom for teachers and students, including the essential elements of their understanding of freedom, and highlighted key questions that can be raised when comparing this concept with scientific literature.

Įvadas

„Jie galėtų, galima sakyti, patys save pražudyti.“ (tiriamoji mokinė Rūta, žr. priedus) – sako mokinė, kalbėdama apie absoliučios laisvės beprotybę. Laisvė kaip palaima ir kaip kančia, siekiamybė ir našta, tikrovė ir iliuzija. Galbūt šios priešpriešos tapачios tam, ką Kierkegaard įvardino ir žmogaus egzistencijoje „*begalybės ir baigtinumo, laikinumo ir amžinumo, laisvės ir būtinumo sintezė yra paradoksali egzistencija*“ kaip sako V. Asakavičiūtė (2015, p. 70), žmogus savaime yra prieštaravimų kompleksas, dėl to nuolat patiria skausmą ir įtampą. Taigi, nori, nenori, neišvengs ar niekad neturės žmogus laisvės savo egzistenciniame laikotarpyje? O vieną iš pastarųjų patyrus – laukia toliau toji beprotiška pražūtis?

Nors laisvės tema įvairiose mokslo srityse nagrinėjama seniai, tačiau su kiekvienu laikmečiu, nuolatos kintant socialiniam, kultūriniam, ekonominiam, politiniam kontekstui, užliejant ir atsitraukiant įvairioms ideologijoms, aiškinančioms žmogaus būvio sąlygojimus ir įtampas svarbu iš naujo atsakyti į klausimą – kas laisvė yra individui ir visuomenei tam, kad galėtume nusiteikti priimti tai, ką išgirsime, nes išgirsti galime jog laisvi nesame ar kad turime laisvę, tačiau nuo jos bėgame, o tokie teiginiai ištikę kasdienoje gali sukelti neigiamas konotacijas ar net sukurti absoliutų neigimo kultą. Įsivardinti laisvės sampratą – tai įsivardinti pagrindinius orientyrus įsipareigojant jais sekti, o ne palikti deklaratyvias nuotrupas ir atgarsius apie tai, kas bene svarbiausia žmogui ir visuomenei.

Egzistencializmo filosofinei kryptčiai svarbūs tokie klausimai, kaip gyvenimo prasmė, kokį santykį žmogus kuria su kitais ir pasauliu ir performuluodami garsųjį R. Descartes šūkį „*Mąstau, vadinas egzistuoju*“, egzistencialistai atranda kitokias sąsajas – „*Mąstau, vadinas mąstau, bet ar egzistuoju, čia jau kitas klausimas*“, iš šių idėjinių formų egzistencializme svarbią vietą užima ir laisvės klausimas šalia jo visos esaties ir veiksmų. (Gravil, 2007, p. 8). Kadangi šiuo darbu siekiama pažvelgti į mokinių ir mokytojų laisvės supratimą, teorinė dalis remiama būtent egzistencializmo filosofija. Teorinėje dalyje aptariami trys egzistencializmo filosofinei kryptčiai priskiriami – nors, kaip matysime tolimesniuose skyriuose kartais ir su priešpriešomis – autoriai: egzistencializmo pradininku laikomas Kierkegaard, kontraversiškas Nietzsche ir Sartre. Visi šie autoriai savo darbuose nagrinėja laisvės temą, juose paliečiamas vienu ar kitu kampu žmogaus laisvės siekis, būtinybė ar neišvengiamumas.

Šiuolaikybę nagrinėjančioje literatūroje atrandame ir kitus laisvės klausimus – Foucault išplėtotą panoptikumo ir panoptizmo idėją - „*Disciplinuoti ir bausti*“ (1975) žvelgia ir į šiuolaikybės mechanizmus, sukurtus galios išlaikymui, o atsirandančios technologijos ir jų įtaka

žmogaus gyvenimui dar kiek viską apverčia ir jau aptinkame post-panoptizmo terminus, kurie įgauna slinktį mąstyme apie galios šaltinius (Boyne, 2000). Šalia viso to kyla ir vartotojų visuomenės kultas, kurį Rubavičius apibūdina kaip ir kaip „*nesiliaujantis poreikių didėjimas*“ (Rubavičius, 2009, p. 424). Pasirinkimas kalbėti apie galios šaltinius šiame darbe neatsitiktinis, tai tarsi egzistencinės teorijos papildymas mąstymui apie laisvę sąsajoje su tuo, kas šiandien laisvę represuoja, kontroliuoja, dėlioja mintis ar kuria iliuzijas apie tai, kokia ji yra ar turi būti. Galima manyti, jog be represijos termino ar pojūčio apie laisvę apskritai nemąstytime.

Trečiojoje dalyje aptariamas šiandieninis švietimo kontekstas ir Lietuvos švietimo tikslai – mokytojas ir mokinys, du esminiai elementai mokyklos kontekste yra pasirinkti kaip tiriamieji, o tyrimo klausimai nagrinėja laisvės supratimą ir laisvės supratimą mokykloje, tad švietimo ir mokyklos bei laisvės sąsaja yra reikšminga išnagrinėti. Lietuvos švietimas dar 1988 m., išsilaisvinimo iš sovietinės ideologijos saulėtekyje, savo pagrindus klojo humanistinės krypties link ir siekė ugdyti laisvą žmogų - vienas svarbiausių aspektų, švietimo reformos orientyrų buvo laisvo žmogaus ugdymas – „*laisvas žmogus laisvoje visuomenėje*“ (Bruzgelevičienė, 2008, p. 269). Tačiau kaip pastebi R. Želvys (2018), buvo tikėtina, jog tiesiogiai perimsime Vakarietiško švietimo pagrindus. Vakarai pasuko neoliberalistine kryptimi, o mes, teigia R. Želvys, selektyviai atsirenkame tai, prie ko buvome pratę – atskaitomybės ir baudmės įrankius (ibid). Aptariamas ir P. Sahlberg (2016) žiūros taškas į globalias švietimo reformas, kurios pagrįstos konkurencija ir disponuoja korporaciniais terminais, tokiais kaip „*efektyvumas*“. Visos šios mokslininkų ir ekspertų mintys tampa svarbios tyrinėjant mokinio ir mokytojo išgyvenamą laisvę mokykloje.

Temos iširtumas: tyrimo autorei nepavyko aptikti jokie Lietuvoje atlikto fenomenologinio tyrimo, kuris būtų orientuotas į tai, kaip mokytojai ir mokiniai supranta laisvę ir kaip ją supranta ir mokykloje.

Tyrimo problematika:

3. Laisvė egzistencinėje filosofijoje laisvė yra vienas esminių klausimų ir žmogaus egzistencijos fundamentų bei siekių. Kintant laikmečiui, vis dažniau mokslinėje literatūroje svarstomi įvairūs galios mechanizmai – matomi ir paslėpti – kurie kontroliuoja žmogaus būtį. Laisvės supratimą svarbu persvarstyti kiekvieno laikmečio perspektyvoje tam, kad įsivertintume savo laisvės esminius elementus ir galėtume mesti žvilgsnį link reikiamo siekio.

4. Vakarietiškos globalios švietimo reformos, standartizuojančios ir švietimo veiklą kreipiančios kapitalistinio efektyvumo linkme, neaplenkė ir Lietuvos švietimo, kuris nacionalinėje „*Geros mokyklos koncepcijoje*“ mini humanistinio ugdymo idėjomis paremtą švietimą. Esminis probleminis klausimas – kaip mokytojai ir mokiniai – du vieni svarbiausių švietimo sistemos dalyvių – supranta laisvę mokykloje.

Tyrimo tikslas: atskleisti mokytojo ir mokinio laisvės supratimą ir laisvės supratimą mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis egzistencializmo filosofine literatūra išanalizuoti žmogaus laisvės konceptą egzistencializmo požiūriu;
2. Remiantis moksline literatūra, nagrinėjančia šiuolaikybę, aptarti kas yra galios šaltiniai suponuojantys įtaką žmogaus laisvei;
3. Remiantis moksline literatūra aptarti šiandieninį Lietuvos mokyklos kontekstą;
4. Atlikti empirinį kokybinį tyrimą ir atlikus tyrimą atskleisti mokytojo ir mokinio laisvės supratimą ir laisvės supratimą mokyklos kontekste.

Tyrimo objektas: mokytojo ir mokinio laisvės supratimas ir laisvės supratimas mokykloje.

Tyrimo klausimai:

1. Kas mokytojui ir mokiniui yra laisvė?
2. Kas mokytojui ir mokiniui yra laisvė mokykloje?

Tyrimo metodika: Tiek egzistencializmo filosofija, iškeldama laisvo individo sampratą, tiek fenomenologija žvelgia į konkrečias individo išgyvenamas patirtis. Šiame darbe pasirinktas fenomenologijos tyrimo būdas, kadangi nagrinėjamas fenomenas – laisvė – yra neatsiejama ir kompleksiška kiekvieno asmens gyvenimo dalis, siekiama suprasti kokias reikšmes šiandien laisvei suteikia mokytojai ir mokiniai, kaip jie supranta laisvę ir kaip ją supranta mokykloje. Fenomenologinio tyrimo esmė yra siekis suprasti užslėptas patirtines esmes ir prasmes, siekiama išnagrinėti žmogiškąją patirtį (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 89-90).

Tyrimui atlikti pasirinktas individualus giluminis interviu. Interviu yra pagrindinis kokybinių duomenų rinkimo metodas atliekant fenomenologinį tyrimą (ibid, p. 120). Per individualų interviu vyksta sąveika tarp tyrėjo ir tiriamojo, į tiriamą objektą orientuotas pokalbis padeda pažinti jį „iš vidaus“, pateikiami klausimai turi padėti atskleisti esmę, o ne įsprausti į tyrėjo alternatyvas ar išankstines nuostatas (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Laisvė egzistencializmo filosofijoje

Nors egzistencializmo idėjų pradžia gali būti aptinkama nuo 1789 m. įvykusios Prancūzijos Revoliucijos, tačiau labiau žinomos bei atpažįstamos mene, kultūroje jos tapo 1940 – 1950 metais (Gravil, 2007). Karo pabaiga, kaip teigia Gravil, sukėlė panašias nuotaikas, kaip ir minėtoji Revoliucija – troškimą kardinaliai pakeisti žmogų ir visuomenę (ibid). Vienu pagrindinių egzistencializmo idėjininkų – A. Camus, Sartre, S. de Beauvoir – darbuose atsispindi mintys apie laisvę, atsakomybę, sisteminę tuštumą (ibid), o, žvelgiant plačiau, egzistencializmo kryptyje nagrinėjamos mirties, baigtinumo, žmogaus išgyvenamų nuotaikų (pvz., nuobodžiavimo, nerimo), autentiškumo ir individualumo sunykimo minioje, moralės ir vertybių determinuotumo paneigimo temas (Reynolds, 2014, p. 2). Egzistencializmo filosofijos pajėgos nukreiptos mąstymui apie žmogaus egzistenciją, kuri negali būti įrėminta tik minties formoje, tad egzistencializmo krypties mąstytojai perkonstruoja garsųjį R. Descartes posakį „*Mąstau, vadinasi esu*“ ir teigia: „*Maištauju, vadinasi esu.*“, „*Esu, vadinasi mąstau.*“, „*Mąstau, vadinasi mąstau: bet ar egzistuoju, tai jau visai kitas klausimas.*“ (Gravil, 2007, p. 7).

Vieni iš egzistencializme sutinkamų terminų – pabudimas ir susidūrimas su savo laisve (Gravil, 2007). Egzistencialistai neigia absoliučios nelaisvės esatį, determinaciją – nėra tokios jėgos, kuri taptų absoliutu kontroliuojančiu tavo veiksmus – rinktis ar nesirinkti laisvės taip pat yra pasirinkimas, už kurį individas tampa atsakingas, Heidegger terminais kalbant – žmogaus dabartis yra faktiškumas, tačiau jo ateityje veriasi galimybė, o ateitis yra svarbi individo tapse, kuri gali būti gąsdinanti, tad randasi polinkis pasislėpti už „*blogio likimo*“ ženklo išvengiant pasirinkimo (ibid). Kaip ir Kierkegaard veikale „*Baimė ir drebėjimas*“ jis sako, kad joks žmogus tikrame gyvenime nėra tapęs tokiu nelaimėliu, kad neišlaikytų bent menkiausios galimybės liekanėlės (Kierkegaard, 2020).

Egzistencializmo filosofija žvelgia į patį individą ir jo būtį, biologiškai būdami žmonėmis, egzistenciškai turime tapti individais, atsakingais už savo veiksmus (Flynn, 2006). Egzistencializmo vienu esminių klausimų laikoma individo laisvė, tačiau Flynn (2009), teigia, kad iš tiesų svarbiausiu aspektu tampa autentiškumas. Galima pritarti ar atmesti šią mintį, tačiau, kaip matysime vėliau nagrinėdami vienus pagrindinių egzistencializmo filosofų – šis aspektas atsispindi jų idėjose. Kierkegaard aukščiausioji laisvės forma – religinė stadija – nurodo į buvimą tikruoju „*Aš*“ prieš Dievą (Asakavičiūtė, 2015, p. 72), Nietzsche žvelgia į individo transformaciją – neapibrėžtumas ir nuolatinės transformacijos tragiškumas tai prielaida būti laisvam (Dudley, 2002).

Sartre idėjose taip pat regima transformacija – per pasirinkimą, ne tik veiksmo, bet ir emocijų, individas kuria savo „*asmeninį projektą*“ (Howell, 2002).

Laisvė Kierkegaard filosofijoje

Kierkegaard, gimęs XIX a. pirmoje pusėje, laikomas egzistencializmo pradininku. Būdamas neklasikinės filosofijos atstovu jis savo filosofiją siekia grįsti individualiu žmogaus gyvenimu, asmenybės egzistencija su visu jos unikaliu vidiniu pasauliu (2006). Kaip teigia ir Asakavičiūtė (2015), Kierkegaard mąstysenoje pagrindinę vietą užima ne visuomenė, o individas. Kierkegaard anksčiau nei kiti sugebėjo išvelgti žmogaus susvetimėjimo, nusivylimo, egzistencinės problematikos vešėjimą Vakarų visuomenėje. Amžinašias problemas nuolatos permąstyti ir nagrinėti savo tekstuose filosofą skatino ir jo paties gyvenimo įvykiai, tokie kaip tėvo nuodėmės, griežtas protestantiškas auklėjimas, maištas prieš Hegel racionalistinės filosofijos principus, filisterinės visuomenės vertybių neigimas ir kt. (Andrijauskas, 2003). Nors Kierkegaard laikomas neklasikinės filosofijos atstovu, tačiau pastarajam filosofo statusą užsitarnauti buvo gan sudėtinga (Walsh, 1991), vis dėlto, Kierkegaard padėjo svarbius pamatus egzistenciniam mąstymui, mąstymui apie tai, ką reiškia būti žmogumi, o jo idėjos turi įtakos ne vienam šiandieniniam mąstytojui.

Kierkegaard išskyrė tris egzistencines stadijas: estetinę, etinę ir religinę (Bachemtjevas, V., 2012). Estetinė stadija reprezentuoja grožio, malonumų ir iliuzijų kuriamą pasaulį, pasidavimą savo instinktams, siekį momentinio pasitenkinimo ir dėl to nuolatos išgyvenamą beprasmiškumo būseną; etinė pakopa skatina individą remtis protu, morale, pareigos principais. Kierkegaard „*Arba, arba*“ veikale aprašo refleksijos, kaip transformacijos būtinybės prieigą, kuomet išgyvenamas beprasmiškumo jausmas tampa vis dar momentiniu elementu, o esminio lūžio klausimu tampa individo valia, transformaciją per refleksiją: „*Kartais ji nori save išplėsti iš viso to, sumažinti tai iki nieko, tačiau tai vėl tik nuotaika, momentinė užgaida <...> pradžia vienaip ar kitaip yra refleksijos eksploatacija, tuo pačiu momentu ją nunešanti jėga. Valia neišvengiamai tampa to dalimi, viskas turi prasidėti individo valioje; tik tuomet tai tampa pradžios klausimu.*“ (Kierkegaard, 1987, p. 188). Religinėje stadijoje, kaip teigia Asakavičiūtė, individas išgyvena grynąją laisvės būti – būti tikroju „*Aš*“ prieš Dievą. (2015, p. 72). Kierkegaard teigimu žmogus natūraliai ir neišvengiamai apsibrėžia tam tikrą „*gyvenimo matymą*“, kuris pasitarnauja kaip egzistencinis individo orientyras, suteikiantis prasmę (Grøn & Rosfort, et. al., 2017).

Religiniam būviui apimant laisvę būti tikruoju „Aš“ prieš Dievą, etiniam – sąmoningai pasirinkti konstruojant savo individualumą taip, jog išsilaisvintume nuo išorės primetamų pasirinkimų bei taisyklių, o estetiniam – būti laisvam nuo moralinio, atsakingo įsipareigojimo, tad, regis, vienokia ar kitokia laisve apipintos visos Kierkegaard išskirtos egzistencinės būsenos. Tačiau kartu jose visuomet slypi tam tikras paradoksas – laisvę pasirinkti, pasirinkti teisingai ir kurti savąjį „Aš“ tampa pareiga, kuri, viena vertus, suteikia prasmę ir perkelia į aukščiausiąjį laisvės būvį, kita vertus – tai viso gyvenimo įsipareigojimas nuolat mąstyti savo būtį ir tapsmą. Nors, Asakavičiūtės teigimu (2015), Kierkegaarde kaip tik teigia priešingai – šio mąstytojo filosofijoje laisvė yra siekis, galimybė, o ne žmogaus duotybė ar našta.

Vienas kertinių elementų, tiek siekiant suprasti Kierkegaard tekstus, tiek persipinantis pačiame jo egzistencijos suvokime yra vaizduotė. Vaizduotė yra neatsiejama būties dalis, nuo kurios priklauso jausmai, mintys ir veiksmai (Grøn & Rosfort, et. al). Mes įsivaizduojame savo gyvenimą ir šis įsivaizdavimas [*aut. past.: angl. images - vaizdai*] tampa orientyru jį konstruojant (ibid). Šiuose susikuriamuose vaizduose išgyvenama realybė sukuria tam tikrą dviprasmybę, nes, viena vertus, jie tampa materija kuriamiems vaizdiniais, tačiau kartu ir tam tikru vaizduotės apribojimu, primetant universalias gyvenimo gaires (ibid). Kiekvienas individas egzistuoja tam tikroje realybėje ir kitokios, alternatyvios realybės įsivaizdavimas nepaneigia esamos realybės fakto. Asmuo turi įsisavinti šią pasyviąją realybės dalį, kuri jam buvo duota, tačiau kartu tai yra tik dalinė determinacija, kurią, mąstymo ir būties sąveikoje, individas gali paversti egzistencine problema apjungiant buvimo ir nebuvimo prieštaravimus. Kitaip tariant, realybė yra reflektuojama įsivaizduojant tai, ko joje nėra, trūksta taip sukuriant alternatyvias galimybes (ibid). Kierkegaard filosofijoje realybė yra skurdi be vaizduotės, o per didelė vaizduotė stokoja tikrovės (ibid). Tačiau vaizduotė labiau atsiduria mediatoriaus vaidmenyje, kuomet duotoje žmogaus realybėje patirti išgyvenimai reflektuojami ir, vaizduotės pagalba, įvyksta tam tikras lūžis, kurio momente susiduria esatis, realybė ir tai, ko nėra, ką žmogus tik įsivaizduoja (ibid). Tačiau kaip ir realybės skurdumas pasireiškia vaizduotės stokoje, taip ir vaizduotė, kuri nepermąstyta, nesuteikia gylio žmogaus minčiai, jausmams ir veiksams, tad gresia likti tik tuščiu vaizdiniu. Ši filosofinė mintis skamba dar kitaip mąstant apie šiuolaikybę, postmodernųjį būvį, kai žmogaus vaizduotė atsiduria neapibrėžtoje erdvėje, kurioje fizinė determinacija praktiškai praranda reikšmę, o vaizduotė tarsi pakibusi globaliame, tikrų ir netikrų, atpažįstamų ir svetimų vaizdų tinkle. Ar įmanoma išlikti autentišku ir laisvu savasties kūrėju, ar belieka likimas, pasiskolinant J. Derrida idiomą (Kearney,

2002, p. 25) būti masinės gamybos produktu, skirtu bet kam, kam aktualu (*angl. „to whom it may concern“*).

Taigi, Kierkegaardui laisvė – tai siekiamybė, kurios aukščiausioje stadijoje individas atsiduria „Aš“ prieš Dievą pavidalu. Kierkegaard teigia, jog be paties žmogaus valios įsijungimo jis negali pereiti momentinio skausmo, išgyvenimo dėl savo patyrimo tam, kad pasiektų aukštesnįjį laisvės lygį. Netgi vienas iš reikšmingų jo mąstymo elementų – vaizduotė – be valios įsijungimo gresia likti tik beprasmybe, nesuteikiančia gylio žmogaus minčiai, jausmams ir veiksams.

Laisvė Nietzsche filosofijoje

Nietzsche, kaip teigia Šliogeris (Nietzsche, 1991, p. 5), tai mąstytojas, „<...> *netelpantis į jokus kultūros ar filosofijos istoriko braižomus rėmus <...>. Vieni jį vadina paskutiniuoju metafiziku, kiti psichologu, tretį laisvuoju rašytoju, penkti dideliu šarlatanu, o dar kiti – paprasčiausiu maniaku ar net silpnapročiu“*. Tačiau šis, kad ir kokiam apibūdinimui priskiriamas asmuo, be abejonės išlikęs aktualiu iki šių dienų. Save Nietzsche vadino „*antikristu*“ ir savo darbuose mėgdavo pabrėžti neigiamą požiūrį į Vakarų kultūroje išsiskynusią krikščioniškąją kultūrą ir, kaip teigia minėtasis Šliogeris, „*anti*“ yra tarsi visos Nietzsche mąstysenos raktažodis (ibid).

Šis vokiečių filosofas klasifikuojamas ir apmąstomas kartu su kitais egzistencializmo pradininkais, pagrinde dėl to, jog, kaip ir Kierkegaard, jis yra individualaus būvio savikūros šalininkas (Solomon, 2002). Vis dėlto, kartu Nietzsche apmąsto ir savo darbuose teigia ir priešingas idėjas, pavyzdžiui, fatalizmo ar biologinio determinizmo – pašiepdamas „*žmonijos tobulintojus*“ jis iš tiesų teigia, jog žmonės, trumpai tariant, yra nepajėgūs pakeisti savo kolektyvios prigimties (ibid). Taip pat, nuolatinės nuorodos į žmogaus instinktus, poreikius ir psichologiją pabrėžia šio mąstytojo perspektyvą biologinio determinizmo atžvilgiu. Vis dėlto, Nietzsche yra laikomas individualios savikūros šalininku, tuo pačiu ir laisvame pasirinkime kuo tapti, pasitelkiant discipliną, puoselėjant savo talentus bei atskiriant save nuo minios, arba, kaip įvardina Solomon – bandos (*angl. the herd*) (ibid).

Nietzsche filosofijoje fatalizmas ir savasties kūrimas neatsiduria priešpriešoje, tai tampa tarsi vienas kitą papildančios sąlygos, kurios, viena vertus, atsiveria kaip atpažįstamas autonomiškumo, galimybės pasirinkti, veikti pagal troškimus ar atsisakant jų, kitą vertus – kiekvienas individas nepaneigiamai egzistuoja tam tikroje realybėje (šeimoje, kultūroje, istoriniame laikotarpyje), sukuriančioje kiekvienam unikalų bagažą (ibid). Taigi, nors žmogus

laikomas savo minčių ir veiksnių autoriumi, taigi, atsakingu už šį autorinį „produktą“, tačiau kiekvienas toks „produktas“ sukuriamas tam tikromis, apibrėžtomis, tad limituotomis sąlygomis – tad žmogus, tam tikra prasme, yra precedento auka.

Nietzsche požiūris į laisvę taipogi kartais regisi kaip daugialypis ir kompleksiškas. Pastarojo mąstytojo darbuose atsiranda ne tik minėtoji apribota ir determinuota laisvė kurti individualumą savosiose aplinkybėse. Žvelgiant į Nietzsche pasitelkiant minėtąjį A. Šliogerio apibūdinimą, kuris atspindi polemiką apie tai, kas Nietzsche iš viso yra, nei kiek nenuostabu, jog ir tokie absoliutai kaip laisvė nėra vienareikšmiai, jei žodis absoliutas išvis gali būti vartojamas šalia Nietzsche pavardės. Tam, kad geriau būtų suprantama, kas toji „tikroji valios ir laisvės doktrina“, visų pirma reikia išsiaiškinti kokia jos paskirtis filosofo mąstysenoje (Gemes & May, 2009). Kaip jau minėta, Nietzsche laisvė yra kaip fundamentalią reikšmę turinti sąlyga kurti individualumą ir unikalumą kartu laikantis tam tikrų nuostatų, kurios tą individualumą ir išlaiko (ibid). Kitur Nietzsche mini „valios laisvę“ arba „laisvą valią“ kaip būtiną laikantis savo įsitikinimų, „vidinių įstatymų“, vertybių sistemos – tai Nietzsche įvardina kaip „savo laisvos valios valdytoją“. Laisvė ir laisva siela šio mąstytojo taip pat įvardinama kaip svarbiausias idealas, siekiamybė, tačiau šiuo aspektu laisvė atsiveria kaip erdvė, kurioje kuriasi visokeriopa, daugialypė asmenybė, savo vertybių kūrėja (ibid). Vienur galime išžvelgti požiūrį į laisvę kaip į tam tikrą būtiną sąlygą, kitur – kaip idealą ir vidinį siekį, ir, kaip Nietzsche teigia – idealo reikia ieškoti ten, kur laisvė kaip sąlyga yra menkiausiai suteikiama (ibid).

Nietzsche mintis apie laisvę Dudley (Dudley, 2002, p. 126) išskaido į tris lygmenis – dekadentišką, kilnų ir tragišką (*angl. decadent, noble, tragic*). Dekadentiškame lygmenyje, kuris šio mąstytojo filosofijoje išskiriamas kaip pats žemiausias, asmuo neturi laisvos valios, kitaip tariant, Nietzsche juos apibūdina kaip „*reagentus*“ – individus, kurių mąstymas ir veiksmai randasi tik kaip tam tikras atsakas į išorės stimulus ar instinktus (ibid). Nietzsche „Stabų saulėlydyje“ teigia: „*Užuot naiviai pasakius „Aš nieko nevertas“, moralinis melas dekadento lūpomis sako: „Niekas neturi vertės, gyvenimas nieko vertas...“*“ (Nietzsche, 2012, p. 123). Svarstant dekadentiško ir kilnaus lygmens priešpriešą, kaip atrandama Nietzsche filosofijoje, juose skirtingai suprantamas ir kančios elementas – pastarieji, nors ir kentėdami nuo savo instinktų, geba kančią paversti neatsiejama gyvenimo dalimi, suteikti jai džiaugsmą ir prasmę (Dudley, 2002). Svarstant sveikuosius (kilnuosius) ir ligotuosius (dekadentus), kaip juos dar kitaip apibūdina Nietzsche, atsiranda ir tikrojo bei netikrojo – įsivaizduojamo ir gyvenamo – pasaulio aspektas (ibid). Būdami per silpni pasipriešinti ar išverti savo kančią pasiduodant instinktams ir veikiant pagal primestas

išorės jėgas, dekadentai neturi kito pasirinkimo, tik sukurti alternatyvią realybę, kurioje jie bus laisvi nuo kančių, jos įgis prasmę ir, galiausiai, kartu jie įgis pranašumą prieš kilniuosius (ibid). Kitaip tariant, sukuriama alternatyvi, įsivaizduojama, religinė realybė, kurioje žemiškoji nelaisvė ir vergovė instinktams įgyja prasmę, atleidimą ir, galiausiai, dekadentai gauna laisvę iš aukštesnės, jiems nepavaldžios jėgos, o kartu šioje realybėje pasmerkami kilnieji, gebėję išsilaisvinti nuo kančios ir veikti laisva valia savo žemiškajame kūne. Kaip toliau plėtoja Nietzsche – liguistoje visuomenėje tokios idėjos suveša ir tai religijos pagrindu, iš puvenų išaugusi augmenija apnuodija gyvenimą tūkstantmečiams (Nietzsche, 2012). Įsivaizduojamame, kitapus esančiame pasaulyje, kuriame laukia dekadentų kančių pabaiga, esti dar du svarbūs objektai – laisva valia ir siela (Dudley, 2002). Siela simbolizuoja kūno laikinumą, taigi kartu patvirtina ir kūniško būvio žemėje nereikšmingumą, o taip pat suteikia pretekstą pasmerkti kilniuosius už jų indiferentiškumą dekadentams paskelbiant, jog visos sielos, nepaisant jų žemiško gyvenimo, yra lygiavertės (ibid). Laisvos valios vaidmuo, tuo tarpu, iškyla kaip pagrindas kaltei – laisvos valios pagrindu kilnieji gali būti apkaltinti nuodėmingumu, jog žemiškasis jų kūnas mėgavosi instinktyviu elgesiu kartu neatjaučiant dekadentų kančių, tad po kūniškosios mirties viskas turi pasikeisti.

Nors vadinamieji kilnieji pasižymi laisvos valios bruožu, tačiau aukščiausioji laisvės forma, kaip įvardina Nietzsche, pasiekama tik tragiškajame lygmenyje, o šioji tragedija patiriama nuolatos „*pametant*“ ir vėl iš naujo „*atrandant*“, perkuriant savastį, sugriaunant ir iš naujo pastatant sienas, tarp kurių „*kilnūsiai aš*“, jo laisva valia ir vertybių skalė egzistuoja, įsileidžiant nepažįstamą, naują, svetimą objektą, kurio pagrindu iš naujo atsirenkama tai, kas individo esybei priimtina ir išlaikant tokio proceso cikliškumą (ibid). Kaip pavyzdį tokios laisvės, dar įvardinant šią būtį kaip laisvą sielą, Nietzsche pateikia nomadus, kurie turi pakankamai drąsos ir valios atsisakyti užtikrintumo bet kuriame lygmenyje, kurie dvasiškai ir kūniškai tarsi pakibę tinkle, kuris išlaisvina nuo stagnacijos ir aklumo primetamoms normoms (ibid).

Nietzsche, kaip teigia Dudley (2002), skirtingai nei G. W. F. Hegel, nesuteikia jokio savo filosofinės minties žemėlapio, nors tarp jo idėjų yra tarpusavio sąsaja, tačiau kartu jos autonomiškos ir gali būti nepriklausomos viena nuo kitos. Kiekvienas Nietzsche skaitytojas kuriasi savo reikšmes ir savo trajektorijas narpliodamas šio mąstytojo mintis (ibid). Šioje vietoje galbūt taiklią remarką pateikia A. Šliogeris kalbėdamas apie jo kūrybą: „*Ji ypač pavojinga tiems, kurių pretenzijos didelės, norai nežaboti, o galimybės menkos. Ji ypač pavojinga nesubrendusiam intelektui ir infantiliai sielai, romantikui, „jaunuoliui“, valdomam anarchisto ir maištininko instinktu, žmogui, neturinčiam gyvenimo orientyrų, neturinčiam šiurkščios egzistencinės patirties,*

žodžiu, tokiam žmogui, kurį pats Nyčė vadino „literatūrine boba““ (Nietzsche, 1991, p. 6). Tačiau Nietzsche „Stabų saulėlydyje“ taigia, kad „laisvo žmogaus aukščiausio tipo reikia ieškoti ten, kur nuolat įveikiamas didžiausias pasipriešinimas“ (2002, p. 131), tad kad ir kaip besvarstytume jo idėjas, tai puikiai reziumuoja laisvės supratimą kaip kovą su savimi, su bet kokios apraiškos priespauda, nepasidavimu nei savo, nei kitų gyvuliškiems instinktams.

Laisvė Sartre filosofijoje

Viena garsiausių frazių, trumpai apibūdinanti egzistencializmą bei šios filosofinės krypties šalininko Sartre požiūrį į egzistencializmą – tai jo žodžiai „*egzistencija pirmiau už esmę*“ (Sartre, 1960, p. 2). Jos reikšmė yra ta, jog pirma atsiranda pati žmogaus egzistencija kaip tokia, žmogus tiesiog yra, tačiau jo būties reikšmė, visa esmė randasi tuomet, kai jis save kuria – konstruoja identitetą savais pasirinkimais (Sartre, 1960, p. 3). Vis dėlto, šioje vietoje svarbus pats palyginimas – ką reikštų esmė pirma egzistencijos? Sartre teigia, jog amatininkas, sukūręs popieriaus pjovimo peilį, visų pirma turėjo suteikęs jam prasmę – apibrėžtą paskirtį. Lygiai taip pat galime mąstyti apie katalikišką požiūrį į žmogaus būtį – Dievas, lygiai taip pat, kaip amatininkas, sukūrė žmogų pirma suteikęs jo būčiai prasmę (ibid). Ateistiškasis egzistencializmas neigia žmogiškąją prigimtį ir šioje vietoje randasi subjektyvumas, kuris, viena vertus, kaip teigia Sartre, reiškia individo laisvę, kita vertus, jog laisvi individo pasirinkimai yra tarsi pasirinkimai už visus žmones (ibid, p. 3). Pavyzdžiui, žmogus, vedinas savo norų bei jausmų, nusprendžia susituokti ir turėti palikuonių. Tačiau toks jo pasirinkimas peržengia vien subjektyvią jo paties realybę ir tampa deklaracija visai žmonijai pasirinkti monogamišką gyvenimo būdą – formuodamas save aš formuoju visą žmoniją, teigia Sartre (ibid). Sartre darbe „Egzistencializmas yra humanizmas“, paremtame jo 1945 m. skaityta paskaita, teigiama, jog egzistencializmas neretai sukelia neigiamas konotacijas, tarsi tai esti kaip per daug niūrus požiūris į pasaulį, nukreiptas žmogiškojo prigimtinio blogio linkme (Sartre, 1960, p. 1). Tačiau kas iš tiesų erzina egzistencializmo skeptikus, tai ne jų garsiai deklaruojamas egzistencializme persismelkęs pesimizmas, o atvirkščiai – optimizmas (ibid, p. 2). Tai, kas iššaukia tikrąjį pasipiktinimą, yra nerimą kelianti idėja, kuri neigia žmogaus determinuotumą ir kurios epicentre glūdi kiekvieno galimybė rinktis (ibid). Išskylanti idėja, jog žmogus yra atsakingas už savo pasirinkimus ir tai, jog pastarieji formuoja ne tik individualią būtį, bet ir visą žmoniją, ir yra toji pasirinkimo laisvės našta, pretekstas neigimui, pasipriešinimui ar baimei.

Vienas žymiausių jo kūrinijų, įtvirtinęs Sartre egzistencialistines idėjas – „*Being and Nothingness*“ (Reynolds, 2014). Ankstyvojoje Sartre mąstysenoje (iki 1950 m.) pastebimas stipresnis reikšmingumas individui, jo situacijai, vėliau šis filosofas koncentruojasi į likimo (angl. *prie-destination*) ir socialinių konstrukto inertišką vyksmą (angl. *practico-inert*) (Howells, 1988, p. 1). Sartre, kaip minėta, pirma koncentravosi į individą ir jo aplinkybes, tačiau, visų pirma, kreipdamas dėmesį į žmogaus vidinį būvį – žmogus renkasi ne tik savo veiksmus, bet ir emocijas (ibid). Tai, kaip teigia C. Howells, yra bene fundamentali laisvės forma, kurią, vis tik, jaučiame mažiausiai: pasipriešinimas išorės jėgoms, mus supantiems žmonėms, kurie gali turėti poveikį mūsų vadinamam „*asmeniniam projektui*“, suvokiama kaip išorinė grėsmė laisvei (ibid). Vidinė laisvė – tai kova dėl savo asmenybės kaitos ir, kaip teigia Sartre – tai yra sudėtingiausias pasipriešinimas ir išsilaisvinimas, nes kiekvienas individas nori save suvokti, tapti vientisa ir pastovia asmenybe (ibid).

Sartre požiūris į laisvę yra gan radikalus. Tokio požiūrio prielaida gali tapti citata iš jau minėto vieno garsiausių šio mąstytojo darbų „*Being and Nothingness*“: „*Jeį aš esu mobilizuojamas į karą, tai yra mano karas; tai yra manyje ir aš to nusipelniau. Aš nusipelniau to visų pirma todėl, jog visuomet galiu nuo to pabėgti nusižudydamas ar dezertyruodamas <...>. Dėl to, kad nepavyko iš šios situacijos išrūkti, aš ją pasirinkau. Tai galėjo nutikti dėl inercijos, bailumo prieš visuomenę ar tiesiog dėl to, jog man svarbesnės kitos vertybės nei atsisakymas dalyvauti kare <...>. Bet kokių atveju, tai yra pasirinkimas*“ (Sartre, 2021, p. 708). Ir pats šios minties autorius supranta kokią atsakomybę tad žmogus neša ant savo pečių ir kokia nepakeliama ji gali būti. Tad nenuostabu, jog jis pats ir apsvarsto, beje, nei kiek nesumenkindamas atsakomybės jungties su laisve, bėgimą nuo šios laisvės. Kaip teigia Sartre, žmonės sakys „*Aš neprašiau gimti*“ (ibid, p. 709), tačiau šiame susidūrimo su radikaliu Sartre mąstymu apie laisvę pabėgimo nėra – tu pasirinkai gimti, jei nepasirinkai mirti (ibid).

Vienas iš pagrindinių konceptų sąsajoje su laisve Sartre filosofijoje yra nebūtis (angl. *nothingness*). Žmogui, tarpe kitų žemiškų būtybių, unikalų permąstyti tai, ko nėra. Nebūtis, Sartre filosofijoje yra neatskiriama nuo esaties – tai „*neišardoma diada*“ (Flynn, 2014, p. 197). Kaip teigia Sabolius (2009, p. 70): „*Įsivaizdavimas yra esminė vertinga žmogaus sąmonės prerogatyva transcenduoti pasaulį, su kuriuo neišvengiamai susijusi, bei šitaip įtvirtinti savo laisvę. Tai galimybė atitolti nuo situacijos, reginti kitos situacijos galimybę, t. y., paneigti būti nebūties perspektyvoje – nebūties, kuri savo ruožtu potencialiai gali tapti būtimi*“. Tad niekis, įniekinimas Sartre filosofijoje iškyla tarsi tarp žmogaus pabėgimui nuo jo determinuotos realybės – „<...>

tarpo dabarties ir ateities „įsiterpia“ Niekis. Šitaip Niekis, nebūtis „išlaisvina“ būti.“ (Šerpetytė, 2007, p. 339).

Taigi, Sartre sukuria laisvės neišvengiamybę, pasmerkiamą laisvai kurti savastį ir, kaip minėta anksčiau, kurdami savastį mes kartu kuriame ir kitus aplinkui save (*aliuzija į anksčiau minėtą monogamijos pavyzdį*). Suprasdamas determinaciją, Sartre nuo jos žmogaus neišlaisvina – mes renkames net manydami, kad patys nesirinkome, nes jei esame toje situacijoje, tai mes pasirinkome joje būti. Sudėtingiausias pasipriešinimas suteikiantis reikšmingiausią transformaciją asmenybiniam tapsmui Sartre filosofijoje yra vidinis – savo projekto kūrimas renkantis ne tik veiksmus, bet ir emocijas ir projektuojant tolimesnį vyksmą pagal savo pasirinkimą asmenybės konstravimo procese.

Laisvės ir kontrolės sambūvis šiuolaikybėje

Tai, kuo šiandien gyvename, viena vertus, gali būti suprasta kaip tragedija žmogaus likimui – sparčiai didėjanti žmonių populiacija, ekologinė krizė, besaikis vartotojiškumas, kurie, nepaisant iš savęs kylančios bauginančios konotacijos, dar ir skleidžiasi susvetimėjimo ir augančio kapitalizmo akivaizdoje. Siekis geresnio pasaulio rodosi tampa beprasmiškas, o alternatyvi realybė nebūtinai jau turi būti kuriama mūsų vaizduotės ir įpareigoti rinktis – šiandien iš alternatyvios realybės, sukurtos kitų vaizduotėje ir pateikiamos kaip mūsų galima esatis, galime visai nebegrįžti. O kam grįžti? Čia niekas nesmerkia pasidavimo žmogiškajam instinktui, o šuolis į skirtingas realybes gali įvykti akimirksniu, tad kiekvienas pasirinkimas yra išlaisvintas nuo bet kokios atsakomybės. Jei Nietzsche teigia, jog kančios patyrimas ir persvarstymas yra fundamentalus laisvės elementas, tai šiandien siūlomoje alternatyvioje realybėje kančia yra *klaida* arba *gličas* (angl. glitch). Ar jau nusileido žemėn rojus tiems, kas savo žemišką kūną regėjo kaip amžinus pančius ir gyveno agonijoje ir dabar, stebint išsilaisvinusiuosius, neapykantos sukeltas kūno ir sielos konvulsijas patiria tie, kas save laikė laisvais? Vis dėlto, šiandieninė dirbtinio intelekto sukurta *sistema* dar neapėmusi visuotinės galybės, ji dar pilna *gličių*, tad ir šiuolaikybė neapsiriboja vien tik tuo.

Šiandien, šalia vis dar stebinančių technologinių šuolių ir jų įtakos mūsų gyvenimui kartu stebime ir kapitalizmo klestėjimą, radikalaus postmoderinizmo deklaruojamą vertybių žlugimą, globalizaciją. Šie visi aspektai yra be galo slėpiningi, apkarstyti įvairiomis maskuotėmis ir sudėtingi savo daugiasluoksniškumu. Laisvė niekad nesitapatino su paprastumu, tačiau šiuolaikybėje ji tarsi itin reikalauja dėmesingumo, o dėmesingumas lieka *prirakintas prie galerios [kasdien vis kitos] vartų ir pasmerktas žūčiai (aliuzija į Kierkegaard mintį „Man kartais atrodo, kad esu vergas, prikaustytas grandinėmis prie galerios, pasmerktas žūti“)* (Andrijauskas, 2003, p. 68).

Panoptizmas ir post-panoptizmas

Vienas žymiausių XX a. mąstytojų, Foucault, savo darbe „*Disciplinuoti ir bausti*“ (1975) žvelgia ir į šiuolaikybės mechanizmus, sukurtus galios išlaikymui. Foucault šiame darbe apžvelgia kone idealiausią galios tipą – panoptizmą (Barevičiūtė, 2004, p. 94). J. Bentham pasiūlyto panoptikono esmine veikimo sąlyga galima traktuoti nežinią ir iš jos atsirandantį disciplinos peraugimą į savikontrolę (Kaziliūnaitė, 2020). Naujai permąstytas Foucault, šis terminas peraugo į minėtąjį panoptizmą: „*Jis kalba apie mūsų laikus persmelkusius priežiūros ir prisžiūrėjimo*

mechanizmus. Jam panoptikonas jau nebe pastatas, o visos visuomenės karkasas, kuriame individai kiekvieną akimirką įgyvendina savo pačių pavergimą. J. Benthamo panoptinio kalėjimo sampratą Foucault taiko kaip metaforą, atskleidžiančią galios pasklidimą bei cirkuliaciją visuomenės kūne.“ (ibid, p. 39). Akademiniam lauke tapę bene dominuojančiais terminais nagrinėjant nuolatinio stebėjimo ir kontrolės temą, panoptikonas ir panoptizmas, kai kurių autorių teigimu, jau reikalauja būti pakeisti, kadangi šiandieniniai technologiniai pokyčiai ir jų įtaka socialiniam gyvenimui nebesutelpa minėtuose terminuose (Caluya, 2010, p. 621). Tačiau J. Bentham autorystei priklausanti sąvoka – panoptikonas – kurią plėtojo Foucault, pastarojo filosofo veikaluose savyje talpina ne tik tobulą modernaus kalėjimo principą, tačiau ir visą socialinės tvarkos pokytį (ibid). Kaip teigia Caluya (ibid), neretai Foucault kritikai patys pakliūna į spąstus interpretuodami jo filosofiją bei nesuprasdami, jog panoptikonas yra tik galios mikrofizikos elementas, kuriame svarbu ne tik regėjimo galia, bet ir galios regėjimas. Foucault idėjos labiau plėtojosi ne konkrečiai panoptikono, o panoptizmo linkme. Vis dėl to, panoptizmo koncepto ir jo reikšmės šiuolaikinėms socialinėms teorijoms neaplenkia mokslininkų kvestionavimai.

Baigiantis modernizmo laikotarpiui ir pereinant prie postmodernizmo, persmelkto medijų ir globalizacijos poveikio socialiniams konstruktams, Z. Bauman teigia, jog šiandieninei visuomenei, kuri yra formuojama ir transformuojama būti nuolatiniam judėjime, naujų pojūčių paieškose, jausti nepasotinamą alkį atvirumui ir naujoms patirtims, panoptizmo konceptas tampa per siauras (Boyne, 2000). Taigi, Bauman siūlo pereiti nuo panoptizmo prie gundymo sąvokos (ibid). Šis siūlymas sulaukia pritarimo ir kitose socialinėse teorijose visų pirma teigiant, jog socialinėje tikrovėje nyksta ar jau esti išnykęs konkretus fizinis kontrolės *vieneto* būvis, o išorinė kontrolė tampa nebereikalinga, kadangi jau yra pereita prie savikontrolės. Antra, galia koncentruojasi nebe į stebėjimą – atsaką, o į numatymą ir prevenciją (ibid). Šį teiginį puikiai iliustruoja Bogard mintis – priežiūra, stebėjimas yra diskretiškas, neįkyrus, užmaskuotas, nepatvirtinamas – visi šie elementai sumaniai integruoti šiandieninėse *erdvėse* sukuria tikrąjį disciplinavimo poveikį (ibid). Trečiasis socialinėse teorijose post-panoptizmą ir panoptizmo *eros* pabaigą palaikantis argumentas – panoptikono metafora visiškai apverčiama, kai mąstoma apie šiandieninę medijų kuriamą situaciją, kuomet daugelis stebi mažumą (ibid). Galios fenomenas šioje stebėjimo formoje atsiveria dažnai kartojant turinį masėms kol tapatinimasis ir savęs konstravimas paremtas gaunamu turiniu tampa neišvengiamas ir habitualus (ibid, p. 301). Taigi, nors kai kurie mokslininkai teigia atėjus panoptizmo pabaigai ir skelbia post-panoptizma, tačiau kiti linkę manyti, jog Foucault idėjos išlieka aktualios ar netgi priešingai – tampa dar labiau aktualiomis, kaip teigia

ir Mathiesen (1997) tęsdamas Foucault mintis – tai, jog baismės kankinant nusikaltėlio kūną baigėsi visai nereiškia, jog žmogaus kūnas nebėra dėmesio centre, tiesiog pasikeitė būdas. Panoptikone žmogus atsidurdavo tokioje galios sistemoje, kuri ištyrinėja, dekonstruoja ir sukonstruoja individą iš naujo, tačiau šiuo atveju, nors fiziškai kūnas buvo specifinėje vietoje, tačiau poveikio procesas buvo nukreiptas ne į žmogaus kūną, o į protą ir sielą. Šiuolaikinis sinoptizmas, teigia Mathiesen, yra lygiai taip pat nukreiptas į žmogaus sąmonę ir per masinių medijų poveikį kuriamas individas, atitinkantis to meto reikalavimus. Mathiesen taipogi tiesia masinių medijų koreliaciją su krikščionyste teigdamas, jog svarbiausia yra koncentruotis ne į patį būdą, skirtingas pateikimo variacijas, o į ištiesą, pilną sistemą, turinį, žinutes ir jų poveikį, kuris esti toks stiprus dėl to, jog patenkina poreikį – poreikį pabėgti nuo realaus pasaulio kančios (ibid). Masinės medijos ir jų turinys išlaisvina dėmesį nuo to, ką Mathiesen įvardino lūžio ar esminiais klausimais – tiek panoptizmas, tiek sinoptizmas, teigia Mathiesen, nutildo esminius gyvenimo ir egzistencijos klausimus iškeldami priešais žiūrovo akis tik tai, kas esmiškai nesvarbu (ibid, p. 231). Bet kokių atveju, žmogus tampa laisvas nuo esmės ir dar svarbiau – nuo esmės lūžio galimai sukeltos vidinės slinkties, kuri baugina šiam ir taip sudėtingam gyvenimui suteikti dar daugiau kančios. Vis dėlto, pavarskime sinoptikoną dar kitą linkme ir suteikime jam nežabotą žmogaus vaizduotės kontekstą, kuris gan ryškus Sartre kūryboje. Iš nebūties sukurti būti, kaip taikliai įvardino Sabolius „<...> paneigti būti nebūties perspektyvoje – nebūties, kuri savo ruožtu potencialiai gali tapti būtimi. (2009, p. 70) – ką tokia alternatyva suteikia? Didį išsilaisvinimą dėl tūkstančių atsiveriančių galimybių, kurios atvaizduojamos medijų turinyje ar dar giliau tūnančią kančią dėl to, jog perpildyta vaizduotė niekuomet netaps realybe – būtis liks būtimi, nei paneigta, nei patvirtinta, nes į ją bus grįžtama vėl ir vėl, tačiau dėmesys bus prikaustytas prie galeros vartų, prie kurių niekuomet nebus prikaltas koks nors esminis lūžio klausimas. Ir tuomet žmogus vėl atsigręš į religiją, nes šioji kelia vienintelį reikalavimą – palaukti. O laukimas, kaip galima manyti, labai palankus vangumui.

Panoptizmo sąvoka savo aktualumo nepraranda bet kokių atveju, kuomet kalbame apie atsirandančius galių šaltinius, kurie veikia žmogaus būvį gundydami jį pasiduoti silpnybei neieškoti esminių lūžių ir klausimų savo esatyje, stebėti ir pritapti, tai prieštarautų savasties konstravimui ir perkonstravimui ta prasme, jog stimulus, nors ir kylantis iš įvairių vidinių jausmų, yra primetamas.

Vartotojiška visuomenė: dar vienas galios diskursas

Be naujų ir masinių medijų mesto iššūkio iš naujo permąstyti glūdinčius galios konceptus, dar vienas šiuolaikybės elementas, nei kiek ne mažiau prisidedantis prie galios diskurso – kapitalizmas ir vartotojiškumas. Kokių lygmeniu mūsų moralėje ir etikoje sukelia konvulsijas faktas, jog įmonė Mattel sukūrė *Barbie* lėlę su kreditine kortele, formuojančią atitinkamą sąmonės instinktą, kuomet šalyje (JAV) 1997 m. bankrutavo 1,35 milijono žmonių (Sandlin & McLaren, 2010, p. 1). Kapitalizmas šiandiena aršiai įsilieja, formuoja ir kontroliuoja bene visas mūsų gyvenimo sritis, tačiau šie efektai įvairių mokslininkų yra traktuojami skirtingai – vieni fokusuojasi tyrinėjant destruktivius elementus, kuomet kiti teigia kapitalizmą esant laisvės forma, atveriančią visas galimybes kurti ir perkurti savo identitetą (ibid). Vartotojiškumo augimas gali būti siejamas su netikrais, masinių medijų sukuriama poreikiais, kuriuos individas tenkina vartodamas bei uždarydamas save vartojimo cikliškume, kuris veikia kaip išorinis kontrolinis mechanizmas (ibid). Kiti mokslininkai labiau krypsta link vartojimo suvokimo ir naudojimo kaip tam tikros komunikacijos priemonės – vartojamos prekės ir paslaugos ne kiek patenkina individo poreikius, kiek tampa vidine ir išorine identiteto žinute, komunikuojančia apie asmens socialinį statusą (ibid). Postmoderniosios perspektyvos šalininkai yra linkę traktuoti vartojimą kaip integralią nuolatinio tapimo proceso dalį, vartojimas tampa ne fiksuotos padėties visuomenėje atspindžiu ir ne tik poreikių tenkinimu, o kūrybine praktika, transformuojančia tai, kas yra pasiūloje į tai, kas atspindi individualumą ir socialinio, kultūrinio, etinio, religinio ir kitokius identiteto aspektus (ibid).

Nepaisant to, jog postmodernus būvis suponuoja vartojimą dėl savo identiteto kūrimo, technologijų prieiga mums sukuria tarsi asmenybinį asambliažą – skaitmeniniai duomenys, kuriuos kontroliuojame ir kurių pagalba kuriame savo *matomą* asmenybę (ar asmenybinę reprezentaciją) ir duomenys, tvyrantys nematomoje tinklo dalyje, kurie atskleidžia mūsų asmenybės tipą politiškai, ekonomiškai ar kitaip suinteresuotoms šalims, tačiau iš dalies šis identitetas iš esmės išlieka anonimiškas. Nematomas identitetas pasižymi keliomis pagrindinėmis charakteristikomis – jis reguliuojamas, kuriamas ir perkuriamas pagal atrenkamą informacijos srautą; šis identitetas sukonstruotas iš virtualių ir ne virtualių, persipynusių žmogiškos ir ne žmogiškos kultūros elementų, kurie egzistuoja įvairių trumpalaikių, fizinių, emocinių, politinių, socialinių finansinių ir kitokių dimensijų kratinyje (Beck, 2015). Beck (ibid) grįžta prie Foucault įžvalgų apie panoptikoną ir teigia, jog šiandien skaitmeninis kodas yra atskirasis veikėjas – tai nebėra paskiras asmuo, programuotojas, kuriantis kodą remiantis tam tikrais sprendimais; skaitmeninis kodas šiandien funkcionuoja autonomiškai, pats save atnaujindamas ir nereikalaudamas žmogaus įsikišimo, tam

tikra prasme tapdamas *gyvu* (ibid). Kodas, būdamas net ne materialus, save perkurdamas ir gebantis priimti sprendimus be jokios žmogaus autorizacijos, formuoja individų elgseną virtualiame pasaulyje (ibid). Šios autorės teigimu, ugdant žinojimą apie tai, kaip ir kokie duomenys yra renkami apie individą siekiant kontroliuoti jų elgseną gali padėti apversti galios laukus ir stebimiesiems tapti stebėtojais (ibi). Tačiau ar tai turėtų reikšmingą poveikį suvokiant duomenų mastus šiandiena?

Kalbant apie konstruojamą – matomą – identitetą pažvelgsime į Stokes ir Price A. Banduros dar 1977 m. pasiūlytą socialinio išmokimo terminą (Stokes & Price, 2017). Analizuodamos socialines medijas, vizualiosios kultūros plėtotę ir identiteto konstravimą, Price ir Stokes perkelia socialinį išmokimą į (ibid). Socialinių medijų kuriama realybė, kurioje „*friend*“ ar „*follow*“ mygtukas sukuria artimesnio ryšio su įžymybe pojūtį prisideda prie savasties konstravimo tam tikrais aspektais pamėgdžiodant pastarosios reprezentuojamą identitetą, tačiau vienas esminių skirtumų išlieka tai, jog įžymybių įvaizdis kuriamas visos grupės profesionalų - šioje vietoje Stokes ir Price referuoja į vizualumą (ibid), tačiau greičiausiai nesuklysimė apimdami ir platesnį kontekstą bei už įžymybės ir profesionalų komandos slypinčius kapitalistinius interesus. Socialinio išmokimo tikslumo ir elgsenos atkūrimo „*sėkmė*“ vertinama virtualiai sukurtomis reakcijomis – virtualiomis ovacijomis ir pritarimais kuriamam identitetui (patiktukais, komentarais, pasidalinimais ar kt.), taigi turinys turi atitikti norimos pasiekti auditorijos suformuotus intelektualinius, vizualius ir kitokius aspektus, kurie suformuojami ir pateikiami individo vartojimui ir atkūrimui tam, jog būtų sulauktas pripažinimas.

Kaip minėta anksčiau, postmodernusis požiūris į vartojimą teigia, jog pastarasis palaiko ne tik paprasto prekės vartojimo procesą, tačiau vis dažniau siejamas su tapatumo kūrimu. Tad žvelgiant į minėtus socialinių medijų įtakų laukus virsmui galime teigti, jog juose įvykstantys identitetų kūrimai yra vienas iš aspektų, ką Rubavičius įvardino kapitalizmo sistemai būdingu vartotojiškumu ir vartotojų visuomenės kūrimosi prielaida – „*nesiliaujantis poreikių didėjimas*“ (Rubavičius, 2009, p. 424) turint omenyje, jog vykstant globalaus kapitalizmo apraiškoms žmogaus poreikiai kinta priklausomai nuo interakcijų socialinėse medijose, kurios diktuoja identitetus – pripažinimo poreikis bus patenkintas tuomet, kai socialinis išmokimas patirs sėkmę ir siekiamas tapatumas įgis pripažinimą, o žmogus įgis galią *laisvai* kurti savo tapatumą.

Taigi, kapitalizmas tarsi suteikia galimybę konstruoti, kurti ir perkurti savo identitetus, kurie tam tikru aspektu reikalauja nuolatinio vartojimo – reprezentacijos elementų. Šiandieninės socialinės medijos ir jų mastas leidžia žmonėms stebėti tūkstančius skirtingų identitetų ir ieškoti savo tapatumo, tačiau pavojus kyla tuomet, kai regimi identitetai yra „*prekė*“, gundymas tapatintis

su jų sukurta socialine sėkme, o socialinių medijų kultas sėkmės pripažinimą remia tiesiogiai kitų reakcijomis į mus. Mūsų aptarti egzistencialistai išėitų iš proto.

Laisvė švietimo kontekste

Kai 1988 m. Lietuvos švietimas rengėsi didžiajam atsinaujinimui, išsilaisvinimui iš sovietinės ideologijos ir naujo švietimo, taigi ir naujos visuomenės kūrimui, vienas svarbiausių aspektų, švietimo reformos orientyrų buvo laisvo žmogaus ugdymas – „*laisvas žmogus laisvoje visuomenėje*“ (Bruzgelevičienė, 2008, p. 269). Tokios idėjos realizavimas istoriniame šalies kontekste, kaip teigė ir viena Lietuvos švietimo koncepcijos kūrėjų M. Lukšienė: „*Autonomiškumas ir tam tikra demokratiškumo dozė turbūt daug kam imponavo, todėl bendro entuziazmo netrūko.*“ (ibid, p. 93). Atsirandančio išsivadavimo iš kitos valstybės priespaudos kontekste toks entuziazmas visiškai suprantamas, bet ar tokiam kardinaliam pokyčiui buvo pasirengę visi? Kaip teigia Želvys (2018), savarankiškos valstybės atkūrimo metu tikriausiai buvo galima tikėtis, jog visos posovietinės šalys iš karto atsivers globaliam pasauliui ir tiesiogiai perims Vakarietiškus ugdymo principus. Ši mintis koreliuoja ir su tuo, ką vėlgi apie tuometę reformą teigia M. Lukšienė: „*tam tikrą keblumą sudarė pati reformos būseną. Kada visuomenė, kartu ir pedagoginė, nepasiruošusi iš esmės dar demokratijai nei savo gyvensenos, nei mąstysenos, nei politiniu, o juo labiau požiūriu į žmogaus formavimąsi atžvilgiais, savaime kai kurios reformos tezės atrodė neįprastos ar net atmestinos.*“ (Bruzgelevičienė, 2008, p. 94). Laisvas žmogus turi grumtis su idėjine mažakraujyste, kaip teigia Kuolys perteikdamas Kavolio mintijimą apie laisvės pagrindus (Kavolis, 2023, p. 21), tad gal šuolis iš vienos sistemos ilgainiui tapo tik šuoliu kiton – Lietuva, savo švietimo koncepcijoje turėjusi humanistinio ugdymo pagrindus, orientaciją į laisvos asmenybės visapusišką ugdymą, šiandien dalyvauja konkurenciniuose globaliuose laukuose. Želvys, nagrinėdamas Lietuvos švietimo raidą, taipogi pastebi, jog pereinant prie globalaus, o kartu ir neoliberalistinio požiūrio į švietimą, posovietinės šalys selektyviai renkasi idėjas įgyvendinimui, palankiau, vis tik, priimdamos tas, kurios yra artimos praeičiai, kaip antai kaip vertinimas ir atskaitomybė, šalia to naudodamos šiuos įrankius ne tobulinimui (-si), o kaip bausmės priemonę (Želvys, 2018, p. 92).

Kaip teigia P. Sahlberg, globalių švietimo reformų pamatu tapo Jungtinėje Karalystėje sukurtas ir įgyvendintas „*Švietimo reformos aktas*“, sukurtas 1988 m. (Sahlberg, 2016, p. 130). Šis dokumentas buvo paremtas laisvos rinkos modelio principais, skatino mokyklų tarpusavio konkurenciją tikint, jog tai bus stimulus mokyklų tobulėjimui ir to pasekmėje geresniems mokinių rezultatams, mokykloms suteikiama autonomija, tėvams – laisvė patiems parinkti ugdymo įstaigą savo vaikams, o viešojoje erdvėje buvo skelbiami mokyklų standartinių testų rezultatai, leidžiantys jas palyginti tarpusavyje (ibid). Plėtojantis informacinėms technologijoms šios reformos, kurios

principai po to buvo perimti ir kai kuriose Jungtinių Valstijų, Kanados, Australijos dalyse, idėjos tapo prieinamos ir plačiajam pasauliui ir, kaip teigia Sahlberg, turėjo itin didelę įtaką besivystančioms šalims, tokioms kaip Lietuva (ibid). Vieni esminių švietimo sistemą iš esmės keičiančių elementų globalios švietimo reformos laikotarpiu tapo konkurencija tarp mokyklų bei privataus sektoriaus plėtojimas (ibid). Nuolatinė konkurencija tarp mokyklų sukuria aplinką, kurioje mokiniai yra nuolat spaudžiami labiau stengtis, mokytojai tarpusavyje vengia dalintis gera patirtimi, atsiranda tarpusavio nepasitikėjimas, susvetimėjimas, nerimas, todėl mažiau galimybių atsiranda plėtotis kūrybiškų, naujų, nors ir kartais rizikingų sprendimų priėmimas (ibid). Neverta pamiršti ir to, jog spaudimas sukuriama ne tik mokiniams, bet ir mokytojams, kurių trūkumas Lietuvos švietimo sistemoje jaučiamas jau kurį laiką, tad įtampų laukai, sukurti ir / ar besikuriantys švietimo sistemoje, galimai ir sulaukia tokio atsako iš visuomenės. Standartizuoti patikrinimai – taip pat reikšmingas globalios reformos elementas, kaip teigia Sahlberg (ibid), kartu su savimi užveria galimybes laisvei ir lankstumui pateikti tokį ugdymo turinį, kuris yra aktualus ir reikšmingas mokiniams, mokytojais, vėlgi, fokusuojasi į tai, kas yra aišku ir patvirtinta vengiant įnešti kūrybiškumo savo veikloje (ibid). Kiek paradoksalu tai, jog tie patys PISA tyrimai 2015 m. atskleidė, jog Lietuvos mokyklose moksleiviai jaučiasi labiausiai atstumti, vieniši ir ne savo vietoje, stokojantys susietumo ir bendrystės jausmo, o pateiktame Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos oficialiame pranešime spaudai šie duomenys iš viso nebuvo aptariami (Rakickienė, 2017). „*Pokyčių kryptis aiški, tereikia valios keistis*“ – teigia straipsnio autorė, aptardama šiuos duomenis ir pateikdama įžvalgas apie geros mokyklos koncepcijoje iškeltas idėjas, jog mokykla turi remtis humanistinėmis vertybėmis ir orientuotis į bendruomenės, demokratiškumo puoselėjimą (ibid). Šioje vietoje vėlgi galima svarstyti kiek mentališkai yra pasirengusi šalis laisvai pasirinkti tai, kas spręstu viduje kylančias, pamatines problemas – PISA tyrimas, nors galimas traktuoti ir kaip globalios švietimo reformos dalis, tačiau, kaip matome, pateikia įžvalgas ne tik apie akademinis pasiekimus, bet šie duomenys turi būti reikšmingi pačiai valstybei tam, kad būtų priimami atitinkami sprendimai, o ne pasukama tolimesniu nuolat besivejančių keliu.

Švietimo eksperto Sahlberg teiginys, jog globalaus švietimo reformoje tvyro korporaciniai terminai, tokie kaip efektyvumas (angl. *efficacy*) (Sahlberg, 2016, p. 136) gali būti bene tapatinamas su Edwards ir Usher našumo (angl. *efficiency*) termino vartojimu teigiant, jog švietimo sistemos funkcionalumas yra neatsiejama socialinės sistemos veikimo, kuri, kapitalistiniu požiūriu, turi išlikti ekonomiškai konkurencinga (Edwards, Usher, 2002, p. 175 - 176). Nors postmodernus būvis griaua meta-naratyvus, vienos tiesos egzistavimą ir, tarsi, suteikia terpę kritiniam mąstymui

ir kvestionavimui, tačiau, kaip teigia pastarieji autoriai, cituodami Sarup - švietimo institucijos tampa vis labiau funkcionalios ir išryškinančios reikiamų įgūdžių ugdymą vietoje idealų (ibid). „*Liberalusis jaunimas*“, kaip juos įvardina Edwards ir Usher, anksčiau įgydavo aukštąjį išsilavinimą vedini socialinio progreso idėjos, lygiateisės visuomenės, kai tuo tarpu šiandienai jiems suteikiamos atitinkančios jų rolę kompetencijos, o jų funkcionavimas matuojamas pagal pragmatinį našumą (ibid). Postmoderni visuomenė nebėra apjungta vieno meta-naratyvo, tad tam tikra prasme atitinkamos rolės kompetencijų diegimas patikina, jog reikiamo sektoriaus darbuotojai užtikrins, kad dabartinė fragmentuota visuomenė funkcionuos atitinkamai pagal valstybės reikalavimus – kaip minėta anksčiau, jie siejami su globaliu ekonominės konkurencijos užtikrinimu.

Taigi, čia ir randasi klausimas – ar mes deklaratyviai skelbiame, kad mūsų švietimo pagrindas yra humanizmas, susitarimai, tačiau akylai vadovaujamės švietimo globalizacijos principais? Toks svarstymas pagrindžia ir tyrimo aktualumą – kaip mokytojai ir mokiniai supranta, kas yra tas laisvas būvis – apskritai ir mokykloje – ar jis jaučiamas, ar jo stokojama, o gal jo net nereikia? Postmodernus būvis, kaip minėta, griaua meta-naratyvą, tačiau ar tikrai jis griuvęs, o gal tik nematomas – gal savastimi priėmėme globalaus švietimo funkcionavimo pasaką. Ar, kaip sako tyrimo dalyvė „*dėl visko kaltas yra valdžios manymas, kad mums reikia išauginti proto bokštus. Kad mes turim būt protingi, kaip japonai*“ (tiriamoji, Rūta, žr. priedus) ir yra pagrindas mums mintyti apie nuolatinį vijimąsi.

Šiuolaikybė, kaip minėta, yra persmelkta daugelio naujai besiformuojančių ir kasdienybę formuojančių aspektų, kaip antai technologijos, globalizacija, kurių įtakoje ir glūdi įvairūs socialiniai, politiniai, kultūriniai pokyčiai bei regimi ar neregimi galios elementai. Laisvo žmogaus būviui esminis tampa galios šaltinių atpažinimas ir dėl to pasirinkimas kaip jis veiks toliau. Tačiau visiškai nesusimąstydami apie jokiais represuojančias formas mes negalime mąstyti ir apie tai, kas tas laisvės būvis. Švietimo sistemos pokyčiai taipogi neatsilieka nuo globalių tendencijų - globalios švietimo reformos diegia našumo principus, kol mes deklaratyviai bandome išsaugoti humanizmą ir orientaciją į žmogaus esybę, laisvo žmogaus identiteto konstravimą. Galbūt skamba kiek paradoksaliai, tačiau todėl ir yra svarbu permąstyti kas yra ta laisvė šiandien ir koks jos turinys.

Tyrimo metodologija

Fenomenologinio tyrimo esmė yra siekis suprasti užslėptas patirtines esmes ir prasmes, siekiama išnagrinėti žmogiškąją patirtį (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 89-90). Nors fenomenologinio metodo apraiškos gali būti aptinkamos jau I. Kanto ar G. W. Hegelio filosofijoje, tačiau pagrindiniu šios prieigos plėtotoju ir kūrėju laikomas E. Husserlis (Groenewald, 2004, p. 43). Verta paminėti tai, jog E. Husserlio fenomenologijos idėjos pradėjo kilti būtent po Pirmojo Pasaulinio Karo, kuomet, kaip teigia Eagleton, Europoje tvyravusi socialinė, ideologinė, kultūrinė santvarka buvo giliai supurtyta karo ir pokario veiksnių (ibid). Šios ideologinės krizės akivaizdoje gimė idėja sukurti naują filosofinį metodą, kuris sugražintų tam tikrą užtikrintumą suirusioje visuomenėje (ibid).

Marleau-Ponty fenomenologiją apibūdina kaip filosofiją, kuri „*perkelia esmes į egzistenciją ir tvirtina, kad žmogaus ir pasaulio nesuprasime niekaip kitaip, kaip tik remdamiesi jų „faktiškumu“*“. <...> *bet kartu ji yra atskaita už erdvę, laiką, „gyvenamąjį“ pasaulį. Ji mėgina betarpiškai aprašyti mūsų patyrimą tokį, koks jis yra, neatsižvelgdama į jo psichologinę kilmę bei priežastines interpretacijas, kurias jam gali suteikti mokslininkas, istorikas ar sociologas.*“ (Marleau-Ponty, 1980, p. 94). Toks betarpiškas žvilgsnis į išgyvenamą fenomeną atsisakant išankstinių filosofinių ar kitokių prielaidų suteikia galimybę iš esmės atverti skirtingų individų išgyvenamą tą patį fenomeną – kalbant apie ugdomąją aplinką, kaip teigia S. Kairė, nei kiek neabejotina, jog ugdymo proceso metu mes neatsiribojame nuo aplinkinio pasaulio, netgi priešingai – mokymosi veiklą yra nukreipta į jį, o fenomenologinė prieiga savo ruožtu leidžia įsiklausyti reikšmingiausias aspektus (Kairė, 2008, p. 108). Mokytojai ir mokiniai mokykloje kartu praleidžia daug laiko, tad gilus ir empatiškas supratimas apie esminius išgyvenamus aspektus – šiuo atveju laisvės pjūtį – tikėtina gali turėti daug įtakos ne tik tarpusavio santykių konstravimui, tačiau ir visai ugdomajai veiklai.

Husserlis atmetė mąstymą, jog išorinio pasaulio objektai gali egzistuoti nepriklausomai, jis teigė, siekiant tikrumo viskas iki grynojo patyrimo turi būti atmetama, nes tokiu būdu išoriniai objektai įgyja „*turinį*“ (*angl. content*) individo sąmonėje (Groenewald, 2004, p. 43). Fenomenologinė tyrimo nuostata padeda įsigilinti ir suprasti kokią prasmę kiekvienas asmuo suteikia savo gyvenamajai patirčiai, kaip daiktai atsiranda ar pasirodo žmogui per patirtis, iškyla jo sąmonėje (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 90). Fenomenologinė tyrimo prieiga buvo pasirinkta suvokiant, jog laisvės supratimas yra kompleksiškas, ir, kaip buvo aptarta teorinėje darbo

dalyje – kintantis priklausomai nuo įvairių aplinkybių ar kartais nematomai išnykstantis natūralioje kasdienybėje, tačiau kiekvienu laikotarpiu reikšmingas iš naujo permąstyti.

Siekiant validaus tyrimo ir fenomeno išgryninimo svarbu išlikti atsiribojus nuo bet kokių išankstinių nuostatų – Husserlis tai vadino *epoche* (ibid, p. 104). Fenomenologinį metodą taikantis tyrėjas turi suskliausti savo teorines žinias, lūkesčius, bendruosius supratimus (ibid, p. 104). Šis suskliautimas išlieka svarbus tiek renkant, tiek atskleidžiant surinktų duomenų esmę.

Šiame darbe pasirinktas pasirinktas deskriptyvusis fenomenologijos tyrimo būdas, kadangi nagrinėjamas fenomenas yra neatsiejama ir kompleksiška kiekvieno asmens gyvenimo dalis, siekiama suprasti kokias reikšmes šiandien laisvei suteikia mokytojai ir mokiniai, kaip jie supranta laisvę ir kaip ją supranta ir mokykloje.

Duomenų atskleidimas fenomenologiniame tyrime apima penkis žingsnius (Žydzūnaitė & Sabaliauskas, 2017):

1. Suskliaučiamą, atliekama fenomenologinė redukcija. Suskliautimas, arba *epoche*, reiškia, kad tyrėjas neturi išankstinės nuostatos, visos prielaidos yra prielaidos yra suspenduojamos ir gilinamos į surinktus duomenis.
2. Apibrėžiami prasminiai vienetai (sakiniai, pastraipos): tyrėjas, daug kartų pergalvoja savo sprendimus dėl prasminių vienetų atrankos.
3. Jungiami prasminiai vienetai ir formuojamos temos: tyrėjui, turint prasminių vienetų sąrašą, nuostatos vėl turi būti suskliaučiamos siekiant išryškinti fenomeno esmę. Išskirtos potemės grupuojamos pagal temas ir formuluojami jų pavadinimai.
4. Kiekvienas interviu apibendrinamas, validuojamas ir modifikuojamas. Apibendrinamos visos išskirtos temos, rekonstruojamas vidinis subjekto patirtas pasaulis.
5. Išskiriamos bendros, unikalios temos iš kiekvieno interviu ir suformuluojamas apibendrinimas. Ieškomi temas vienijantys bruožai.

Duomenų rinkimo metodas

Tyrimui atlikti pasirinktas individualus giluminis interviu. Interviu yra pagrindinis kokybinių duomenų rinkimo metodas atliekant fenomenologinį tyrimą (ibid). Per individualų interviu vyksta sąveika tarp tyrėjo ir tiriamojo, į tiriamą objektą orientuotas pokalbis padeda pažinti jį „iš vidaus“, pateikiami klausimai turi padėti atskleisti esmę, o ne įsprausti į tyrėjo alternatyvas ar išankstines nuostatas (Gaižauskaitė & Valavičienė, 2016).

Kadangi tyrimas orientuotas į laisvės fenomeno supratimą dviejose specifinėse asmenų grupėse – mokytojuose ir mokiniuose – interviu buvo sudarytas iš dviejų blokų klausimų:

1. Kaip mokytojas ir mokinys supranta laisvę?
2. Kaip mokytojas ir mokinys supranta laisvę mokykloje?

Mokytojai ir mokiniai yra ugdymo proceso dalyviai, patiriantys kasdienes interakcijas tarpusavyje tam tikroje apibrėžtoje institucijoje – mokykloje. Geros mokyklos koncepcijoje (cit. Targamadžė, V., & Žibėnienė, G., et. al., 2018, p. 3) – „*Gera mokykla – „pamatinėmis humanistinėmis vertybėmis ugdymą grindžianti, prasmės, atradimų ir asmens ugdymo(si) sėkmės siekianti mokykla, kuri savo veikloje vadovaujasi mokyklos bendruomenės susitarimais ir mokymusi.*“ Susitarimai ir humanistinių vertybių orientacija neįsivaizduojama be individo laisvės, tad dėl šios priežasties ir dėl subjektyvaus tyrėjos intereso nuspręsta skaidyti tyrimą į dvi dalis.

Fenomeną siekiamą atskleisti per tiriamojo patirtį, suvokimą, jausmą, tad giluminio interviu metu nurodomieji klausimai ir apėmė šiuos elementus, padedančius visokeriopai atskleisti laisvės supratimą.

Tiriamųjų atranka

Fenomenologinio tyrimo metu siekiama pažvelgti į patį fenomeną, tai reiškia, kad tyrimo dalyviai turi turėti patirties, reikiamos fenomenui studijuoti (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 127). Kadangi buvo vykdomas giluminis interviu, siekiant gyvo kontakto su tiriamaisiais atranka buvo vykdoma patogiuoju būdu – pasirinkti mokytojai ir mokiniai iš Vilniaus rajono (aut. past. – gyvenamasis tyrėjos rajonas) mokyklų. Tiek mokytojai, tiek mokiniai dirba ir mokosi valstybinėse mokyklose.

Tyrimo metu sutikę dalyvauti mokytojai yra tarp 45 – 55 m . amžiaus. Tyrimo dalyvaujantys moksleiviai yra 8-10 kl. mokiniai. Mokinių amžius pasirinktas atsižvelgiant į tai, jog paauglystėje „*pradedama kilti esminiai klausimai, tarp kurių klausimai apie gyvenimo prasmę užima svarbią vietą. Paaugliai konstruoja savo realybę ir supratimą apie gyvenimą, jo prasmę*“ (Lyska & Vyšniauskytė-Rimkienė, 2015, p. 34-35), paaugliai pradeda konstruoti savo tapatumą, kvestionuoti savo santykį su kitais (Adamson & Hartman, et. al., 1999, 9. 21). Laisvė yra viena iš esminių individo egzistencijos dedamųjų, o šiame amžiaus tarpsnyje jau randasi ir ryškesnė jo sąsaja su kitomis svarbiomis egzistencinėmis dedamosiomis, kaip minėta, tapatumu, santykiais ir panašiai.

Lentelė nr. 1

¹*Tyrime dalyvavę mokytojai*

Nr. Mokytojai

1	Alina
2	Jovita
3	Vakarė
4	Rokas

Lentelė nr. 2

²*Tyrime dalyvavę mokiniai*

Nr. Mokiniai

1	Viktorija
2	Rūta
3	Laura
4	Augustinas

Kaip teigia Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017), tyrimo fenomenologiniame tyrime dalyvių skaičius nėra konkrečiai apibrėžtas, vieni autoriai siūlo nuo dviejų iki dešimties, tuo tarpu kiti rekomenduoja dešimt. Esminiu dalyku išlieka pačio tiriamo fenomeno atskleidimas.

Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo laikomasi kokybiniam tyrimui, interviu metodui numatytų etikos principų (Gaižauskaitė & Valavičienė, 2016, p. 60):

1. Pripažinti ir gerbti asmens nepriklausomybę, jo laisvę dalyvauti arba atsisakyti dalyvauti tyrime;
2. Suteikti (potencialiam) tyrimo dalyviui pakankamai informacijos apie tyrimą;
3. Saugoti tyrimo dalyvio anonimiškumą, konfidencialumą ir privatumą;
4. Rūpintis tyrimo dalyvių saugumu, apsaugoti nuo moralinės žalos arba kiek įmanoma jos vengti.

Visi tyrimo dalyviai buvo iš anksto informuoti apie tyrimo tikslą, temą, savanoriškai sutiko dalyvauti tyrime. Dalyviai pasirašė dalyvavimo tyrime sutikimo formas, kuriose buvo

¹ Tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Kiti duomenys nepateikiami dėl dalyvių konfidencialumo

² Tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Kiti duomenys nepateikiami dėl dalyvių konfidencialumo.

nurodyti tyrėjos kontaktai. Visi tyrimo metu surinkti duomenys yra saugomi skaitmeninėje laikmenoje, prieinamoje tik tyrėjai. Baigiamojo darbo pateiktyje visų tyrime dalyvaujančių asmenų vardai pakeisti netikrais ir nenurodomi tyrimo dalyvų galintys indentifikuoti duomenys.

Tyrimo rezultatai

Tyrimo rezultatai skaidomi į dvi dalis: laisvės ir laisvė mokykloje supratimas. Toks atskyrimas pasirinktas atsižvelgiant į tai, jog laisvės mokykloje klausimas jau iš savęs suponuoja tam tikrą specifiką. Mokykla atlieka savo funkciją – švietimo funkciją. Kaip ir kiekvienoje organizacijoje, mokykloje kuriasi savita kultūra, normos, kurios gali kilti tiek iš vidaus, tiek būti primetamos iš išorės, todėl ir laisvės fenomenas čia žvelgiamas kaip konkrečioje, nusakytoje *erdvėje*. Tiriamaisiais pasirinkti du vieni esminių mokyklos bendruomenės elementų – mokytojas ir mokinys, tad siekiama atskleisti jų laisvės sampratą ir jos sampratą mokykloje.

Laisvė

Atskleidžiant duomenis išryškėjo žemiau pateikiamos pagrindinės temos.

Lentelė nr. 3

Pagrindinės laisvės sampratos temos

Nr.	Potemė	Iliustruojančios citatos
1	Žinau dėka sovietmečio	<i>„Tarkim, jeigu aš priimu sprendimą ten keisti darbą arba keisti gyvenamą vietą, aš dažniausiai palaikymo iš jų nesulaukiu, nes... Nu, jiems.... Jiems tai atrodo... Nu, jiems tai yra baisu. Jiems baisu žengti tokį žingsnį, nes jie kaip gavo paskyrimus, taip ir dirba tuose darbuose ar dirbo, kaip gavo paskirtą butą, taip ir gyvena jame ir.. Nu, jų, jo, jų, manau, laisvės suvokimas yra labai... Nu, labai skiriasi nuo mano“</i>

2

Kad kiti mano savitumo neribotų

Nors, nu... Laisvė, vat, išsakyti savo nuomonę, ar ne, ir negalvoti kas ką ten pagalvos, tiesiog drąsiai išsakyti ir nesijausti blogai, žinai, nes kartais aš, nu, peržengiu per save, išsakau, bet tada ten viduj, va, taip susigumuliuoju, žinai, visa. Nu, va, tokie, žinai, eit atstačius krūtinę, drąsiai. (Vakarė)

3

Taisyklės ir ribos

Bet, nu, tai buvo tokios taisyklės, kurios... Buvo pastatytos tam, kad... Kad būtų lengviau bendrauti su kitais išvengiant nesusipratimų. (Viktorija)

Laisvės tema labai plati ir kiekvieno išgyvenama gan skirtingai. Pokalbiuose su tiriamaisiais atsiskleidė įvairios tematikos, tačiau išryškintos pagrindinės: laisvės supratimo formavimasis lyginant su sovietmečiu, saviraiška, kuri apima minties laisvę, laisvės supresijos pojūtis santykyje su kitais ir bendražmogiško būvio funkcionavimui reikalingos taisyklės.

Žinau dėka sovietmečio

Pokalbiuose su tiriamaisiais atsiskleidė, jog jie savo laisvės suvokimą vis dar konstruoja per prisiminimus apie sovietmečiu Lietuvoje buvusius suvaržymus. Laisvės suvokimas skleidžiasi per palyginimą su sovietmečiu egzistavusia priespauda ir primestomis elgesio, minties formomis.

Mokytojai:

„Tarkim, jeigu aš priimu sprendimą ten keisti darbą arba keisti gyvenamą vietą, aš dažniausiai palaikymo iš jų nesulaukiu, nes... Nu, jiems.... Jiems tai atrodo... Nu, jiems tai yra

baisu. Jiems baisu žengti tokį žingsnį, nes jie kaip gavo paskyrimus, taip ir dirba tuose darbuose ar dirbo, kaip gavo paskirtą butą, taip ir gyvena jame ir.. Nu, jų, jo, jų, manau, laisvės suvokimas yra labai... Nu, labai skiriasi nuo mano“ (Vakarė)

Nežinau net, gal jisai, va, to antspaudo, nu, to laikmečio žmogus, kada jie visi taip augo ir gyveno, labai daug tų spaudų turėjo aplink save, labai daug rėmų, labai daug taisyklių. Negalėjo priimti, tikriausiai, sprendimo patys savarankiškai, vis kažką nuleisdavo kaip ant virvutės, kažką paduodavo arba darydavo, arba ne, net nežinau, žinokit, bet toks labiausiai tai sakyčiau priešingybė tai tikriausiai būtų tėtis. Kada... Nu, aš taip įsivaizduoju. Kad nesijautė jis laisvai taip gyvena, bet, nu, gal čia aš taip įsivaizduoju.“ (Jovita)

Nu mano tai sakau, mano pavyzdys toks aš laisvę mėgau, aš, kodėl aš stojau į dailės akademiją? Todėl, kad ten laisvės sala. Lyginant su tais visais tada sovietiniais dalykais ten gi buvo disidentai. <...> Tai man visa... Tai kodėl aš... Tai laisvės siekiau. Aš siekiau laisvės. Tada aš siekiau laisvės, rinkausi ten.“ (Rokas)

Natūraliai, nes būdavo, kad, pavyzdžiui, tikrai kaimynai ten grįžo iš Amerikos. Kitas dar iš Vokietijos ir aišku, kaip suaugę žmonės, jie diskutuoja, kaip ten elgiasi suaugę žmonės, kad, sakykim, ar ne, kad nepraeina pro blogį, kad ten yra norma, jeigu darbovietėje mato netinkamą elgesį, kas pas mus buvo, sakykim, sovietmečiu, ar ne, tu iš ten per darbovietės parsineši ir neduok Dieve pasakysi, kad tai yra blogai. Tu esi skundikas, na ir va. Tokių diskusijų metu ir tas iškildavo, nesakydavo, kad ten taip, anaip, bet tai, va, to tokių dalyvavimą suaugusių pokalby ir... Ir galbūt kaip siekiamybė.“ (Alina)

Mokiniai:

Na, senelis, senelis yra pasakojęs apie, pavyzdžiui, kaip jis sausio 13 dieną tenais dalyvavo ir nu... Kaip gynė tą televizijos bokštą irgi ir, nu, tada iš tiesų labai pastebi, kad tos laisvės dažnai tu ir nevertini. Tai vat. Buvimo tiesiog, galėjimo, pavyzdžiui, kad ir klausytis savo kalba įrašytų radijo laidų arba bet kokių kanalų, žiūrėti televizorių iš bet kokių pasaulio, pasaulio vietų ir skirtingų žmonių sukurtų kūrinių, ir skaityti knygas irgi parašytas savo ta, tavo ta kalba būtent ir tai kažkaip anksčiau irgi neužkliūdavo, tai vat, nes, man atrodo, nu, taip gimiau, taip augau, taip ir turi būti. (Viktorija)

*Iš tikrųjų.... Pavyzdžiui, sovietų sąjungoj negalėdavo labai... Nu, į užsienį važiuoti ir pasakojo man mama, kaip ta mano ir senelis važiavo į užsienį ir ten, nu, tikrai gan daug ko pasiekė, bet, vis tiek, buvo, kad negalėjo tiek daug savo nuomonės sakyti, nu, tiesiog, buvo toks visą laiką spaudimas, kad reikia, nu, kažkaip per daug neišsišokti, **nes, nu, tas sovietų, sovietų režimas buvo toks labai...** Tiesiog, labai suspaudžiantis, nežinau. Tai čia su tuo tikriausiai susiję.*

(Laura)

Kad kiti mano savitumo neribotų

Tyrimo dalyvių patirtyse atsiskleidė saviraiškos noro ir kartu baimės dėl kitų elementas. Tiriamieji kalba apie savo minties ir veiksmų laisvę kartu šalia išskirdami kito žmogaus požiūrį į tiriamojo individualumą. Tarp mokytojų ir mokinių pasisakymų yra dvejopa skirtis – mokytojai mažiau užsimena apie kito vertinimą bei kalba apie išsilaisvinimą, kuris mokinių istorijose neatsispindi ir dėl to traktuojamas kaip dar neatpažįstamas jiems elementas.

Mokytojų pasisakymuose atsispindi transformacijos suvokimas – toks, kurį Nietzsche įvardino kaip savęs perkonstravimą įsileidžiant „svetimą“ (Dudley, 2002), tačiau pasakojimuose išlieka aliuzija į nerimą dėl kitų skverbimosi vidun. Mokinių išgyvenimai atspindi tiesioginį neigiamą ryšį susidūrimuose su kitais – patiriamas neigiamas emocijas, laisvės suvaržymą, jų istorijose neatsiranda sąsaja su transformacija, o greičiau kylantis noras, kad tokių situacijų nebūtų. Kaip teigia ir Sartre – žmogus renkasi ne tik veiksmus, bet ir emocijas, kas sukelia vidinę kovą, kuri ir yra sunkiausia (Howells, 1988).

Mokinių išgyvenimai gali atspindėti ir socialinių medijų kulto poveikiu - socialinio išmokymo tikslumo ir elgsenos atkūrimo „sėkmė“ vertinama virtualiai sukurtomis reakcijomis ir pritarimais kuriamam identitetui (patiktukais, komentarais, pasidalinimais ar kt.), taigi turinys turi atitikti norimos pasiekti auditorijos suformuotus intelektualius, vizualius ir kitokius aspektus, kurie suformuojami ir pateikiami individo vartojimui ir atkūrimui tam, jog būtų sulauktas pripažinimas, tad nors kalbama apie socialinių medijų turinį (Stokes & Price, 2017).

Mokytojai:

Nors, nu... Laisvė, vat, išsakyti savo nuomonę, ar ne, ir negalvoti kas ką ten pagalvos, tiesiog drąsiai išsakyti ir nesijausti blogai, žinai, nes kartais aš, nu, peržengiu per save, išsakau,

bet tada ten viduj, va, taip susigumuliuoju, žinai, visa. Nu, va, tokie, žinai, eit atstačius krūtine, drąsiai. <...> Man tai yra kaip kelias, kaip procesas. (Vakarė)

*Aš manau, tai irgi yra žmogaus **laisvė būti savimi** tokiu, kaip tu jautiesi. <...> Aš tai manau, kad apskritai geras dešimtmetis aš išsivaduoju, ką aš dabar sakau, ne vien tas stereotipinis, bet ta tokia pasąmoninė laisvė.“ <...> Kad iš tikrųjų aš šiaip daug dirbu su savimi ir manau, kad esu pakankamai gerai **išsivadavusi nuo to, ką pasakys kiti.** (Alina)*

Mokiniai:

*Laisvė tai, kaip jau aiškinau, yra nuomonės, **laisvos nuomonės, išreiškimas, laisvų minčių pasisakymas.** <...> Bet daryti tai, dėl ko į tave **nežiūri kaip į keistuolį, kaip į kažkokį nesveiką.** (Rūta)*

*Nu, kažko taip, kaip galiu pasakyti, **tiesiog buvimo savimi tau nereikia slėpti**, nes tu jautiesi **laisvas, tai, nu, save išreikšti.** <...> **Jie kažkodėl galvojo**, kad mes turim būt ten plonos žiauriai, gražios. Ten, nu, durna buvo, nežinau. <...> Galbūt jie turėjo kažkokį susidarę įvaizdį, **kaip mes turėjome atrodyti ir, tikriausiai, jie norėjo kažkaip tai kontroliuoti ir tai, tikriausiai, ir buvo tas laisvės pažeidimas**, nes jie įsivaizdavo, kad čia mes ten dėl jų ten taip turim atrodyti, kad mes ten taip darysim ir, na, tiesiog tai atrodė... Vat, man išgyvenant tai, atrodė labai nesąžininga. (Laura)*

*Pats būdamas jautiesi laisvas, nu, **nevaržai savęs ir nesislepi. Drąsiai save išreiški**, gali save išreikšti... <...> Dažniausiai stengiesi, nu, kad ir rengtis paprastai ar madingai, ar **kažkaip atitinkančiai pagal kitus** ir tu jaudiniesi dėl savo, kaip tu kalbi irgi. Dėl savo balso intonacijos, dėl savo humoro jausmo, dėl, dėl to, kaip tu kreipiesi į kitus žmones ir kaip kiti mato tave.“ <...> Aš manau, kad... Žmonės yra ganėtinai smarkiai **varžomi... Visuomenės standartų**, tai vat. (Viktorija)*

*„Nu, žiūrint, jeigu tau labai svarbi yra kitų nuomonė, tada taip, tai **prisideda į laisvės neturėjimą kitų nuomonė.**“ (Augustinas)*

Atsakomybė ir ribos

Santykiuose su kitais galvojant apie laisvės patyrimą mokytojai ir mokiniai įvardino kito žmogaus teises kaip neatsiejamus laisvės elementus. Etinės ir moralinės normos ryškiai atsispindi Kierkegaard filosofijoje, etinio žmogaus būvio lygmenyje, kurioje esti moralė ir pareigos principai (Bachemtjevas, 2012). Daugumos tiriamųjų pasakojimuose atsispindi žvilgsnis į bendrą būvį kuriojančias taisykles, kito asmens teises ir jų nepažeidinėjimą. Nietzsche teigimu, moraliniai principai mus taip pat įkalina – jis moralę „*Stabų saulėlydyje*“ įvardina kaip antinatūrą – „<...> *ji yra arba slaptas, arba atviras ir įžūlus gyvenimo instinktas <...>*“ (Nietzsche, 2012, p. 62), jo idėjoje pasakymas koks turėtų būti žmogus įgauna tarsi pašėpiančią konotaciją, greičiau leidamas mąstyti apie individualius sprendimus remiantis savo vertybėmis. Tačiau dalyvių pasisakymuose moraliniai atsakomybė, etika, kito ribos įgauna labai reikšmingą konotaciją visuose pokalbiuose – juntama į kitus asmenis nukreipta moralė.

Mokytojai:

Išgirdus žodį laisvė, man visada yra atsakomybė, laisvė neatsiejama kažkaip nuo atsakomybės, kuo daugiau laisvės, tuo daugiau atsakomybės. (Vakarė)

*Tai tikriausiai žmogus, kuris vis tiek laikosi bendrų susitarimų. Bet kada tu gali laisvai rinktis ir priimti sprendimus, kada tu gali daryti tinkamus pasirinkimus **nekenkiant nei sau, nei kitam.** (Jovita)*

*Būdamas laisvas, tu esi labai įsipareigojęs. **Atsakomybė.** <...> Va tas yra labai ir kiekvieną kartą apie tą laisvę veikti <...> Ir dar sakydavo tėvai, kad laisvė baigiasi ten, kur prasideda kito žmogaus teisės, kad laisvė labai su atsakomybe siejasi. (Alina)*

*Nu tai turit laisvę, bet laisvė turi **neperžengt ribų, nepereit, pereina į smurtą** kažkokį ar ne, yra riba kažkokia. (Rokas)*

Mokiniai:

*Ir kartais tu negali pasakyt savo tikslios nuomonės kitiems žmonėms vien dėl to, kad tai tiesiog **būtų nemandagu.** (Viktorija)*

Jeigu mes per daug išsiplėsime, mes galime pakenkti tiek sau, tiek kitiems žmonėms.

(Rūta)

*Nu, pavyzdžiui, visokie šeimos ten kanalai yra visokie internete ir iš karto tėvai ten pradeda filmuot tuos vaikus, kada jie dar labai maži, ir jie neturi tos laisvės pasirinkti, ar jie nori tai daryti ir, atrodo, tarsi, nu, čia tėvų **atsakomybė**, bet... Po to, kai tie vaikai užaugs, aš nežinau, ar labai norės, kad ten būtų internete ten jų mažų ten visokios tos nuotraukos ir viskas. Bet tiesiog aš kitaip įsivaizduoju. (Laura)*

Laisvė mokykloje

Atskleidžiant duomenys išryškėjo 5 pagrindinės temos, pateikiamos žemiau esančioje lentelėje.

Lenetelė nr. 3

Pagrindinės laisvės mokykloje sampratos temos

Nr.	Tema	Pagrindžiančios citatos
1	Džiazas ugdymo procese	<i>„Kai aš ką nors sugalvoju ir mano iniciatyva nėra gniaužiama, o, nu, leidžiama žinai įgyvendinti savo idėjas“ <...> „kaip aš sakau, gali džiazuoti pamokos metu, nes tu gali... <...> Žaidimus kažkokius, nu, nebūtinai tą imti paskaitos, žinai, metodą, įvairesnius metodus.“</i>
2	Autonomija pasirinkti	<i>„Nu, kad, pavyzdžiui, mokytojas parengia kažkokį darbą, kur tu gali pasirinkti kelis variantus, kuriuos tu nori daryt. Nu, kad ir būna grupinis projektas ir visi neprivalo daryti to pačio ir būna keli, pavyzdžiui, 4 galimi pasirinkimai... Skirtingais būdais požiūriais ir tada mokinys gali pats išsirinkti, ką jis nori daryt.“ (Viktorija)</i>

3	Kad kiti mano savitumo neribotų	<p>„Nebijai ateiti ir kad ir, nežinau, administracijos darbuotojams, jeigu tau kas nors negerai ar pasipasakoti, ar išsiverkti, ar pasidžiaugti.“ <...> „Gal man taip sutapo toks, kad kolektyvas, tokie žmonės, taip priimantys. Kada tu lyg ir gali laisvai reikšti mintis, gali pamąstyti. Nu, nėra tokių kažkokių, kad iš tavęs ar tai pasijuoks, ar tai tave sumenkins“ (Jovita)</p>
4	Pažymys	<p>„Aš manau, kad mokykloj tos laisvės mums reikia nusipelnyti iš tikrųjų kažkaip, nes dabar, vat, kaip aš prieš tai sakiau, kad geriau pradėjau mokytis ir daugiau visur galimybių atsirado <...> o tie, kurie geriau mokosi, jiems yra duodamos tos galimybės būti, daryk, daryti ką nori. Pavyzdžiui, jeigu gerai mokaisi, tai vėl tos kelionės. Jeigu gerai mokaisi ir ten sportininkas esi, tai gali laisvai varyt į sporto renginius.“ <...> „Nu nes pažymiai šiaip gyvenime nenusako mūsų mūsų vertės. Bet mokykloje tai... <...> Mes pagal pažymius viską žiūrim, tai jeigu pažymiai geri, tai mokinys tada reiškiavertingas“. (Adomas)</p>
5	Kontrolė	<p>„Ir, iš tikrųjų, aš manau, kad lygiai ir ta, ir ta pusė yra suvaržyti, nes tas, dėl tos sistemos...“ <...></p> <p>„Iš tikrųjų, iš tavęs tikisi, kad tu kažką darysi per pamoką ir, nu, tas tylėjimas yra tarsi toks įvaizdžio sudarymas“ <...> „Daugiausia iš mokytojų, iš tikrųjų, nu... Daugiausia jos ir, nu, tą varžo.“ (Laura)</p>

Džiazas ugdymo procese

Kalbantis su mokytojais ir mokiniais kai kurie klausimai ir atsakymų trajektorijos dėl skirtingo vaidmens mokykloje šiek tiek skyrėsi, tačiau bene labiausiai visuose pokalbiuose išryškėjo individuali minties laisvė ir kūrybos laisvė. Autentiškumo savikūra per savo veiksmus ir mintis vilnija anksčiau aptartų egzistencialistų idėjose – tai yra grynosios laisvės siekis, ir, kaip sako Sartre - buvimas autentišku yra moralus sprendimas (Flynn, 2006, p. 56). Tyrimo duomenyse atsiskleidė, jog laisvei svarbu galėti pačiam kažką sukurti ir išreikšti savo mintis.

Mokytojai:

*Kai aš ką nors sugalvoju ir mano iniciatyva nėra gniaužiama, o, nu, leidžiama žinai **įgyvendinti savo idėjas** “<...> kaip aš sakau, gali **džiazuoti pamokos metu**, nes tu gali... <...> Žaidimus kažkokius, nu, nebūtinai tą imti paskaitos, žinai, metodą, įvairesnius metodus. (Vakarė)*

*Ieškai tų būdų, tam taip, o tam prie to, pareini namo ir vėl viską pergalvoji – nu va, reikėjo galbūt kitaip, o jeigu į tą linkime, nu, gal būtumėm daugiau padarę, bet mažiau čia... Nu, vis tiek yra, **tu visą laiką esi ieškojime, galvojime. Ir tu tai gali daryti, nes niekas nespraudžia į rėmus.** (Jovita).*

***Atsižvelgiant į savo klasę keisti. Tvarką visą nusistovėjusią medžiagos pateikimo, jeigu aš manau, kad tai yra tikslinga.** (Alina)*

***Programos yra kokios ten ne šventa karvė, kaip sakau, mokymo. Jas galima keist, nu...** (Rokas)*

Mokiniai:

*Tu sakai, aš noriu padaryti ten kažkokį veikiančią mašinėlę, kuri ten važiuotų po kambarį ir ten sukūsti ratuku ir ten sako gerai, žinoma, štai, ten suranda visas taisykles, apibrėžtas schemas ir galima daryti ir tada tu **gauni daugiausiai galimybių išsireikšti save, tai vat. Ir nebūtinai tavo nuomonė turi sutapti su kitais ar atitikti, nes kaip tik tada kuo tu esi kūrybingesnis, tai tuo kiečiau tai darai, tai dėl savęs, ne dėl kitų.** (Viktorija).*

Kada, nu, tiesiog galima išsakyti savo nuomonę ir, nu, nėra taip, kad yra tik vienas atsakymas. Nu, tos pamokos tema nėra tik vienas atsakymas, gali daug kas išsakyti skirtingą savo nuomonę. (Laura)

*Tiesą sakant... Visų... Gal man labiau per dailės pamoką yra laisviau, nes tada aš galiu... Gali išdėstyti... **Padidinti... Išplėsti savo rėmus.** <...> leidžia piešt ką nori ir **leidžia keverzoti popierį.** (Rūta).*

Pavyzdžiui, pagal vadovėlį [³dalykas] mes praktiškai nieko nebesimokom, nes ten yra labai siauras tas turinys, tai mokytojas ruošė tą programą iš savęs, iš savo supratimo ir tikrai paruošia daug geriau, negu vadovėlį perskirstyti ir iš ten užsirašyti. (Augustinas)

Autonomija pasirinkti

Galima atrasti sąsają tarp pasirinkimo galimybės ir saviraiškos potemių. Tačiau šios potemės sąmoningai atskirtos dėl to, jog praėjusioje daugiau minima minties raiškos ir kūrybiškumo laisvė, o čia perteikiama tiesiog galimybės pasirinkti atvėrimo reikšmė. Egzistencialistinėje filosofijoje pasirinkimas tampa viso ko pagrindu – ar kaip neišvengiamas (Sartre, 1960), ar kaip aukštesnio sieko galimybė Kierkegaard idėjose (Asakavičiūtė, 2012). Jeigu tu nepasirinksi – pasirinksi už tave, o tai vis tiek laikoma tavo pasirinkimu prarasti save ir tampa priešprieša savo autentiškos asmenybės formavimui (Flynn, 2006).

Minimi pasirinkimai ne fatališki ar viduje plėšantys moralę, tačiau tyrimas atskleidė, kad mokytojai ir mokiniai vertina pasirinkimo laisvę, jie nori konstruoti tą individualumą, o mokiniai savo ruožtu siūlo – siūlo – jiems tik dar labiau plėsti pasirinkimų ratą ir čia kalbama ne apie tai, kad jie pasirinksi nesimokyti, čia kalbama apie tai, ką jie pasirinksi ugdymo procese kurti savo individualumą.

Mokytojai:

*Laisvas mokytojas, kuris jisai gali rinktis, nu, tikrai kokios laisvės yra duotos. **Rinktis medžiagą, nebūtini vadovėliai.** (Alina)*

³ Dalyko pavadinimas nenurodomas dėl konfidencialumo.

Aš tai kaip darbuotojas, tai tikrai galiu laisvai rinktis veiklas, priemones. Jeigu jų yra. Galiu eiti, prašyti drąsiai, jeigu aš matau, ko man reikia, aš noriu jas išnaudoti, noriu išbandyti.
(Jovita)

Jo, kad ne kažkas už tave nuspręstų, bet kad tu nuspręsk, kad tu galėtum nuspręsti. Kokia ta pamoka bus, jeigu kalbam apie mokyklą, ar ne. Kokia ta poilsio zona, kokios spalvos bus koridoriai, kaip šiandien stovės ta stalai... Kėdės ar stalai salėje. Gulėsim mes ten per pamoką, ar šokinėsime, ar ką nors darysim... Nu, tai tada tu supranti, kad tu kažką gali, kad nuo tavęs kažkas priklauso, nu, nuo tavo sprendimo, tai, man atrodo, čia sparnai turi užaugti labai dideli. (Vakarė)

Mokiniai:

*Bet laisva mokykla būtų ta, kur gali tiesiog... Žinai ką nori, pavyzdžiui, daryti jau nuo ankstyvo amžiaus, tada iš karto būtų klasė tam, **pavyzdžiui, noriu fotografija užsiiminėti, iškart fotografijos pamoka.** (Adomas)*

*Nu, kad, pavyzdžiui, mokytojas parengia kažkokį darbą, kur tu gali pasirinkti kelis variantus, kuriuos tu nori daryt. Nu, kad ir būna grupinis projektas ir visi neprivalo daryti to pačio ir būna keli, pavyzdžiui, 4 galimi pasirinkimai... Skirtingais biškį požiūriais ir **tada mokinys gali pats išsirinkti, ką jis nori daryt.** (Viktorija)*

*Duoti, duoti, įdėti į paletę dažų ir pasakyti, va, dabar daryk... Piešk, ką nori. Ir mokinys pats pasirenka, turiu dažų ir, vat, galvoju - nupiešiu ar dangų, ar nupiešiu medį, ar piešiu namą“<...> „Praplėsti laisvę leidžiant... Leidžiant mokiniams... Leidžiant mokiniams **patiems pasirinkti, ką jie nori išmokti, ką jie nori, ką jie nori mokytis, kas jiems yra svarbu.** (Rūta)*

Kad kiti mano savitumo neribotų

Tiek mokytojai, tiek mokiniai kalba apie kitų žmonių reakcijas į jų savitumą – savas mintis, išraišką. Minimi į kitų reakcijas nukreipti žodžiai – „paviešins“, „sumenkins“, „baisu“, „juoksis“. Čia sunyksta autentiškumas – tikriausiai negalime svarstyti Kierkegaard religinės stadijos pasiektumo (tikrasis „Aš“ prieš Dievą) (Asakavičiūtė, 2015), kadangi stabas vis dar tik kitas paprastas žmogus, nuo kurio dar siekiama išsilaisvinti. Autentiškumas ir savitumas pagal

Nietzsche – atsivėrimas „svetimam“, savo sienų griovimas ir iš naujo statymas priėmus tai, kas tinkama ir atmetus visą kitą (Dudley, 2002), tačiau reikia gebėti tvirtai išlikti svetimumo regimybėje.

Mokytojai:

*Nebijai ateiti ir kad ir, nežinau, administracijos darbuotojams, jeigu tau kas nors negerai ar pasipasakoti, ar išsiverkti, ar pasidžiaugti.“ <...> „Gal man taip sutapo toks, kad kolektyvas, tokie žmonės, taip priimantys. Kada tu lyg ir gali laisvai reikšti mintis, gali pamąstyti. Nu, nėra tokių kažkokių, kad **iš tavęs ar tai pasijuoks, ar tai tave sumenkins.** (Jovita)*

*Bet šiaip mokytojas gali pasisakyti visai laisvai, viską gali, nu, kalbėti, sakyti, ir administracijai sakyti, ir skųstis, ir dejuoti gali, ir... Bent jau tikrai aš jaučiu, kad tą galiu sakyti ir daryti. <...> Taip, **laisvai reikšti mintis, drąsiai, laisvai nejaust baimės kažkokios, kad laukia kažkas už tai tokio čia.** (Rokas)*

*Tos laisvės irgi aš siečiau su tuo pačiu administracijos ir bendradarbių požiūriu į bendrą reikalą“ <...> „Ir, jeigu tu nepravesi **tave linksniuos ir tu sakykim būsi... Nu nekoks mokytojas.** Ir, ir tai bus iš administracijos, iš kolegų į viešą erdvę išmesta, kad šitas mokytojas to, to dar nedaro. (Alina)*

Mokiniai:

*Tai mokinys, kurio nuomonė yra išklausoma ir kuris gali išreikšti savo nuomonę... Žinodamas, kad jo **neišjuoks už tą nuomonę.** (Viktorija)*

*Bet kartu ir priklauso nuo žmonių, nes kai kurie žmonės aplinkui save yra susidarę tokį, nu, susidarę, yra sudarę tokį įvaizdį, kad ten, **jeigu tu kažką pasakysi, ten juoksis ir atrodo, nu, tiesiog... Labai dažnai būna, kad tu įsivaizduoji žmogų visai kitokį, negu jis iš tikrųjų yra ir dėl to gali būti, kad būnant tarp konkrečių žmonių tau gali būt baisiau. Nu, **ne taip drąsu ten išreikšti savo nuomonę, nu, ir jaustis laisvam tuo pačiu.** (Laura)***

Pažymys

Vertinimas ir pažymiai turėjo labai stiprią išraišką mokinių pasakojimuose. Tyrėjos prezumpcija yra tokia, jog kitų dalykų apklausti mokytojai yra mažiau susieti su vertinimo sistema

dėl savo dėstomų dalykų, todėl mokytojų pasidalinimuose šita linija nėra labai stipri. Vis dėl to, mokiniams ryškiai išskiriant šį aspektą nebuvo galima palikti jo nuošalyje.

Visi apklausti mokiniai, nors kiek skirtingomis perspektyvomis ir suteikdami skirtingas reikšmes pažymiui, tačiau plėtoja mintis apie šį mokyklos aspektą ir savo santykį su juo. Kaip teigia P. Sahlberg, įsigalėjus globalios švietimo reformos stichijai švietime atsirado ir „našumo“ ar „efektyvumo“ terminas, atkeliavęs iš korporacijų (Sahlberg, 2016)). Našumas korporacijose matuojamas skaičiais, tad panašu, kad mokinių ir mokyklų našumas matuojamas lygiai taip pat. Kaip pastebėsime iš mokinių istorijų – emocinis būvis, regis, nuo to negerėja.

Mokiniai:

*Aš manau, kad mokykloj tos laisvės mums reikia nusipelnyti iš tikrųjų kažkaip, nes dabar, vat, kaip aš prieš tai sakiau, kad geriau pradėjau mokytis ir daugiau visur galimybių atsirado <...> o tie, kurie geriau mokosi, jiems yra duodamos tos galimybės būti, daryk, daryti ką nori. Pavyzdžiui, jeigu gerai mokaisi, tai vėl tos kelionės. <...> Nu nes pažymiai šiaip gyvenime nenusako mūsų mūsų vertės. Bet mokykloje tai... <...> Mes pagal pažymius viską žiūrim, tai **jeigu pažymiai geri, tai mokinys tada reiškias vertingas.** (Adomas)*

*Ir tada mokiniai turi tą informaciją išmokti, nes, **jeigu jie neišmoks, jie gaus blogus pažymius.** (Viktorija)*

*Bet, nu, pati ta mokymosi sistema, aš nežinau, aš labai pastebėjau, kad aš **tapau pažymio verge.** Tai, kad tiesiog jaučiuosi taip, tarsi aš būtinai turiu ten gerą pažymį gauti ir kad aš, nu, tiesiog labai toks nemalonus jausmas, kada aš gaunu blogą pažymį. <...> „Bet, nu, su laisve tai čia susiję tas, kad aš tiesiog... Jaučiausi tarsi aš būtinai turiu tą gerą pažymį gaut ir aš tiesiog nesijaučiau laisva pama... Nu, pamatyt, kas bus toliau. Kaip, nu, kokie bus mano rezultatai <...> Aš tiesiog norėjau labai valdyti savo ten visus tuos pažymius, kad būtų kuo aukštesnis vidurkis. Bet, nu, galų gale aš **tiesiog palūžau, nu, nes tikrai labai sunku tą vidurkį išlaikyti.** (Laura)*

Kontrolė

Šioje potemėje atsiskleidžia atpažįstami kontrolės šaltiniai: valdžia, sistema ir mokytojas. Valdžia spaudžia mokytojus sutilpti į nustatytus rėmus, o mokytojas įvairiomis priemonėmis

kontroliuoja mokinių elgesį. Įdomu tai, kad galios šaltinių atpažįstamumas ryškus mokinių tarpe ir mažiau ryškus tarp mokytojų. Tyrėjos sprendimu ši potėmė išskaidyta į „*Valdžia ir sistema*“ ir „*Mokytojas*“ kaip galios šaltinius. „*Valdžios ir sistemos*“ ir „*Mokytojo*“ galia – valdžios ir sistemos kontrolė įvardijama kaip varžanti ugdymo turinį, skatinanti konkurenciją ir mokinių našumą, o mokytojo kontrolė įvardijama disciplinuojant ir baudžiant, ką kaip galios ir kontrolės šaltinį įvardina ir Foucault savo veikalė „*Disciplinuoti ir bausti*“. Kliauantis P. Sahlberg išvalgomis – tarptautinės konkurencijos cunamis (Sahlberg, 2016), tad priežiūros prielaida yra jau minėtieji efektyvumo rodikliai, atkeliavę iš korporacijų. Mokinės Rūtos pasidalinime suskamba laisvo mokytojo paradigma – na, jei mokytojas laisvas, jis nebaudžia mokinio už „*prastą*“ našumą.

Valdžia ir sistema

Mokytojai:

Bet yra ir tam tikros ribos, kurios yra nuleistos iš viršaus. Ir ką, tu turi, na, kad ir nori nenori padaryti ir kartais“ <...> „Nežinau, kaip šiuolaikinis auditas, ir pasiima kažkokį rėmą, kuris jau yra seniausiai atgyvena ir, ir jeigu tu netelpi į tuos rėmus, ir kas yra iš tikrųjų.. <...> Ar tu ten užvėluosi pamoką minute pabaigti pamoką tai jau yra minusas, tai va, tai, tai čia jau būtų nebe laisvė. (Alina)

Mokiniai:

Na, jie gali pasirinkti savo temas, bet aš manau, kad čia labiau jau su daile kokia, nes... Tikslųjų mokslų mokytojai, aš manau, kad jie vis tiek turi parinktą valstybės temą, kurią jie turi sekti. Tai vat, ir, nu, jeigu jie jos neseks, juos gali ir iš darbo išmest. (Viktorija).

Ir, iš tikrųjų, aš manau, kad lygiai ir ta, ir ta pusė yra suvaržyti, nes tas, dėl tos sistemos... (Laura)

Jeigu jam taip būtina, visom, kaip čia, visom galimybėm reikia išsiųsti tą mokinį į tą konkursą, tai jis irgi turbūt yra nuo kažko priklausomas. Jeigu ten jam kažkokią ataskaitą reik duoti, kaip tavo mokiniai mokosi ir net jeigu nenori jie važiuoti į tuos konkursus vis tiek turi važiuoti, tai gal jis irgi nelaisvas. Gal jis irgi neturėjo pasirinkimo ar siųsti tuos mokinius ar ne. Tiesiog privalėjo išsiųsti ir, ir išsiuntė bet koku būdu.“ (Adomas)

*Bet, aš manau, kad mokytojai daro tai, ką jiems pasako, o mokiniai daro tai, ką jiems pasako mokytojai. **Mokytojams pasako, aš manau, valdžia - mokyklos valdžia, Lietuvos valdžia, kad turi išmokyti, va, tokių, tokių dalykų per mėnesį ir mokytojas spaudžia mokinius, kad greičiau, greičiau, nes aš negausiu... Aš nespėsiu atlikti savo užduoties, nespėsiu įvykdyti, na, man valdžios skirto tikslo ir dėl to abudu yra spaudžiami... Ta pačia jėga.**“ <...> **Aš manau, kad dėl visko kaltas yra valdžios manymas, kad mums reikia išauginti proto bokštus. Kad mes turim būt protingi, kaip japonai.**“*

Mokytojas

Mokiniai:

*Tu turi ganėtinai save stebėti, nes tavo netinkamas poelgis ar pasakymas, jeigu tu susipyksti su mokytoja, tai **mokytoja gali paskirti tokį atsiskaitymą, kad tu iš jo gausi ketvertą ir...Net jeigu tai ir yra iš temos, kurios tu mokinaisi.***

(Viktorija)

*Mokytojas, kuris mano, kad darbas tai yra prievolė, **jis iš karto baudžia mokinius, rašo dvejetus už nepadarytus darbus, nepateiktus pristatymus.** (Rūta)*

Iš tikrųjų, iš tavęs tikisi, kad tu kažką darysi per pamoką ir, nu, tas tylėjimas yra tarsi toks įvaizdžio sudarymas <...> „Daugiausia iš mokytojų, iš tikrųjų, nu... Daugiausia jos ir, nu, tą varžo. (Laura)

Empirinio tyrimo išvados

Dėl tiriamųjų specifikos iškilo du tyrimo klausimai – kaip mokytojai ir mokiniai suvokia laisvę ir kaip ją suvokia mokykloje – tad empirinio tyrimo išvados skeliamos į dvi atitinkamas dalis.

Laisvė

Sovietmetis. Tyrimo duomenyse išryškėja sovietmečio laikotarpis, kuris atgyja mokytojų ir mokinių sąmonėje galvojant apie laisvę. Beveik visų tyrimo dalyvių pasakojimuose minimas sovietmetis kaip sąlyga žinojimui, kas jiems patiems yra laisvė. Tiriamųjų mintys leidžia suprasti, kad buvęs režimas yra gyvas atmintyje kaip savo laisvės suvokimo konstravimo atrama.

Kad kiti mano savitumo neribotų. Tiriamųjų istorijose ryškus saviraiškos poreikis – saviraiška čia apima minties, veiksmų, sprendimų. Egzistencializmo filosofija kalba apie saviraišką ir sprendimų laisvę, kaip individualumo, autentiškos savasties kūrimo pamatą – žmogus yra atsakingas tiek už savo pasirinkimus, tiek už pasirinkimo „produktą“, tačiau ši savikūra glaudžiai siejama tiriamųjų pasakojimuose su kito požiūriu į jų individualumą. Tarp mokytojų ir mokinių randasi skirtis – mokytojai užsimena apie transformaciją ir vidinį siekį išsilaisvinti nuo bet kokios primetamos nuomonės, o mokinių istorijose skamba tokios rimtos sąvokos, kaip „*nežiūrėtu kaip į nesveiką*“, „*nesąžininga*“. Mokiniai suteikia šioms patirtims neigiamą būvį ir istorijose nesiskleidžia koks nors siekis nuo jų išsilaisvinti ar vidinės transformacijos kontempliacijos. Tarp mokytojų ir mokinių atsiranda du poliai – „*aš noriu sau leisti*“ ir „*aš noriu, kad kiti man leistų*“.

Atsakomybė ir ribos. Santykiuose su kitais galvojant apie laisvės patyrimą mokytojai ir mokiniai įvardino atsakomybę ir kito žmogaus teises kaip neatsiejamus laisvės elementus. Etinės ir moralinės normos ryškiai atsispindi Kierkegaard filosofijoje, etinio žmogaus būvio lygmenyje, kurioje esti moralė ir pareigos principai (Bachemtjevas, 2012), J. Daugumos tiriamųjų pasakojimuose atsispindi žvilgsnis į bendrą būvį kuriojančias taisykles, kito asmens teises ir jų nepažeidinėjimą.

Laisvė mokykloje

Džiazas ugdymo procese. Kalbant su mokytojais ir mokiniais apie laisvę mokykloje bene labiausiai visuose pokalbiuose išryškėjo individuali minties laisvė ir kūrybos laisvė. Autentiškumo savikūra per savo veiksmus ir mintis vilnija anksčiau aptartų egzistencialistų idėjose – tai yra grynosios laisvės siekis, ir, kaip sako Sartre - buvimas autentišku yra moralus sprendimas (Flynn, 2006). Tyrimo duomenyse atsiskleidė, jog laisvei svarbu galėti pačiam kažką sukurti ir išreikšti savo mintis.

Autonomija pasirinkti. Egzistencialistinėje filosofijoje pasirinkimas tampa viso ko pagrindu – ar kaip neišvengiamas (Sartre, 1960), ar kaip aukštesnio sieko galimybė Kierkegaard idėjose (Asakavičiūtė, 2012). Jeigu tu nepasirinksi – pasirink už tave, o tai vis tiek laikoma tavo pasirinkimu prarasti save ir tampa priešprieša savo autentiškos asmenybės formavimui (Flynn, 2006). Mokyklos kontekstas nusako, kad galimybės pasirinkti jau yra savaime apibrėžtos, tačiau tiek mokytojai, tiek mokiniai įvardina autonomiškus sprendimus kaip vieną esminių laisvės raiškos elementų mokykloje.

Kad kiti mano savitumo neribotų. Tiriamieji kalba apie kitų žmonių reakcijas į jų savitumą – savas mintis, išraišką. Minimi į kitų reakcijas nukreipti žodžiai – „paviešins“, „sumenkins“, „baisu“, „juoksis“. Čia vėl, kaip ir laisvės suvokimo apibendrinime, sunyksta autentiškumas – tikriausiai negalime svarstyti Kierkegaard religinės stadijos pasiektumo (tikrasis „Aš“ prieš Dievą) (Asakavičiūtė, 2015), kadangi stabas vis dar tik kitas paprastas žmogus, nuo kurio dar siekiama išsilaisvinti. Autentiškumas ir savitumas pagal Nietzsche – atsivėrimas „svetimam“, savo sienų griovimas ir iš naujo statymas priėmus tai, kas tinkama ir atmetus visą kitą (Dudley, 2002), tačiau reikia gebėti tvirtai išlikti svetimų regimybėje.

Pažymys. Vertinimas ir pažymiai turėjo labai stiprią išraišką mokinių pasakojimuose. Tyrėjos prezumpcija yra tokia, jog kitų dalykų apklausti mokytojai yra mažiau susieti su vertinimo sistema dėl savo dėstomų dalykų, todėl mokytojų pasidalinimuose šita linija nėra labai stipri. Beveik visi apklausti mokiniai, nors kiek skirtingomis perspektyvomis ir suteikdami skirtingas reikšmes pažymiui, tačiau plėtoja mintis apie šį mokyklos aspektą ir savo santykį su juo. Kaip teigia Sahlberg, įsigalėjęs globalios švietimo reformos stichijai švietime atsirado ir „našumo“ ar „efektyvumo“ terminas, atkeliavęs iš korporacijų (Sahlberg, 2016). Našumas korporacijose matuojamas skaičiais, tad panašu, kad mokinių ir mokyklų našumas matuojamas lygiai taip pat.

Kontrolė. Šioje potemėje atsiskleidžia atpažįstami kontrolės šaltiniai: valdžia, sistema ir mokytojas. Valdžia spaudžia mokytojus sutilpti į nustatytus rėmus, o mokytojas įvairiomis priemonėmis kontroliuoja mokinių elgesį. Įdomu tai, kad galios šaltinių atpažįstamumas ryškus mokinių tarpe ir mažiau ryškus tarp mokytojų. Tyrėjos sprendimu ši potemė išskaidyta į „Valdžia ir sistema“ ir „Mokytojas“ kaip galios šaltinius. Svarbu paminėti, kad ši tema skleidžiasi mokinių tarpe ir tik viena mokytoja užsiminė apie auditą, kaip apie galios šaltinį. Kliunantis Sahlberg įžvalgomis – tarptautinės konkurencijos cunamis (Sahlberg, 2016), tad priežiūros prielaida yra jau minėtieji efektyvumo rodikliai, atkeliavę iš korporacijų. Mokinės Rūtos pasidalinime suskamba laisvo mokytojo paradigma – na, jei mokytojas laisvas, jis nebaudžia mokinio už „prastą“ našumą.

Išvados

1. Teorinė dalis:

- a) Remiantis vienu žinomiausių egzistencializmo filosofų - Kierkegaard, Nietzsche, Sartre – idėjomis, aukščiausia individo laisvės išraiška yra jo individualumas ir savitumas, paremtas jo morale ir vertybėmis. Žmogus neišvengiamai laisvas rinktis, net tuomet, kai atsikrato pasirinkimo ir šis yra padaromas už jį, tai vis tiek yra žmogaus pasirinkimas – pasirinkimas nesirinkti. Egzistencializmo požiūriu žmogaus laisvė yra ir pareiga, ir siekis – siekis išsivaduoti nuo esamo konteksto, jei jaučiamas pastarojo ribojimas individualybės skleidimuisi ir pareiga tapti tikroju savimi kartu su savo moralinėmis normomis ir vertybėmis.
- b) Aptarti galios šaltiniai šiuolaikybėje, suponuojantys įtaką žmogaus laisvei:

Panoptizmas ir post-panoptizmas. Foucault plėtota panoptizmo idėja, kaip priežiūros ir prisižiūrėjimo mechanizmo, paremto disciplinavimu ir stebėjimu, siekiant transformuoti žmogaus elgseną ir mąstymą. Kai kurie autoriai, kaip teigia Boyne (2000) skelbia post-panoptizma teigdami, kad:

- i. Socialinėje tikrovėje nyksta ar jau esti išnykęs konkretus fizinis kontrolės vieneto būvis, o išorinė kontrolė tampa nebereikalinga, kadangi jau yra pereita prie savikontrolės;
- ii. Galia koncentruojasi nebe į stebėjimą – atsaką, o į numatymą ir prevenciją – priežiūra, stebėjimas yra diskretiškas, neįkyrus, užmaskuotas, nepatvirtinamas – visi šie elementai sumaniai integruoti šiandieninėse erdvėse sukuria tikrąjį disciplinavimo poveikį;
- iii. Socialinėse teorijose post-panoptizmą ir panoptizmo eros pabaigą palaikantis argumentas – panoptikono metafora visiškai apverčiama, kai mąstoma apie šiandieninę medijų kuriamą situaciją, kuomet daugelis stebi mažumą. Galios fenomenas šioje stebėjimo formoje atsiveria dažnai kartojant turinį masėms kol tapatinimasis ir savęs konstravimas paremtas gaunamu turiniu tampa neišvengiamas ir tampa įpročiu.

Panoptizmo sąvoka savo aktualumo nepraranda bet koku atveju, kuomet kalbame apie atsirandančius galių šaltinius, kurie veikia žmogaus būvį gundydami jį pasiduoti silpnybei neieškoti esminių lūžių ir klausimų savo esatyje, stebėti ir pritaipyti, tai prieštarautų savasties konstravimui ir perkonstravimui ta prasme, jog stimulus, nors ir kylantis iš įvairių vidinių jausmų, yra primetamas.

Vartotojiškumas: kapitalizmas tarsi suteikia galimybę konstruoti, kurti ir perkurti savo identitetus, kurie tam tikru aspektu reikalauja nuolatinio vartojimo – reprezentacijos elementų. Šiandieninės socialinės medijos ir jų mastas leidžia žmonėms stebėti tūkstančius skirtingų identitetų ir ieškoti savo tapatumo, tačiau pavojus kyla tuomet, kai regimi identitetai yra „prekė“, gundymas tapatintis su jų sukurta socialine sėkme, o socialinių medijų kultas sėkmės pripažinimą remia tiesiogiai kitų reakcijomis į mus.

1. Lietuvos švietimo „Geros mokyklos koncepcijoje“ minima, kad „Gera mokykla – „pamatinėmis humanistinėmis vertybėmis ugdymą grindžianti, prasmės, atradimų ir asmens ugdymo(si) sėkmės siekianti mokykla, kuri savo veikloje vadovaujasi mokyklos bendruomenės susitarimais ir mokymusi.“ Tačiau, kaip teigia Želvys (2018), pasibaigus sovietmečiui buvo tikėtina, kad tiesiogiai perimsime Vakarietiško švietimo pagrindus. Šiandien pasaulyje vyksta globalaus švietimo reformų cunamis (Sahlberg, 2016), kuris skatina švietimo standartizavimą, konkurenciją, švietime atsiranda „efektyvumo“ ir „našumo“ terminai, atėję iš korporacijų. Lietuvoje mums svarbu suvokti kokie yra pasirinkimo kriterijai, kuriais kliaunamės formuodami savo švietimą – ar tai deklaruojama orientacija į žmogų, ar ėjimas kartu su visu globaliu švietimo reformų cunamiu, paremtu konkurencija ir standartais.
2. Empirinis tyrimas atskleidė, kaip mokytojai ir mokiniai supranta laisvę ir kaip ją supranta mokykloje.
 - a) Laisvė. Tiek mokytojai, tiek mokiniai vis dar dažnu atveju įvardina sovietmetį, kaip atramą, palyginimą žinojimui, kas yra laisvė. Kitas labai ryškus elementas – siekis išreikšti save, tačiau atsiremiantis į kito vertinimą. Mokytojai ir mokiniai dažnu atveju įvardina kito žmogaus nuomonę kalbėdami apie saviraišką. Čia atsirado skirtis tarp mokytojų ir mokinių – mokytojai įvardina išsilaisvinimą nuo kitų primetamos nuomonės, kas mokinių istorijose neatsispindi – tai labiau iliustruojama kaip negatyvi patirtis, kurios nesinori. Dar vienas ryškus aspektas – atsakomybė prieš kitus ir savo laisvės ribų suvokimas. Dauguma tiriamųjų įvardina tai kaip svarbų laisvės elementą.
 - b) Laisvė mokykloje. Laisvės mokykloje supratime ryškus saviraiškos ir autonomijos elementas. Įvardijamas saviraiškos poreikis ugdymo proceso mokytojams galint varijuoti ir ugdymo turiniu keičiant programas, ieškant tinkamiausio turinio ir metodų atsižvelgiant į mokinius. Mokinių pasakojimuose apie laisvę mokykloje taip

daugeliu atvejų atgimsta poreikis kūrybai, minties raiškai, savo rėmų praplėtimui, ugdymo turinio įvairovei. Sąmoningai išskiriama atskira tema – autonomiškas pasirinkimas. Mokytojai ir mokiniai vertina laisvę sprendimų priėmime ir pasirinkimuose, kurie atsiveria mokykloje – mokytojai išryškina galimybę nuspręsti dėl ugdymo medžiagos ir metodų, mokinių pasakojimai atspindi laisvės pojūtį, kuomet jiems leidžiama pasirinkti užduotis ar ką jie nori išmokti. Laisvės supratimą ir laisvės supratimą mokykloje jungia kito asmens vertinimas individo savitumui – mokytojai ir mokiniai vartoja tokias sąvokas, kaip „*nejausti baimės*“, „*linksniuos*“, „*juoksis*“, tad jaučiamas svarbus kito asmens sureagavimas. Mokinių pasakojimuose gajus pažymio išskyrimas, kaip svarbaus mokyklos elemento – pažymys įgauna galią nustatyti mokinio vertę, nubausti ir paversti „vergu“, kuris žūt būt kovos dėl geresnio pažymio. Taip pat, mokiniai ypatingai atpažįsta galios šaltinius, kurie tyrime išskiriami kaip „*Valdžios ir sistemos*“ ir „*Mokytojo*“ galia – valdžios ir sistemos kontrolė įvardijama kaip varžanti ugdymo turinį, skatinanti konkurenciją ir mokinių našumą, o mokytojo kontrolė įvardijama disciplinuojant ir baudžiant.

Diskusija

Fenomenologinis tyrimas atskleidė, kad sovietmečio istorijos yra vis dar labai gyvos atmintyje formuojant savo suvokimą apie laisvę – lyginama praeitis ir dabartis. Tiriamieji, kaip vienus esminių elementų laisvės suvokime, įvardina sprendimų priėmimą ir saviraišką, tačiau saviraiškos aspektu atsiskleidžia labai svarbus aspektas – kito vertinimas, kuris apjungia laisvės ir laisvės mokykloje sampratą. Mokytojai prabyla (nors ne visur) apie išsilaisvinimo procesą – pastangas, įdedamas kitų nuomonės apie savo individualumą nepaisymui, tačiau mokinių istorijos brėžia kitokią liniją – jie supranta tai kaip negatyvias patirtis ir neatsiranda nuorodų į procesą siekiant išsilaisvinti. Laisvė, kaip atrandame egzistencializmo teorijoje, yra autentiško savitumo kūrimas, o Nietzsche įvardina ir atsivėrimą kitam, „svetimam“ kaip transformacijos šaltinį ir laisvo būvio formą. Tyrimas atskleidžia, kad saviraiška turi didelę sąsają su laisve, tačiau reikia mokytis būti su kitu ir auginti laisvės formą nuo kito – tiek mokytojams, tiek mokiniams.

Mokytojai ir mokiniai vertina atsiveriančias pasirinkimo ir saviraiškos galimybes. Kiek mokykloje atsiveria pasirinkimas ir saviraiška yra esmiškai svarbus klausimas dėl to, jog tik susidurdami su galimomis pasirinkimų trajektorijomis ir žengę žingsnį pasirinkimo ir saviraiškos link mes galime reflektuoti kokį poveikį tai turi man ir kitiems žmonėms ir konstruoti savo individualumą. Šis aspektas atkreipia dėmesį į tarpusavio pasitikėjimą – ar bus pažeidžiama etika, ar ne ir, galimai, bijomasi jog pažeidimas įvyks. Tačiau tik aktyvus treniravimasis ir refleksija gali užtikrinti asmens laisvės supratimo ir paties savęs auginimą. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog vykstant švietimo standartizacijai ir augant konkurenciniam laukui galimai mažiau atveriamė galimybių klaidai.

Mokiniai aiškiau negu mokytojai atpažįsta galios šaltinius – jie įvardijami kaip „Valdžia ir sistema“ bei „Mokytojas“. Valdžia ir sistema įgauna konkurencijos ir ugdymo turinio kontrolės konotacijas, o mokytojas – disciplinos ir bausmės. Nors šių dviejų tarpusavio sąsają gražiai iliustruoja mokinės Rūtos mintis, kad, na, jei mokytojas laisvas, jis nebaudžia mokinio už „prastą“ našumą. Tai, kad galios šaltiniai yra labiau įvardijami mokinių gali atskleisti du dalykus – jie jaučia didesnę spaudimą, nei mokytojai per discipliną ir ugdymo turinį arba kad mokytojai neatpažįsta jiems primetamų normų. Įdomu, kad apie savo pačių elgesį mokytojų tarpe praktiškai niekas neužsiminė. Tad gal reikėtų grįžti prie humanizmo ir susitarimų, orientuojant tai į mokinius.

Pažymiai mokinių tarpe yra įvardinami kaip mokino vertės matavimo vienetai – kuo vertingesnis, tuo daugiau galimybių atsiveria – kaip baudžiamoji priemonė ir kaip vergijon paimantis elementas. Nei vienas iš šių paminėtų dalykų neturi teigiamos konotacijos. Svarbu būtų

persvarstyti, ar šis taip išsaknijęs elementas gali būti atsietas nuo savivertės ir vergovės, galbūt jau galima atsisakyti tokio vertinimo ir reikėtų judėti kita kryptimi.

Tyrimė neįvardintas dėl skirtingų prasmių suteikimo, tačiau gan išryškėjęs buvo mokyklos teritorijos elementas – dauguma mokytojų ir mokinių paminėjo, kad mokiniai nėra laisvi išeiti iš mokyklos teritorijos pamokų ar net pertraukų metu. Nors suprantamas saugumo aspektas, tačiau jaučiamas uždarumo iš siekis išsilaisvinti iš mokyklos teritorijos:

Taip, taip. Per pertraukas iš tikrųjų galima įvairiausias veiklas prisigalvoti - nuo legalios iki nelegalios. Galima irgi kaip visada kalbėti su, su draugais, galima kažkur lakstyti koridoriais ir... Galima ir, pavyzdžiui, nubėgt į parduotuvę... Nubėgt į parduotuvę, nes čia yra azartas, tada pasijunti laisvas tada... Vau, aš šiandien bėgsiu pirmą kartą į parduotuvę, iš pamokų, jėė. Ir dėl to, dėl to irgi ištrūksti iš rutinos ir tada žiauriai faina būna. Dėl to... Gal dėl to ir mokiniai ir bėga iš parduotuvės [aut. past. turėtų būti „į parduotuvę“] - ne dėl to, kad maistą pirkti, bet dėl to, kad tai yra nuostabu, nes tada tu pasijunti laisvas. Nu, nesvarbu, kad tai užtrunka tik 15 minučių pertraukos ar pamokos laiko, tai vis tiek nuostabu, 15 minučių laisvės.“

(Rūta)

Literatūra

- Adamson, L., Hartman, S. G., & Lyxell, B. (1999). Adolescent identity—a qualitative approach: Self-concept, existential questions and adult contacts. *Scandinavian Journal of psychology*, 40(1), 21-31. <https://doi.org/10.1111/1467-9450.00094>
- Andrijauskas, A. (2003). Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaard'o „Egzistencinės krizės filosofijoje“. *LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, (35), 41-52.
- Andrijauskas, A. (Ed.) (2006). *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos*. Vilnius: Versus aureus
- Asakavičiūtė, V. (2006). Asmenybės tapimo problema Kierkegaard ir Nietzsches filosofijoje. *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos/sudarytojas Antanas Andrijauskas* (59-74). Versus aureus.
- Asakavičiūtė, V. (2015). Laisvės ir pasirinkimo sampyna Sørenio Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje. *LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, (82), 68-78.
- Bachmetjevas, V. (2012). Etinė stadija ir jos ribos Sørenio Kierkegaard'o filosofijoje. *Žmogus ir žodis*, 14(4), 92-97.
- Barevičiūtė, J. (2004). Panoptikumai ir panoptizmas globalizacijos sąlygomis. *Problemos*, 66, 93-103.
- Beck, E. N. (2015). The invisible digital identity: Assemblages in digital networks. *Computers and Composition*, 35, 125-140. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2015.01.005>
- Boyne, R. (2000). Post-panopticism. *Economy and Society*, 29(2), 285-307. <https://doi.org/10.1080/030851400360505>
- Bruzgelevičienė, R. (2008). *Lietuvos švietimo kūrimas, 1988-1997*. Sapnų sala.
- Caluya, G. (2010). The post-panoptic society? Reassessing Foucault in surveillance studies. *Social Identities*, 16(5), 621-633. <https://doi.org/10.1080/13504630.2010.509565>
- Dudley, W. (2002). *Hegel, Nietzsche, and Philosophy: Thinking freedom*. Cambridge University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=202222>.
- Edwards, R., & Usher, R. (2002). *Postmodernism and education: Different voices, different worlds*. Routledge.

- Flynn, T. (2006). *Existentialism : A very short introduction*. Oxford University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=430845&query=Existentialism+%3A+A+very+short+introduction>
- Flynn, T. (2014). Bad faith in human life: Being and Nothingness. *Sartre: A Philosophical Biography* (p. 196-229). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139020206.009> doi:10.1017/CBO9781139020206.009
- Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*.
- Gemes, K., May, S., May, S. P. W. (Eds.). (2009). *Nietzsche on freedom and autonomy*. Oxford University Press.
- Gravil, R. Addis (sud). (2007). *Existentialism.* Humanities-Ebooks. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=3306074>.
- Groenewald, T. (2004). A phenomenological research design illustrated *International journal of qualitative methods*, 3(1), 42-55. <https://doi.org/10.1177/16094069040030010>
- Grøn, A., Rosfort, R., Söderquist, K. B. (sud.). (2017). *Kierkegaard's existential approach*. Walter de Gruyter GmbH. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=4851879>.
- Howells, C. (1988). *Sartre: The Necessity of Freedom (Major European Authors Series)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511753596 <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=1900188>.
- Kairė, S. (2018). *Mes vienoje valtyje, bet aš vis tiek iš kitos kultūros: išgyvenimai mokantis daugiakultūrišė grupėse mobilumo metu* [Daktaro disertacija]. Vilniaus universitetas.
- Kardelis, N., A. Andrijauskas (sud). (2009). Klasikinių ir postmodernųjų vertybių sąlyčio taškai. *Postmodernizmo fenomeno interpretacijos* (p. 269-280). Versus aureus.
- Kaziliūnaitė A. (2020). Foucault Panopticism and Self-Surveillance: from Individuals to Dividuals. *Problemos*, 97, 36-47. <https://doi.org/10.15388/Problemos.97.3>
- Kearney, R. (2002). *The wake of imagination*. Routledge
- Kierkegaard, S. (1987). Kierkegaard's writing, III, part I: Either/Or (Vol. 1). Princeton University Press. https://archive.org/details/either-or-part-1-kierkegaards-writings_compress/page/535/mode/1up
- Lyska, V., & Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2015). Gyvenimas „tai kaip siekiamybė, kaip ėjimas“: paauglių egzistencinės temos. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, (15), 33-44.

- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: michel foucault's 'panopticon' revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234. <https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>
- Merleau-Ponty, M. (1980). Suvokimo fenomenologija. *Problemos*, 25, 94-106.
- Nietzsche. (1991). *Rinkiniai raštai*. Mintis.
- Rakickienė, L. (Kovas, 2017). Lietuvos moksleivių savijauta mokyklose kelia susirūpinimą. <https://naujienos.vu.lt/lietuvos-moksleiviu-savijauta-mokyklose-kelia-susirupinima/>
- Reynolds, J. (2014). *Understanding existentialism*. Taylor & Francis Group. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=1900188>.
- Rubavičius, V., A. Andrijauskas (sud). (2009). Postmodernusis kapitalizmas: vartojimas, suprekinimas ir suišteklėjimas. *Postmodernizmo fenomeno interpretacijos*. (405-452). Versus aureus.
- Sabolius, K. (2009). Sartre'o burtų lazdelė. Nihilistinė vaizduotės laisvė ir fenomenologija. *Problemos*, (75), 66-72.
- Sahlberg, P. (2016). The global educational reform movement and its impact on schooling. *The handbook of global education policy*, 128-144. <https://doi.org/10.1002/9781118468005.ch7>
- Sandlin, J. A., & McLaren, P. (2010). *Critical pedagogies of consumption*. NY: Routledge.
- Sartre, J. (2021). *Being and nothingness*. Atria Books.
- Sartre, J. P., & Maitre, P. (1960). *Existentialism and humanism* (p. 28). London: Methuen.
- Shosha, G. A. (2012). Employment of Colaizzi's strategy in descriptive phenomenology: A reflection of a researcher. *European Scientific Journal*, 8(27). <https://doi.org/10.19044/esj.2012.v8n27p%25p>
- Solomon, R. C. (2002). Nietzsche on Fatalism and „Free Will“. *Journal of Nietzsche Studies*, 63-87. <http://dx.doi.org/10.1353/nie.2002.0008>
- Søren Kierkegaard. *Nerimo sąvoką* (I tiražas) 2021. Phi knygos.
- Stokes, J., & Price, B. (2017). Social media, visual culture and contemporary identity. *11th International Multi-conference on society, cybernetics and informatics* (159-163).
- Šerpytė, R. (2007). *Nihilizmas Ir Vakarų Filosofija: Mokslinė Monografija*.
- Flynn, T. (2006). *Existentialism : A very short introduction*. Oxford University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/viluniv-ebooks/detail.action?docID=430845&query=Existentialism+flynn#>
- Targamadžė, V., Žibėnienė, G., & Česnavičienė, J. (2018). *Bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenės mokyklos pažangos samprata, orientuojantis į Geros mokyklos koncepciją: tyrimo ataskaita*.
- Walsh, S. (1991). Kierkegaard and Postmodernism. *International Journal for Philosophy of Religion*, 29(2), 113–122. <http://www.jstor.org/stable/40036655>

Želvys, R. (2018). Lietuvos švietimo raida: praeitis, dabartis ir ateities perspektyvos. *Educational Psychology/Ugdymo psichologija*, 29.

Žydžiūnaitė, V., & Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams*

Priedai

Priedas nr. 1. Interviu su mokine Rūta.

:: Tyrėja

Taip, tai įrašinėju, gal arčiau čia padėsiu. Tai pirmas klausimas ir būtų tada, kokiais žodžiais apibūdintumėte kas Jums yra laisvė?

:: Tiriamoji

Laisvė, kai galima mąstyti, galvoti... Daryti ką nori laikantis tam tikrų visuomenės taisyklių, bet daryti tai, dėl ko į tave nežiūri kaip į keistuolį, kaip į kažkokį nesveiką. Tai, tai... Va taip, tai yra man laisvė.

:: Tyrėja

Aha. O tai paminėjot, kad laisvė daryti ką nori, bet kad kiti į jus kažkaip tai nežiūrėtų.

:: Tiriamoji

Taip. Kad laisvė... Reikia pagalvot gerai. Gal laisvė... Kad kiekvienas laisvę supranta vis kitaip, skirtingai ir reikia priimti, kad yra, vat, vienas žmogus galvoja, kad tai galima daryti, o kitas negalvoja, kad taip galima daryti ir kad... Laisvė, kaip aš suprantu, kad... Kad... Mes... Laisvė, tai kaip mes galime priimti, priimti vieni kitus, vieni, vieni kitų, kitų žmonių pasirinkimus, sprendimus. Ir... Tiek. Tik tiek aš galiu pasakyti apie laisvę, ką aš, ką aš pati suprantu.

:: Tyrėja

Mhm. O paminėjot, kad kiekvienas, skirtingai laisvę supranta, ar ne, tai gal prisimenat kažkokią situaciją, kada... Ar, gal, vat, dabar kažką prisimintumėt, kada, nu, vat, įvardintumėte, kad jūs ir kažkoks tai kitas žmogus laisvę suprantat skirtingai?

:: Tiriamoji

Neprisimenu tokių patirčių, bet taip, kiekvienas supranta skirtingai. Pavyzdžiui, aš galiu save palyginti su... Kita, galima sakyti, paaugle, kuri... Jos yra laisvės supratimas, kad aš galiu daryti, ką noriu, aš galiu eiti, kur noriu, aš galiu pabėgti iš namų, aš galiu priešgyniauti su tėvais, aš galiu aiškintis su policija. Ir mano laisvė, kad aš turiu laikytis taisyklių ir aš turiu per daug neišeiti už taisyklių ribų. Ir dėl to mūsų laisvės samprata nesutampa.

:: Tyrėja

Mhm. O gal galit irgi truputį tada praplėsti, kuo, kodėl jūs jaučiatės, kad jums laisvė tai yra neišėjimas iš ribų?

:: Tiriamoji

Nes per didelė laisvė gali ir pakenkti žmogui. Jeigu mes per daug išsiplėsime, mes galime pakenkti tiek sau, tiek kitiems žmonėms ir tada patys jausimės blogai, patys nežinosime, ką darome blogai. Nes, pavyzdžiui, jeigu pasaulyje nebūtų taisyklių absoliučiai jokių, tai prasidėtų vagystės, žmonės galėtų daryt, ką nori, galėtų įsilaužt į butą ir pasakyt mes jį nusipirkome, kabutėse. Galėtų... Galėtų tiesiog bet ką daryti ir ne, nežinotų, kad to negalima daryti, nes tai yra negerai, jie galėtų, galima sakyti, patys save pražudyti. Ir dėl to, dėl to aš tai žinodama, tai nujausdama stengiuosi neišeiti iš ribų, pernelyg neišplėsti laisvės iki begalybės.

:: Tyrėja

Mhm. O ar galit dar irgi sukongretinti, ar jūs tai darot dėl savės, dėl kitų? Nes paminėjot, kad, nu, jeigu nebūtų taisyklių, ar ne, tai visi galėtų daryti ką nori ir jums tai nėra laisvė aš kaip suprantu, tai gal galit dar pasakyti, kodėl tada jums tai nėra laisvė? Jeigu visi galėtų daryti, ką nori.

:: Tiriamoji

Tai nėra laisvė, tai yra taisyklių nebuvimas. Tai irgi yra skirtingi dalykai, nes... Laisvė tai, kaip jau aiškinau, yra nuomonės, laisvos nuomonės, išreiškimas, laisvų minčių pasisakymas, o, o taisyklių nebuvimas, tai yra tiesiog beprotiškas... Beprotiškas... Beprotiškas kažkur skriejimas, kažkur kažko darymas, kuris, kurio neįmanoma paaiškinti kitaip. Tai taisyklių nebuvimas nėra laisvė, nėra. kažkas beprotiško, kažkas, kažkas, kai negalvoji, ką darai.

:: Tyrėja

Mhm. O gal galit prisiminti situaciją konkrečią, kada jautėtės, nu, vat, dabar aš laisva.

Tiriamoji

Aš... Kaip čia pasakius. Mano gyvenimas yra, iš tikrųjų, labai konkretus. Aš žinau, visą laiką stebi, visą laiką sukasi tuo pačiu, tuo pačiu ratu ir kartais galima, nu, iš nuobodumo užmigti, bet iš tikrųjų... Aš tikiuosi, kad aš tai pasijusiu, kai aš paaugsiu, kai aš galėsiu rinktis... Ir dabar, kuo vaikas auga, kuo jis didesnis tampa, tai jis gali labiau rinktis. Tėvai turi jam leisti daugiau rinktis, labiau, labiau atleisti gran... Atleisti virves. Ir, ir mano tėvai taip daro, ir jie man leidžia rinktis, jie man leidžia, sako, daryk, kaip išmanai, net man pasiūlo elgtis biškį ne taip gerai, kaip prid... Kaip... Kaip taisyklės sako, bet aš renkuosi, aš renkuosi, stengiuosi pasirinkti teisingai ir aš tikiuosi, kad ateityje, ir aš manau, kad greitai ta ateitis ateis, aš galėsiu pasijusti visiškai laisva, visiškai nepriklausoma, turinti save.

:: Tyrėja

O tai dabar nesijauti laisva?

:: Tiriamoji

Aš jaučiuosi laisva, kai aš ištrūkstū iš gyvenimo rato, iš rutinos nuolatinės. Aš jaučiuosi laisva, kai kažkur keliauju, kai kažkas atsitinka tokio ir aš, ir kažkas pasikeičia tame rate. Ir tada aš šiek tiek pasijuntu laisva, bet kol kas, kol yra mokykla, kol yra tas ratas, iš kurio dar nesu išlipus, tai aš nesijaučiu laisva.

:: Tyrėja

Mhm. O gal atsimenant kažkokią konkrečią patirtį, kada, nu, pasijautėt laisva, gal galit apibūdinti - o kas tada įvyko? Ką galvojot? Kokia emocija?

:: Tiriamoji

Dažniausiai laisva aš jaučiuosi per šventes.

:: Tyrėja

Nu, o gal konkrečiai atsimenat?

:: Tiriamoji

Taip, kai... Mes organizavome mano mamos gimtadienį. Ir mes norėjome jai padaryti staigmeną, kad nič nieko apie jį nežinotų ir nežinotų, kad mes išvis gimtadienį jai darome. Ir aš tada buvau laisva ir aš apie nieką negalvojau, aš dėl nieko man nereikėjo rūpintis. Aš tiesiog dariau, kas man... Ką aš maniau, kad teisinga buvo daryti ir jaučiuosi, kad man yra gerai. Man yra gerai, kad kažkas yra kito, kažkas vyksta kitaip, negu aš esu įpratusi ir dėl to jaučiausi pakankamai laisva.

:: Tyrėja

Mhm. O... Kokia ta emocija? Gera jinai? Nu, gal....

:: Tiriamoji

Taip, laimė, ramybė, pasitikėjimas savimi, va, čia laisvės, laisvės, emocijos.

:: Tyrėja

Laisvės jums emocijos tai, ar ne?

:: Tyrėja

Taip.

:: Tyrėja

Supratau. O, žvelgiant iš kitos pusės, gal tada turit labai konkretų kažkokį pavyzdį, kada jautėtės labai nelaisva, labai suvaržyta?

:: Tiriamoji

Tiesą sakant, labai suvaržyta... Neturiu aš konkrečių pavyzdžių, man, mano galima sakyti visa klasė, gal net pusė, pusė klasės metų buvo labai suvaržyti, labai konkretūs, nes aš turėdavau nuolat mokytis, nuolat dirbti, aš nesijaučiau pakankamai laisva, nesijaučiau laisva, kad galėčiau kažką, kažką

kito padaryti. Mano tėvai stengiasi, kad, kad aš galėčiau bent jau išeiti susitikti su draugais ir mes kažkur važiuotume, bet tai buvo labai reti atvejai, nes...

:: Tyrėja

Mhm. O šitą tą tokią, nu, suprantu, tada jums tas didelis mokslo krūvis, ar ne, yra ta, na, nelaisvė jau, nelaisvės forma, rutina... O kas, ar tai yra jūsų pačios asmeninis sprendimas, ar tai yra kažkieno kito sprendimas, kad jūs dabar taip turit daryti?

:: Tiriamoji

Iš tikrųjų tai yra ir mano, ir kažkieno kito sprendimas. Tiesą sakant, aš, aš pasirinkau, kad, va, dabar atėjau į mokyklą ir aš žinau, kad turėsi daug mokytis, bet aš nesitikėjau, kad bus tiek daug. Pradinėse klasėse buvo tikrai lengva, man tikrai būdavo lengviau, bet aš, bet ypač klasė mane labai paveikė ir atsirado didelis nuovargis, bet aš žinojau, kad aš turiu, kažkaip turiu, vat, turiu keliauti į pirmyn ir aš žinau, kad viską, ką aš darau dabar, aš, vat, mokydamosi kuriu savo ateitį. Tačiau kokia ta ateitis bus? Vis tiek negaliu pasakyti.

:: Tyrėja

Mhm. Tai aš, kaip suprantu, mokymasis, tai jam yra laisvės priešprieša?

:: Tiriamoji

Mokymasis ir...

:: Tyrėja

Taip, kaip jūs dabar, vat, mokotės.

:: Tiriamoji

Yra mokymasis, tai, ir žinojimas, tai irgi yra du skirtingi dalykai. Taip, aš mokausi, bet aš stengiuosi suprasti. Aš moku, bet ne viską iki galo suprantu. Stengiuosi išmokyti, suprasti tuos dalykus, kuriuos, manau, kad yra man svarbūs. Bet, mano manymu, mokykla mano, kad visi dalykai yra svarbūs ir privaloma visus išmokyti ir dėl to, manau, kad ji labai, labai spaudžia mokinius. Išmokyti, žinoti, suprasti, padaryti ir galvoja, kad daro tai gerai.

:: Tyrėja

O jūs galvojat priešingai?

:: Tiriamoji

Taip.

:: Tyrėja

O tai, jeigu galėtumėt, nu, vat, tada laisvas mokymas, kad jūs jaustumėtės laisva, ar ne? Nes aš suprantu, kad jūs vist tiek, jūs žinojimą atskiriant nuo mokymosi, ar ne, žinojimas... Ar jūs žinojimą tada siejate su laisve, išlaisvinimu kažkokiu?

:: Tiriamoji

Taip, aš žinojimą, nes... Tada... Kai aš žinau, man yra lengva ir man yra gera. Aš jaučiuosi laiminga, kad aš žinau. Ir dėl to aš jaučiuosi laisvesnė, kad aš žinau ir man nereikia mokytis, kad sužinočiau dar. Aš tiesiog žinau, tiesiog. Sugebu žinot. Negaliu paaiškinti konkrečiau.

:: Tyrėja

O tai, jeigu turėtumėt galimybę rinktis, mokytis ar nesimokyti. Tai mokytumėtės?

:: Tiriamoji

Tokią galimybę, tokį pasirinkimą aš turėjau ateidama irgi į klases. Ir aš turėjau pasirinkimą ar aš mokausi, ar nesimokau. Ar aš keletą dalykų gerai mokausi, o keletą dalykų visiškai numetu ir man jie nesvarbūs. Bet aš pasiryžau mokytis, nes aš nežinojau savo ateities. Aš norėjau aprėpti visas, visus dalykus, kad galėčiau ateityje irgi turėt pasirinkimą, ką aš turiu, ką aš galiu rinktis, kuo būsiu. Dėl to aš ir nusprendžiau keliauti per visus, per visas pamokas.

:: Tyrėja

Mhm. O aš... Dar grįžtant prie tos minties, kad dabar tas visas, nu, ir mokyklos, ir, ir asmeninis gyvenimas toks jums nelisvas atrodo, ar ne, ta tokia rutina. O tai, kaip įsivaizduojat, kai... Kada būsit laisva ir ką tada darysit?

:: Tiriamoji

Aš įsivaizduoju, kaip neskubėjimą. Kaip lėtą, ramų gyvenimą kur aš galiu viską apsvastyti, nuodugniai išsiaiškinti, kai, ką aš darysiu, kuo aš būsiu, kodėl aš tai pasirinksiu ir kam jis reikalingas. Ir dėl to aš taip įsivaizduoju laisvą gyvenimą, nes dabar, dabar mes labai skubame, mes labai lekiame ir mums reikia viską greitai išsiaiškinti, o kai mes greitai išsiaiškiname, ypač aš, aš galiu pasirinkti ir neteisingai.

:: Tyrėja

Mhm. Tai ar jūs... Galvojate, kad dabar tas toks skubėjimas yra... Žmogaus skubėjimas yra suvaržymas ir kaip nelaisvė?

:: Tiriamoji

Taip. Aš manau, kad per didelis skubėjimas tai yra tarsi gynimas, kad sakymas, kažkas iš nugaros sako greičiau, greičiau, greičiau, tu nespėji ir žmogus bėga, ir jis niekad neišbėga, jį kažkas, vis dėlto, veja. Ir, jeigu, aš manau, kad, jeigu mokykla galėtų sulėtinti mokinių tempą, eiti nuo vienos temos prie

kitos temos lėčiau, gal ir nauda būtų didesnė. Aišku, mokiniai neišmokyti visko, ko reikia, bet jie žino. Jie žino, tai, ką, kas buvo, kas buvo aiškinama lėtai.

:: Tyrėja

Mhm, mhm. O tada, grįžtant prie to, jau čia truputį aptarėm tą jūsų laisvės įsivaizdavimą, ar ne, ir kas varžo, o ar atsimenat situaciją, kada, pavyzdžiui, galvojat, nu, vat, kad jūs kito žmogaus laisvę suvaržėt, jau įžengėt į tą teritoriją, kad čia dabar jau kito žmogaus laisvė prasideda?

:: Tiriamoji

Tiesą sakant, buvo toksai momentas, kai aš įlipau į kito žmogaus laisvę. Aš galvojau, kad ją reikia suvaržyti, bet aš padariau, padariau išvadą, kad nereikia, geriau nereikia. Tai buvo toks dalykas, toks atsitikimas, kai mano geriausia klasės draugė pradėjo... [pokalbis su kitu žmogum]. Pradėjo draugauti su kita klasioko ir aš taip pagalvojau, bet, vat, ji su manim nebendruoja ir kai ji pasakė, kad aš dabar su tavim kol kas nebūsiu, aš tai... Man, mane suėmė liūdesys, nes aš labai bijojau ją prarasti. Ir aš... Galvojau, kad man reikia jai pasakyti, kad aš bijau, aš nenoriu, gal, kodėl tu su manim nebendruoji, ar gal kažką ne taip, gal, gal kažką galvoja apie mane? Bet tada aš pagalvojau, kad ateis laikas ir mums vis tiek reikės išsiskirti. Ateisiu į kitą gimnaziją, jie ateis į kitą gimnaziją ir mes jau nebe, nebegalėsime bendrauti. Ir aš tada pagalvojau, kad ji, žinodama, pažindama mane, ji turi... Ji žino, kad aš jos niekad nepaliksiu ir ji tikrai pati manęs niekad nepaliks. Ir aš padariau išvadą, kad reikėtų ir jai pačiai susirasti draugų, kad ji išmokyti susirasti draugų, nes kol kas iki šiol aš buvau vienintelė jos geriausia draugė ir pagalvojau, kad tegul ji pati išmoksta susirasti draugų, kad gimnazijoje būtų lengviau. Tai tokia situacija buvo.

:: Tyrėja

Mhm, tai o aš suprantu, kad tu pagalvojai, kad jeigu tai draugei pasakytum kažką, tai apribotum jos laisvę ir jinau tų draugų neieškotų ar...

:: Tiriamoji

Taip, taip. Aš maniau, kad jeigu aš su ja pa kalbėčiau, pasakyčiau kaip jaučiuosi, ji suprastų mane ir pagalvotų, kad taip, aš susiradau draugę, bet aš jos, bet aš palikau savo tikrą draugę ir man gal geriau jos nebeieškoti, nebeieškoti draugų. Bet taip, aš supratau, aš pati norėjau su ja, su savo drauge pasikalbėti, bet kažkaip supratau, kad geriau to nedaryti geriau. Geriau palikti taip, kaip yra ir...

:: Tyrėja

Aš atsiprašysiu [pašalinis pokalbis].

Tiriamoji

Žinodama, kad mano draugė manęs nepaliks, aš žengiau žingsnį atgal į savo laisvę iš jos laisvės ir jos, jos nesuvaržiau.

:: Tyrėja

Mhm. O... Tai gal gali tada, vat, dar praplėsti mintį. Kaip tu įsivaizduoji dviejų žmonių, kad abu žmonės, jie gali būti draugais, ar ne, ir jie abu yra laisvi. Tai, kaip tu įsivaizduoji, kaip tas turėtų vykti, kad, nu, vat, vienas kito laisvės nepažeidžiant. Kokie būtų tie tokie esminiai dalykai?

:: Tiriamoji

Tiesą sakant, nelabai žinau, kiekvienam yra skirtingi esminiai dalykai. Skirtingai kiekvienas supranta, kaip turi nepažeisti kito draugo, nesuvaržyti jo. Ir, tiesiog, gyvenimas parodo, ką reikia daryti, o ko nereikia daryti. Pavyzdžiui, man gyvenimas parodė, kad nereikia varžyti draugo, jeigu matau, kad jis bendrauja su kitu. Nereikia... Pasiimti savo draugės tik sau ir pasakyti, kad čia yra mano, dabar aš su ja ir jūs visi kiti neikit prie jos, nebendraukit, nes tai irgi yra varžymas. Tačiau kiti žmonės gali suprasti ir skirtingai, kad... Pavyzdžiui... Pavyzdžiui... Dabar aš net nesugalvoju pavyzdžių, tačiau taip yra, nes yra suvaržymai draugų, kurie gali ir išskaidyti draugystę, atskirti draugus. Ir... Geriau nebūti varžomam draugystės, nes... Tai nebus, mano manymu, tai nebus draugystė. Tai bus įkalinimas.

:: Tyrėja

Mhm. Ar jūs galvojat, kad kiekvienas žmogus turi būti laisvas?

:: Tiriamoji

Taip. Kiekvienas žmogus turi būti laisvas, kiekvienas žmogus turi turėti savo nuomonę, kiekvienas žmogus turi nuspręsti ir niekas negali spręst už, už jį, nes paskui gali atsirasti kaltinimai. Jeigu už vieną žmogų nusprendžia kitas žmogus ir ateitis parodo, kad jo sprendimas neteisingas, nusprendusįjį žmogų gali apkaltinti, kad, vat, tu nusprendei ir tu neteisingas. Tu neteisingai nusprendei, kodėl taip padarei, tu blogas. Dėl to geriau tegul pats žmogus nusprendžia ir pats paskui save kaltina, kad nusprendė neteisingai. Dėl to... Dėl to aš taip galvoju, nes... Ateitis, ateitis parodo, kad ar nusprendei teisingai, ar ne. Ir tiek. Tik tiek tegaliu pasakyti.

:: Tyrėja

Mhm. Tai jūs galvojate, kad kiekvienam žmogui yra vertinga priimti savo kažkokį sprendimą?

:: Tiriamoji

Taip. Kiekvienas žmogus privalo priimti savo teisingą sprendimą. Kiekvienas suaugęs žmogus privalo priimti teisingą sprendimą ir jį labai gerai apgalvoti, labai gerai suprasti, kodėl jis tai priima, kokia bus nauda, kas bus blogai, kokios bus pasekmės.

:: Tyrėja

Blogai jam ar blogai kažkam?

:: Tiriamoji

Ir blogai jam, ir blogai kažkam. Iš viso, kokios bus pasekmės, ar jos bus geros, ar jos bus blogos, ar jos bus tokios nei geros, nei blogos, ar jų iš viso nebus.

:: Tyrėja

O kas jums yra blogos pasekmės, pavyzdžiui?

Tiriamoji

Irgi, žiūrint koks sprendimas. Jeigu aš nusprendžiau, kad, vis dėlto, aš pasakau... Savo draugei, kad... Nes... Kad man... Kad aš, aš jaučiuosi blogai, kai tu draugauji su kita ir... Ir ji supranta, kad aš, kad ji yra man vienintelė. Ir ji nustoja draugaut su visais, atsiriboja nuo visų, būna tik su manimi... Gali atsitikti pasekmės, kad ji nebeturės draugų ir aš vėliau nebeturėsiu draugų arba, arba mes su ta drauge išsiskirsime, pačios nebedraugausime. Tai va, bet... Viskas priklauso nuo sprendimų.

:: Tyrėja

O dabar truputį jeigu pereinant į mokyklos kontekstą, jūs jau šiek tiek minėjot apie tą, kad, nu, mokykloje tos laisvės jums yra mažai, ar ne? O ar išskirtumėte kažkokią erdvę ar laiką mokykloje, kada jaučiatės laisva arba laisvesnė?

:: Tiriamoji

Kaip čia pasakius... Iš tikrųjų, tai pertraukos būna laisvesnės, nes tada gali pasijusti laisviau...

:: Tyrėja

O ką, o kodėl, kaip?

:: Tiriamoji

Nes gali tada šiek tiek atsipūsti, gali pailsėti, ypač per pertraukas gali kažkas nutikti netikėto, kas šiek tiek išmuša iš vėžių. Ir dėl to jaučiuosi per pertraukas laimingesnė, kaip ir daugelis mokinių.

:: Tyrėja

Ir tą pastebit ant draugų irgi, kad per pertraukas visi jaučiasi laisvesni kažkokie, laimingesni?

:: Tiriamoji

Taip, taip. Per pertraukas iš tikrųjų galima įvairiausias veiklas prisigalvoti - nuo legalios iki nelegalios. Galima irgi kaip visada kalbėti su, su draugais, galima kažkur lakstyti koridoriais ir... Galima ir, pavyzdžiui, nubėgt į parduotuvę... Nubėgt į parduotuvę, nes čia yra azartas, tada pasijunti laisvas tada...Vau, aš šiandien bėgsiu pirmą kartą į parduotuvę, iš pamokų, jėė. Ir dėl to, dėl to irgi ištrūksti iš rutinos ir tada žiauriai faina būna. Dėl to... Gal dėl to ir mokiniai ir bėga iš parduotuvės [aut. past. turėtų būti „į parduotuvę“] - ne dėl to, kad maistą pirkti, bet dėl to, kad tai yra nuostabu, nes tada tu pasijunti laisvas. Nu, nesvarbu, kad tai užtrunka tik minučių pertraukos ar pamokos laiko, tai vis tiek nuostabu, minučių laisvės.

:: Tyrėja

O laisvas nuo ko?

:: Tiriamoji

Nuo visko, nuo pamokų, nuo, nuo taisyklių, nuo visokių suvaržymų. Nuo rutinos, nuo laiko, atsiriboji nuo laiko ir tos minučių atrodo tarsi kaip valanda, kažkuo, kažkokie metai, kai tu pasijunti laisvas ir... Tai va, tai... Dėl to, dėl to, aš manau, reikėtų labiau gerbti mokinius už tai, kad jie siekia būti laisvi, kaip, pavyzdžiui, mes, lietuviai, per okupaciją irgi siekėme būti laisvi, mes prieštaravom taisyklėms, kaip dabar daro mokiniai, dauguma. Mes kažką darėm ne taip, mus... Mus sulaikydavo, bet mes vis tiek kovojom, mes tvirtai sakėm mes būsime laisvi, tai mokiniai taip kovoja ir dėl to juos reikia šiek tiek gerbt už tai.

:: Tyrėja

Mhm. O jūs galvojat, kad mokytojai negerbia mokinių laisvės?

:: Tiriamoji

Mokytojai, tiesą sakant, yra... Mokytojų irgi turi būti... Mokytojai irgi turi būti gerbiami. Taigi, va čia ir grįžtu prie tos temos, kad laisvė yra tai, kai aš galiu daryt ką noriu laikydamasi tam tikrų visuomenės taisyklių. Ir, tačiau visuomenės taisyklės neleidžia taigi bėgioti kada nori į parduotuvę ir... Mokytojai, tiesą sakant, aš nežinau, ar darbas yra laisvė. Nė karto nesu dirbusi ir dėl to, mano nuomone, kad mokytojai, jeigu jiems darbas būtų laisvė, jie leistų mokiniams eiti, leistų mokiniams daryti ką nori, tačiau dabar yra, tai yra jų darbas už tai, kad jie neleidžia, draudžia mokiniams kažką daryti. Jie... Jie gauna pelną ir už tai, kad jeigu jie kažką leistų daryt mokiniams... Jų... Tai padidintų riziką, kad juos gali atleisti iš darbo. Dėl to man taip atrodo.

:: Tyrėja

Mhm. Tai ar jūs galvojate, kad mokytojas mokykloje yra laisvas?

:: Tiriamoji

Vieniems mokytojams darbas yra darbas, yra privalu... Prievolė, darbas yra pareiga, kitiems darbas yra... Pramoga. Ne, gal, tiesą sakant, ne pramoga. Darbas yra laisvesnis, nes kai kurie mokytojai irgi... Aš manau, kad tas mokytojas, kuris, kurio darbas yra laisvesnis, kuris laisviau jaučiasi savo darbo aplinkoje, tas ir labiau supranta mokinius laisvus, kad, kad ir mokiniams reikia laisvės. Tai ir dėl to jis nedraudžia mokiniams šiek tiek pasielgti kitaip, negu reikalauja mokyklos visuomenės taisyklės.

:: Tyrėja

Mhm. Tai jums laisvas mokytojas, kuris leidžia mokiniams nesilaikyti taisyklių, ar ne?

:: Tiriamoji

Tiesą sakant... Taip, mokytojas gali leisti mokiniams nesilaikyti kai kurių taisyklių, bet dauguma taisyklių yra privalomos ir net ir mokytojas, kuris jaučiasi laisvai savo darbe, jis turi žinoti, kad ne visos taisyklės yra... Neprivalomos. Kad ir mokinsys... Gali šiek tiek jų palaužyti, bet kai kurios taisyklės yra svarbios ir jas būtina vykdyti.

:: Tyrėja

O tai kurios, kokios tos svarbios?

:: Tiriamoji

Pavyzdžiui... Aš nesu išanalizavusi mokyklos taisyklių, tiesą sakant, niekad neskaičiau pati, tiesiog galima pateikt, kad viena iš mokyklos taisyklių, kad mokinsys privalo atlikti namų darbus. Privalo. Kad ir kokie jie būtų. Mokinsys privalo sutartą termino laiką, per sutartą terminą padaryti projektą, pristatymą ir jį konkrečią dieną pateikti klasei. Tačiau mokytojai kartais apeina šį... Šias taisykles žinodami, kad mokinsys to nepadarys, jis vis tiek kovos, kad aš turiu šiek tiek ilgiau, turiu turėt laiko, kad aš spėčiau padaryti viską. Ir, ir mokytojai jie... Mokytojas, kuris mano, kad darbas tai yra prievolė, jis iš karto baudžia mokinius, rašo dvejetus už nepadarytus darbus, nepateiktus pristatymus. O kiti mokytojai, kai kurie mokytojai gali būti nuolaidesni. Jie gali, galima, sakyti, vaidint gerą policininką. Sako, sakyti gerai, tu nepadarei namų darbų, bet kitąkart, žinok, reikia padaryti, nes aš vis tiek turėsiu tau įrašyt dvejetą, šįkart nepadarei, kitąkart būtinai atnešk, arba atnešk vėliau. Tai va. Tai dėl to...

:: Tyrėja

Mhm, tai tada yra, va, tas skirtumas, kuris mokytojas yra laisvesnis jums?

:: Tiriamoji

Konkrečių skirtumų gal ir neturiu, niekad nepastebėjau, niekad ne...

:: Tyrėja

Iš tų, iš to, ką paminėjot. Tas geras policininkas, ar ne, tai čia...

:: Tiriamoji

Laisvas mokytojas, kuris apeina tai, apeina kai kurias taisykles, ne visas, bet kai kurias. Nelaisvas mokytojas, kuris yra griežtas ir mokiniui jis iš karto... Atskaito jiems moralą ir juos vienaip ar kitaip nubaudžia.

:: Tyrėja

Mhm. O, kaip galvojat, mokykloj laisvesni mokiniai ar mokytojai?

:: Tiriamoji

Tiesą sakant, man atrodo, kad laisvesni mokytojai.

:: Tyrėja

O kodėl?

:: Tiriamoji

Mokytojams... Kaip čia pasakius. Mokytojai, taip, jie neturi daryti... Neturi daryti kontrolinių darbų, jie neturi mokytis, nes jie jau moka. Ne, tiesą sakant, aš manau, kad mokiniai ir mokytojai yra... Turi tiek pat laisvės. Nes mokytojai turi daryti... Ruošti kontroli... Taisyti kontrolinius darbus, padėti mokiniams, kuriems nesiseka, jiems, mokytojams griūva, na, ant pečių našta, jeigu mokinys pasiskundžia, koks mokytojas negeras savo tėvams ir tėvai tada ateina pas mokytoją aiškintis, kodėl jis blogas. Ir... Mokytojus irgi spaudžia, tačiau ir nereikia, nereiškia, kad mokiniai yra laisvi. Mokinius spaudžia. Bet, aš manau, kad mokytojai daro tai, ką jiems pasako, o mokiniai daro tai, ką jiems pasako mokytojai. Mokytojams pasako, aš manau, valdžia - mokyklos valdžia, Lietuvos valdžia, kad turi išmokyti, va, tokių, tokių dalykų per mėnesį ir mokytojas spaudžia mokinius, kad greičiau, greičiau, nes aš negausiu... Aš nespėsiu atlikti savo užduoties, nespėsiu įvykdyti, na, man valdžios skirto tikslo ir dėl to abudu yra spaudžiami... Ta pačia jėga.

:: Tyrėja

Mhm. Mhm. O... Tai turit omeny, kad mokytojai ir mokiniai abu vienodai yra nelaisvi, bet juos... Dėl to, kad yra dar iš aukščiau kažkas, kas riboja jų laisvę?

:: Tiriamoji

Taip. Taip. Nes, aš manau, kad dėl visko kaltas yra valdžios manymas, kad mums reikia išauginti proto bokštus. Kad mes turim būt protingi, kaip japonai, kad mes turim kelti Lietuvą, bet aš manau, kad kuo daugiau valdžia sako reikia išmokti to, reik išmokt ano, tai... Tuo... Tuo labiau mokiniai sako aš to nedarysiu, aš šito nedarysiu, aš turiu būt laisvas. Ir dėl to valdžia sako, kad mes kylam, o, iš tikrųjų, mes smunkam žemyn. Nes daugybė suaugusių kalbėjo, kad labai prasti, labai prastas matematikos egzaminas, vidurkiai labai maži, rezultatų vidurkis labai mažas ir ką reikia daryti? Ir tada valdžia sako reikia mokyti dar labiau, dar labiau spausti. Aš manau, kad jeigu mes padaryt... Jeigu mes mokytume dalykų, kurie yra tikrai labai, labai svarbūs gyvenime, jeigu mes kiekvieną temą apeitume labai iš lėto, labai viską konkrečiai paaiškintume, prieitume prie kiekvieno mokinio, jam padėtume taip, kad mokinys suprastų, tai gal tada ir rezultatai būtų geresni ir net nereikėtų skųstis, kad pas mus jaunimas toks neprotingas.

:: Tyrėja

Mhm. Tai, ar teisingai suprantu, kad didesnės laisvės suteikimas, jūsų manymu, pagerintų mokinių mokymąsi ar...

Tyrėja

Taip.

:: Tyrėja

Ir, kaip jūs apibūdintot truputį, tai kaip įsivaizduojat tada, koks tas laisvas mokinys?

:: Tiriamoji

Taip, kaip jau sakiau, kiekvienas laisvę supranta vis kitaip. Todėl reikia... Gal gi reikia bendrai šiek tiek praplėsti... Pavyzdžiui, dauguma skundžiasi, kad labai, labai daug kontrolinių darbų jie būna sunkūs, nes mokomasi... Nes temos greitai išeinamos ir, jeigu supratai, tai gerai, jei nesupratai – tu paliekamas likimo valiai, bet paskui skundžiasi dėl tavęs, kad tu labai blogai išlaikei matematikos egzaminą. Ir, taip, aš manau, kad tai reikėtų... Praplėsti laisvę leidžiant... Leidžiant mokiniams... Leidžiant mokiniams patiems pasirinkti, ką jie nori išmokti, ką jie nori, ką jie nori mokytis, kas jiems yra svarbu. Kad leidžia, kad būtų, kaip jau minėjau, temos dėstomas, dėstomos konkrečiau, aiškinamos ilgiau ir, kad kontroliniai darbai atitiktų dėstomas temas lygi, nes jeigu... Užduotys, pasiruošimo užduotys kontroliniui yra lengvos, o kontrolinis yra sunkus, tai neatitinka, neatitinka, to, neproporcinga, nėra proporcinga ir dėl to labai... Sunku išmokti, nes arba tada irgi pereinama prie dalyko, kad tu arba supranti ir gebi iš lengvo uždavinio išspręsti sunkų, arba tu nesupranti ir taip palieki likimo valiai, paliekamas likimo valiai.

:: Tyrėja

Mhm. O paminėjot, kad laisvas mokinys tai būtų toks, kuris galėtų pasirinkti, ką mokytis, ar ne. Galit gal truputį šitą mintį praplėsti? Ta prasme, kaip, iš, iš kažkokių duotų jau tada dalykų, ar visiškai pasirinkti?

:: Tiriamoji

Aš manau, kad mokykla gerai daro, kad, pavyzdžiui, vat, pirmoje klasėje daugiau skiriama gamtai. Gamtai ir žmogui temos, matematikai, lietuvių, mokoma pagrindų. Penktoje klasėje prisideda šiek tiek daugiau, šeštoje dar daugiau, septintoje dar daugiau, aštuntoje dar daugiau. Tačiau dabar mokinys mokomas visų dalykų... Vienu kartu. Vienu kartu turi viską, viską apžioti, viską... Suprasti, viską žinoti ir viską išmokti. Ir dėl to gal mokinys yra... Jam yra labai sunku. Aš, nu, manau, kad galima išmokti... Norėčiau pasiūlyti duoti mokiniui šiek tiek chemijos, šiek tiek geografijos, šiek tiek fizikos, biologijos pagrindų ir pasakyti, dabar pažiūrėk, kur tau labiau patinka ir tu rinkis. Rinkis, ką tu norėtum mokytis, ką tu norėtum tęsti. Ir duodama pasirinkimus, pavyzdžiui, iš biologijos, fizikos, chemijos galima pasirinkti du, tik dvi... Tik dvi pamokas, į kurias tikrai galima eiti. Tiksliau, tikrai... Kurias galima pasirinkt, kurios man yra lengvesnės, kuriuos aš labiau suprantu ir žinodama biologijos, fizikos ir chemijos pagrindus aš pasirenku arba tą pamoką, kuri man yra įdomesnė, arba tą, kuri yra aktualesnė, arba tą, kuri man labiau sekasi.

:: Tyrėja

Mhm, kad duoti, žodžiu, truputį siauresnį tokį, ar ne, kur mokinys pats gali pasirinkti.

:: Tiriamoji

Taip. Duoti, galima sakyti... Duoti, duoti, įdėti į paletę dažų ir pasakyti, va, dabar daryk... Piešk, ką nori. Ir mokinys pats pasirenka, turiu dažų ir, vat, galvoju - nupiešiu ar dangų, ar nupiešiu medį, ar piešiu namą, kuris man geriau sekasi.

:: Tyrėja

Mhm. Supratau. Ir... O gal, greičiausiai, paskutinis klausimas būtų, dar, vis tiek, grįžtant į tą... Čia dabar įsivaizdavai truputį, ar ne, kaip... Įsivaizdavot, kaip čia tas laisvas mokinys. O ar turit kažkokią tai, vat, konkretų prisiminimą, kažkokią, vat, pamoką, kada, vat, šitoj pamokoj tai jaučiausi laisvai.

:: Tiriamoji

Šiaip, iš tikrųjų, laisviausi, mano manymu, yra humanitariniai mokslai ir aš manau, kad laisviausiai jaučiasi tie, kurie geba suprasti humanitarinius mokslus, nes tada jie gali laisvai, laisviau dėstyti savo mintis. Sunkiau yra tiems tiksliau, kurie... Kuriems patinka tikslieji mokslai ir jie, aš manau, kad... Jie nelabai supranta, kaip lengvai išdėstyti savo mintį, stengiasi... Ne, gal kažkaip, ne, ne taip pasakiau...

:: Tyrėja

Bet gal galit savo labai konkrečią patirtį atsiminti?

:: Tiriamoji

Taip.

Tyrėja

Per pamoką.

Tiriamoji

Aš, aš manau, kaip jau sakiau, humanitariniai mokslai, mano manymu, yra šiek tiek laisvesni. Tiesą sakant... Visų... Gal man labiau per dailės pamoką yra laisviau, nes tada aš galiu... Gali išdėstyti... Padidinti... Išplėsti savo rėmus. Aš galiu piešt ką noriu, daryt, ką noriu ir mokytoja pati tai supranta. Aš matau, kad jai yra... Ji jaučiasi savo darbe laisva ir jai lengva, nes ji leidžia mokiniams vaikščioti po kabinetą, leidžia plepėt su draugais, leidžia piešt ką nori ir leidžia keverzoti popierių. Dėl to, dėl to man dailės pamokos patinka, ne vien dėl to, kad moku piešti, dėl to, kad jaučiuosi laisva. Čia tarsi ilgesnė pertrauka, ilgesnė pertrauka.

:: Tyrėja

Mhm. Laisva būti su draugais.

Tiriamoji

Taip, taip.

Tyrėja

Atlikti darbą kaip norit.

:: Tiriamoji

Kaip noriu galiu atlikti darbą... Aišku, sulaukiu komentarų, kad, va, taip geriau, neteisingai padarei, va, šitaip, vat, reikėtų, bet mes visas temas einam lėtai, mes piešiam įvairiu stiliumi, bet piešiame kaip norime.

:: Tyrėja

O tie komentarai, kuriuos paminėjote, čia jau jum atrodo, kaip, nu, jau laisvės suvaržymas tuo momentu?

:: Tiriamoji

Visos pamokos, tiesą sakant, yra šiek tiek suvaržytos - vienos daugiau, kitos mažiau. Dėl to, dėl to negaliu pasakyti, kad, vat, vat, šita pamoka tai yra tiesiog pertrauka, pertrauka, tu gali daryti, ką nori, tu gali bėgti, eiti kur nors ir daryti... Gal daryti ką nori ir... Dėl to, mano manymu, laisviausia yra dailės pamoka. Tačiau yra skirtingų žmonių, yra skirtingų ir nuomonių.

:: Tyrėja

Supratau tai ačiū stabdysiu įrašą.

Priedas nr. 2. Interviu su mokytoja Vakare.

:: Tyrėja

Įrašas prasideda. Tai pirmas klausimas ir būtų dar kaip apibūdintum, kas tau yra laisvė?

:: Tiriamoji

Išgirdus žodį laisvė, man visada yra atsakomybė, laisvė neatsiejama kažkaip nuo atsakomybės, kuo daugiau laisvės, tuo daugiau atsakomybės. Jeigu čia kalbant apskritai ir, turbūt, ir kas, kas liečia mokyklą? Laisvė visada man dar su kūrybiškumu kažkaip siejasi su ta... Gal aš labiau visada, kai išgirstu laisvė, ta vidinė laisvė. Nežinau, kad kuo mažiau tų vidinių barjerų. Tas toksai vidinis išsilaisvinimas, mano supratimu, vat, tiesiogiai su kūrybiškumu siejasi, nežinau.

:: Tyrėja

O kaip apibūdintum, kas tas, tas vidinis išsilaisvinimas?

:: Tiriamoji

Neturėti vidinių ribų, neturėtų barjerų galvoje pirmiausia.

Tyrėja

Pavyzdžiui?

:: Tiriamoji

Nu kažkokių nuostatų, išankstinių nuostatų, kurios tave stabdytų.

Tyrėja

Pavyzdžiui?

Tiriamoji

Nu, pavyzdžiui, nu, bet čia ne apie mane, apskritai, žinai, kalbant, gal kad... Nemesk kelio dėl takelio arba ten nekeisk darbų, nu, būk sėslus, gal nekeisk darbovietės. Nežinau. Gyvenamosios vietos. Kas, pavyzdžiui, nu, jeigu kalbant apie mano tėvų kartą, kokios tokios nuostatos ir labai man sunku nuo jų atsiplėšti. Tai, vat, kas liečia namus, kas liečia darbą, kas liečia gal drąsesnius sprendimus... Tokius gal, nu, neįprastus, nežinau, jeigu čia konkrečiau. Gerai, jeigu mokykla, ane, paimti, kad pamoka ne visada turi būti klasėje, išdrįsti išsivesti vaikus, kad ir pamokos metu tam trumpam laikui į lauką ir padaryti pamoką lauke.

:: Tyrėja

O tai šitam pavyzdžiui, kurį dabar paminėjai, išsivesti vaikus į lauką, tai kurioj vietoj čia yra laisvė?

:: Tiriamoji

Laisvė padaryti kitaip pamoką. Laisvė... Laisvė išdrįsti išeiti pačiam iš mokyklos, iš klasės. Nes klasėje tau yra tiek mokiniams, tiek mokytojais yra labai saugi aplinka, labai žinoma ir pažįstama aplinka,

ir tu tada toks staiga, vat, išeini į be sienų erdvę, kaip tau pavyks valdyti tą klasę lauke? Vaikai pajutę, išėję į kitą aplinką, laukas jiems visada asocijuojasi su laisve, nežinau, ir tokiu rėkimu, ir lakstymu, ir, vat, nu man asmeniškai tai, vat, kaip, ar man pavyks praveisti pamoką lauke, kur nėra suolų, nėra kėdžių ir nėra sienų. Ar jie neišsilakstys čia man po visą teritoriją?

:: Tyrėja

Paminėjai, kad, kurioj vietoj čia laisvė, išsivesti vaikus, tai laisvė išdrįsti. Ir tada paminėjai, kad o vaikam laukas visada su laisve asocijuojasi ir rėkimu, ir lakstymu. Tai ar pasakytum, kad tavo, vat, požiūris į laisvę, supratimas, ne požiūris, supratimas laisvės skiriasi nuo, nuo vaikų?

Tiriamoji

Taip. Manau, kad taip.

Tyrėja

Aha, o gali gal praplėsti?

:: Tiriamoji

Nu, tai va, sakau, kad, nu, jiems tai kol kas išsirėkti, jiems, aš daugiau kalbu apie šeštokus, jiems per tą tokį fizinį, nu, jiems laisvė daugiau, man atrodo, su tuo fiziniu išsiveržimu asocijuojasi, o man laisvę, nu, vat, peržengti per savo pačios sugalvotus barjerus, kad, tarkim, pamoka nebūtinai turi būti klasėje, kad pamoka gali būti lauke. Man laisvė yra su tuo galvojuimu kitaip nu, think out of box, truputį kitaip pagalvoti. Nebijoti... Nu, išdrįsti... Naujus metodus taikyti. Išdrįsti... Išbandyti kažkokias naujas priemones, kad ir, pavyzdžiui, lego su dešimtokais. Man čia irgi yra laisvė.

:: Tyrėja

Mhm. O dar prieš tai paminėjai, pradedant kalbėti, apie tą tėvų laisvės supratimą. Tai, o kame čia yra skirtumas? Kaip sakai, kad truputį, kaip ir pabėgti gavosi nuo to jų supratimo.

:: Tiriamoji

Ką tu turi omeny tėvų, apie tėvus? Aj...

:: Tyrėja

Užsiminei...

Tiriamoji

Aha. Manau, kad šiek tiek, bet reikia įdėti pastangų. Manau, kad man kažkas pavyksta, bet man reikia dėti pastangas.

:: Tyrėja

Mhm, pabėgti nuo jų kitokio laisvės supratimo ar nuo ko, ar kaip?

:: Tiriamoji

Ne tai, kad pabėgti, ne... Tiesiog daryti, nesivadovauti jų nuostatom, kurias jie man diegė, tarkim, vaikystėje ir kuriomis jie vadovaujasi dabar. Tarkim, jeigu aš priėmu sprendimą ten keisti darbą arba keisti gyvenamą vietą, aš dažniausiai palaikymo iš jų nesulaukiu, nes... Nu, jiems.... Jiems tai atrodo... Nu, jiems tai yra baisu. Jiems baisu žengti tokį žingsnį, nes jie kaip gavo paskyrimus, taip ir dirba tuose darbuose ar dirbo, kaip gavo paskirtą butą, taip ir gyvena jame ir.. Nu, jų, jo, jų, manau, laisvės suvokimas yra labai... Nu, labai skiriasi nuo mano. Tai manau, kad man pavyksta, įdėjus tam tikras pastangas.

:: Tyrėja

O kaip manai kada, kaip susiformavo tas tavo, vat, laisvės supratimas?

:: Tiriamoji

Aš nežinau...

:: Tyrėja

Kas tai yra tau laisvė?

:: Tiriamoji

Nežinau, aš tiesiog jaučiau, kad ir studijų metais, kad aš labai noriu gyventi atskirai nuo tėvų ir savarankiškai, čia gal toks buvo maištavimo periodas. Nes man netiko, mano tėtis turėjo labai daug taisyklių, tokių visiškai buitinių yra elementarių. Nežinau, nori pavyzdžių? Kad, pavyzdžiui, graužtukas irgi kainuoja ir tu turi suvalgyti obuolį iki nežinau ko, iki kotelio, kotelis irgi kainuoja. Ar ten, kad tu turi skusti bulves plonai, plonai, nes nu... Aš suprantu iš ko pas jį tai ateina, nes jisai, kaip sakyti, gimė Antro pasaulinio karo metu. Kad lupenos, žinai, kainuoja ir tu turi skusti bulves ir tas visada... Nu, jisai toksai autokratas, žinai, ir tas visą laiką jo, kaip sakyti, buvimas tavo užnugaryje labai, labai mane slėgė ir mano troškimas buvo kuo greičiau ištrūkti iš tų namų ir pradėti gyventi pagal savo, nežinau, savo įsivaizdavimą ir savo taisykles. Tai va.

:: Tyrėja

Tai tu būdama, gyvendama dar tenai, jauteisi nelaisva?

:: Tyrėja

Tiriamoji

Taip.

:: Tiriamoji

Mhm. Dėl to, kad taisyklės įvairios ribojo.

:: Tiriamoji

Taip, taip. Negalima, pavyzdžiui, aplaižyto šaukštelio uogienės į stiklainį įkišti, nes jinai surūgs ir tada, čia jau mamos taisyklė buvo, ir tada, kai aš išsikrausčiau, aš viską dariau atvirkščiai. Aš laičiau

šaukštus ir kišau į uogienę, aš mėčiau graužtukus ir, žodžiu, ir, ir viską dariau taip, kaip man, visada pirma turiu pavalgyti sriubą, tada antrą, negali pradėti nuo deserto ir tada aš viską sujaukiau, noriu deserto, pradėdau nuo deserto. Pabaigai, nežinau, duona.

:: Tyrėja

O, kaip galvoji, tavo tėvai buvo laisvi?

:: Tiriamoji

Mano supratimu ne. Mano supratimu ne, todėl, kad ta visa sistema, nu, taip, kaip aš suprantu laisvę. Aš sakau, jie gi... Jie baigė universitetą, jie gaudavo paskyrimą į darbą. Jie nesirinko darbo taip, kaip galiu aš pasirinkti. Jie gaudavo paskyrimą butui, paskyrimą mašinai. Netgi, turbūt, automobilio modelio negalėjai rinktis, tiesiog, ką gauni, tą imi ir dar džiaugiesi, kad gauni. Tai, mano supratimu, ne ir, mano supratimu, jie dabar nėra laisvi, nes... Nu, bent jau pas mano tėvus daug visokių baimių. Išvažiuoti... Nauja šalis, nemoka kalbos, labai gąsdina tas, nu, kad kitaip, žinai, o kaip ten nueiti paklausti, o kaip ten tą reik susitvarkyti. Tas visas, man atrodo, gyvenimas, žinai, kaip pasikeitė... Jis pasikeitė labai, nežinau, turbūt per paskutinius metų labai keitėsi ir man kartais sunku, žinai, spėti paskui tas visas technologijas, bankinius atsiskaitymus ir ten, nežinau, ką ten automatizuotus, robotizuotus visus procesus, o tai mano tėvams tai dar sunkiau, jau kai kurie dalykai turbūt gal ir neįkandami.

:: Tyrėja

Bet ar aš... Aš noriu pasitikslinti, kad... Ar tu sieji tą atlaisvėjimą su kai kam augančiu baimės jausmu?

:: Tiriamoji

Mhm, jo. Ten, bu... Jo, peržengti savo baimes, peržengti savo baimes ir peržengti savo ribas laisvė.

:: Tyrėja

Bet iš tos pusės, kaip sakai, dabar viskas yra laisviau negu, kai tavo tėvai augo. Ir ar aš teisingai suprantu, kad tu sakai, kad jiems analogiškai auga baimės jausmas, kadangi laisvės daugiau?

:: Tiriamoji

Taip. Nu, jo, tos naujovės juos gąsdina. Laisvės, man atrodo, laisvės ta priešprieša yra baimė, bent jau man. Ir... Ir jiems naujovės kelia baimę, jiems pasikeitusi situacija kelia baimę ir dėl to, mano nuomone, juos tai varžo. Jeigu jie neišdrįsta per tai peržengti.

:: Tyrėja

O, jeigu reikėtų atsiminti kažkokį konkretų įvykį, kada jauteisi visiškai laisva? Gal gali papasakot. Kas tada įvyko? Ką galvojai, kaip elgeisi, kokia emocija buvo?

:: Tiriamoji

Nežinau, žinok, to tokio kaip nušvitimo... Man tai yra kaip kelias, kaip procesas. Ir jeigu aš save palyginu dabar ir, vat, kada gyvenau su tėvais, tai, man atrodo, kad aš nuėjau labai, labai, jog, nu, ta prasme ilgą ir kelią, ir, ir, ir dabar esu žymiai drąsesnė ir laisvesnė. Drąsa ir laisvė man yra kaip ir vienoj, žinai, pusėj. Bet tokio kažkokio tai... Nežinau. Na, laisvė, irgi laisvė išreikšti savo nuomonę, nebijoti pasakyti savo nuomonę, tai irgi man yra laisvė. Tai aš... Kiekvieną dieną su tuo dirbu.

:: Tyrėja

Mhm. Bet gal atsimeni kažkokį, vat, sakai, ar kada nuomonę išdrįsai pasakyti ar, ar kažką padaryti.

:: Tiriamoji

Nežinau, aš manau, kad ir čia mokykloj pakankamai jaučiuosi drąsi ir laisva. Bet, nu, nežinau kažkokio konkretaus negaliu įvardinti.

Tyrėja

O gal...

:: Tiriamoji

Nors gal... Kaip nusprendžiau iš Kauno persikelti į Vilnių, gal tas. Čia gal tokia buvo pati, pati pradžia mano tokio... to kelio.

:: Tyrėja

O gal papasakot truputį kaip, kodėl taip nusprende, kas įvyko, kaip jauteisi?

:: Tiriamoji

Man padėjo apsispręsti tai, kad aš pusei metų išvažiavau į Ispaniją dirbti. Ir, turbūt, nu, tai mane kažkaip padrąsino, kad, nu, kad aš galiu tą pagyvenus pusę metų, vat, atitolus nuo tėvų... Čia buvo po universiteto studijų, kad aš galiu. Ir tada, kai aš grįžau, aš supratau, kad aš negaliu Kaune gyventi. Nežinau, tiesiog vidumi supratau, kad daugiau nebegaliu. Ir, ir man tada buvo... Aš labai bijau, ta prasme, aš labai daug ko bijau, bet aš darau ir, vat, nežinau, man atrodo, RM'uose [aut. Past. „Renkuosi mokytis!“ programoje] kažkas tai pasakė, kad drąsa tai yra kada tu bijai, bet tu darai, tai, vat, ir aš stengiuosi daryti ir man buvo labai baisu važiuoti į Vilnių, kur aš nieko nepažįstu, neturiu jokių pažįstamų, neturiu kur gyventi, nu, giminės, tiesa, gyveno ir gyvena, bet kažkaip... Naujas darbas, naujai gyvenama vieta, nu, ta prasme, labai, bet, bet, vat, po to, po to pusmečio Ispanijoje aš išdrįsau ir čia, turbūt, buvo mano pati ta tokia pradžia.

:: Tyrėja

Mhm. O koks jausmas buvo tada?

:: Tiriamoji

Geras. Geras buvo jausmas, nežinau. Kad aš pati, kad aš galiu. Aš manau, kad tas pasitikėjimas savimi tada jis auga ir stiprėja, ir su kiekvienu tokiu aš galiu tu supranti, kad tu gali ir dar daugiau, ir dar daugiau, ir dar daugiau.

:: Tyrėja

Mhm. O tada... Iš priešingos pusės gal atsimeni kažkokį, vat, nu, truputį jau užsiminei apie gyvenimą šeimoj, bet kažkokį labai konkretų įvykį, kur jauteisi labai nelaisva ir labai suvaržyta.

:: Tiriamoji

Nežinau, tai turbūt labiausiai gal... Gal, vat, tie tokie iš vaikystės, buitiniai visi dalykai, kad tu negali žingsnio žengti be, be priežiūros. Viskas turėjo būti pagal tų namų taisykles. O kažko labiau konkrečiau... Nežinau, ne gal. Nu, la... Gal... Nenoras tėvų dar mane paleisti, kai aš jau pasakiau, kad aš išsikraustau. Nes aš Kaune... Ne tai, kad aš į Vilnių išvažiavau iš namų, bet aš Kaune dar gyvendama pradėjau nuomotis. Na... Ir ne nepalaikė, nu, nebuvo palaikymo nei iš mamos, nei iš tėčio. Bet čia ne tai, kad aš ne, ne laisva, net nežinau. Gal kiti truputį dalykai. Nežinau.

Tyrėja

O gal atsimeni tada, kada arba gal tau ir konkrečiai įvardino, arba toks jausmas buvo, kad tu labai riboji kažkieno laisvę?

:: Tiriamoji

Ne, niekas neįvardino ir kažkaip apie tai net nesusimąščiau anksčiau. Nežinau. Nežinau, ne, nieks nesakė, sakau, ir pati apie tai nepagalvoju. Kažkaip atrodo, kad... Kadangi tu nori būti laisvas ir nori, kad gerbtų tavo ribas ir tave, tai, nu, natūraliai man ir aš turiu gerbti kitų ribas ir kitų laisvę. Tai dabar, jeigu galvojant, nu, apie tėvų, ar aš, aš gerbiu, kadangi man buvo nepriimtina, tai aš tiesiog pasišalinau. Nežinau.

Tyrėja

Jeigu neatsimeni konkretaus kažkokio įvykio, gal tada gali įsivaizduoti, o kas, va, tau jau būtų, nu, toks pamąstymas tada, kad čia jau pažeistum kito žmogaus laisvę. Jeigu kažkaip pasielgtum.

:: Tiriamoji

Jeigu neatsižvelgčiau į jo poreikius, į jo norus, jo nuomonę, o, o padaryčiau taip, kaip man, nežinau, atrodo geriau žinodama, kad nu tai iš tikrųjų ne... Nu, ne to žmogaus poreikis ir...

:: Tyrėja

Mhm, žinodama, jeigu žinotum ar ne, kad...

:: Tiriamoji

Jeigu žinočiau, jo, jeigu nežinočiau, galiu per nežinojamą kažką tai padaryti, bet tada tas kitas žmogus irgi turi man aiškiai iškomunikuoti, kur yra ribos. Tai, bet žinodama ribas, jeigu jų nepaisyčiau, tai čia jau yra, nežinau, kaip, kaip čia pavadint, bet jau ir netolerancija ir nepagarba, nežinau, to žmogaus atžvilgiu.

:: Tyrėja

Mhm. O yra kažkokia, pavyzdžiui, erdvė, su kuria sieja laisvę?

:: Tiriamoji

Miškas. Gamta. Jeigu taip fizinė, nu, jo, turbūt.

:: Tyrėja

Jeigu taip fizinė...O yra ne?

:: Tiriamoji

Jo, pagalvojau, ar kitokia gali būt, turbūt kitokios gal ir nėra... Bet labiausiai, turbūt, jo, jeigu pagalvoji aplinka ir laisvė, tai turbūt gamta. Pasivaikščiojimas gamtoje, buvimas gamtoje.

:: Tyrėja

O kodėl būtent?

:: Tiriamoji

Nes turi laisvę susidėlioti mintis, niekas tau netrukdo, nežinau. Turbūt man tai.

:: Tyrėja

O kas tas niekas?

:: Tiriamoji

Na, turbūt žmonės aplinkiniai... Tu esi pats savimi, tu ten gali būti pats su savimi. Bet, turbūt, jeigu ir galvojant šiaip, ir ne fizinę aplinką, jeigu kažkurioj vietoj tu gali būti pats su savimi... Tai gali būti ir uždara gal patalpa. Bet, vis vien, tas pats savimi, tai man, kažkodėl aš įsivaizduoju, kad nėra aplink žmonių.

:: Tyrėja

Tai tau laisvė asocijuojasi su žmonių, aplinkui nebuvimu.

:: Tiriamoji

Nu ta fizine tokia. Čia kaip psichoterapija, klausyk. Pradedi krapštyti.

:: Tyrėja

Aha. O... Tada irgi klausimas - kodėl, ar įvardintum kodėl... Žmonių nebuvimas tau asocijuojasi su laisve?

:: Garsiakalbis

Dėl to, kad... Čia tikrai psichoterapija. Dėl to, kad man labai sunku brėžti savo ribas ir jas išsakyti garsiai, nu, čia aš taip galvoju, žinai, reziumuoju. Ir, kadangi aš neiškomunikuoju tų ribų, tai žmonės labai dažnai jas peržengia, mano ribas, ir aš tada nesijaučiu laisva, aš jaučiuosi blogai. Na, tada turbūt man norisi kažkur pabėgti, ten, kur nėra žmonių, kurie žengia per mano ribas. Nu, čia aš taip dabar pagalvoju. Jo, ir man tas ribų brėžimas savo, jis labai sudėtingas yra, sudėtinga užduotis ir atima iš manęs labai daug jėgų ir energijos. Ir, kadangi aš miške neturiu jų brėžti, tai aš ten galiu ir pailsėti, taip, vat, laisvė dar ir poilsis yra, kad galiu pailsėti.

:: Tyrėja

Mhm... O... Ar kada nors susimąstei, kad tavo laisvės supratimas pasikeitė, kad anksčiau maniau, taip, o dabar manau taip?

:: Tiriamoji

Manau, kad taip. Manau, kad su laiku jisai plečiasi, į jį įeina daugiau... Daugiau veiksmų. Iš pradžių, kai, vat, kai gyvenau pas tėvus, tai pas mane buvo vien tik, kaip sakyt, pradėti nuo tų buitinių taisyklių nebuvimo. Ir tada, ir tada jau toliau, tada jau giliau. Laisvė, kaip sakyt, priimti pačiai sprendimus. Tada vidinė mano laisvė, tada kūrybiškumas, tada toliau. Tai čia gal pagal tą Maslow piramidę - pirmiausia turėjo būti tie kažkokie fiziologiniai, žinai, būtiniai, kurie man trukdė ir tada jau pereini prie tokių gilesnių.

:: Tyrėja

Tai sakai, kad laisvės supratimas plečiasi laikui bėgant?

:: Tiriamoji

Mhm...

:: Tyrėja

Ane, su patirtim...

Tiriamoji

Gilėja gal net taip...

:: Tyrėja

Mhm. O, kaip galvoji, žmonės šiandien laisvi yra?

:: Tiriamoji

Nu, viskas yra kiekvieno mūsų galvoje ir laisvė irgi, tai, nežinau. Nežinau.

:: Tyrėja

O jeigu ne laisvi, kaip galvoji, arba laisvi, tai kodėl? Kodėl galėtų būti vienokie arba kitokie?

:: Tiriamoji

Sakau, aš manau, kad tie tiek, kaip sakyti...Nu, vat, grynai laisvė priklauso nuo to, nu, nuo tavo galvoj, žinai, ir barjerai, ir barjerus mes statom galvoj, ir laisvę kuriam, turbūt, galvoj. Nežinau, nežinau. Tu negali taip pasižiūrėjęs į žmogų nuspręsti ar jis laisvas, ar jis ne. Nu, bent jau man, žinai, kadangi, sakau, aš dabar sieju su ta tokia, nu, vidine laisve, kur jinai nematoma yra. Gal tie žmonės, kurie skiria daugiau laiko apmąstymui ir savęs analizavimui, gal jie, sakyčiau, tada yra laisvesni? Nes jie tam skiria... Man laisvė dar ir su, va, tokiu dideliu darbu su savim asocijuojasi, nu, man. Ir tikrai vienas iš didžiausių mano troškimu jis visada ir buvo - laisvės, laisvės, laisvės. Kaip tu sakai, va, tas suvokimas, jis nuolat kinta, ir, kadangi kinta, tai tu nuolat vis turi dėl tos laisvės dirbti.

:: Tyrėja

Kad... dirbti dėl ko...

:: Tiriamoji

Nes plečiasi, plečiasi tavo suvokimas ir tų sričių, žinai, plečiasi ir, vat, kiekvienoj srity tu turi dirbti dėl tos savo laisvės.

:: Tyrėja

Tai tau laisvė yra svarbu.

:: Tiriamoji

Labai. Aš labai noriu būt... Aš, aš nelaikau savęs laisva vidumi. Aš labai noriu išlaisvėti, noriu... Bet, vat, sakau, man, gal aš painioju, man su drąsa, žinai. Nors, nu... Laisvė, vat, išsakyti savo nuomonę, ar ne, ir negalvoti kas ką ten pagalvos, tiesiog drąsiai išsakyti ir nesijausti blogai, žinai, nes kartais aš, nu, peržengiu per save, išsakau, bet tada ten viduj, va, taip susigumuliuoju, žinai, visa. Nu, va, tokie, žinai, eit atstačius krūtinę, drąsiai.

:: Tyrėja

Tai, sakai, laisvė pasakyti, ne tik pasakyti, bet dar ir atsiriboti nuo to, kas ką pagalvos?

Tiriamoji

Taip.

:: Tyrėja

Tai tau laisvė asocijuojasi su santykiu su kitu žmogumi?

:: Tiriamoji

Kitais. Turbūt, jo.

:: Tyrėja

Mhm.

Tiriamoji

Jo.

:: Tyrėja

Kad, būtent, jeigu jie kažką pasakys...

:: Tiriamoji

Na čia ne tik... Nu, ta prasme, ne tik... Nu mes gyvename visuomenėje ir, ir santykiuose, labai daug įvairių santykių, tai tas yra neatsiejama. Tai čia dvipusis yra, ir santykiuose su kitais, bet ir su savim, nu, vat, sau neprigalvoti barjerų kažkokių kokių nėra.

:: Tyrėja

Mhm. Tai, nu, o tada galvojant apie mokyklą...

Tiriamoji

Mhm.

:: Tyrėja

M... Kaip manai, ar mokytojai, ar mokiniai yra laisvesni?

:: Tiriamoji

Nu, vėlgi, nežinau.

:: Tyrėja

Ar, nu, gal vienodai.

:: Tiriamoji

Taip... Kažkodėl atrodo, kad mokiniai laisvesni, kad jie mažiau turi suvaržymų, nors... Nu, tokių... Nežinau, žinok. Nežinau ką atsakyt. Nors jie turi tas irgi, privalo uniformas nešioti, kas irgi varžo jų laisvę, yra elgesio taisyklės, kurių privalo laikytis. Gal mokytojai mokykloj turi mažiau tų taisyklių? Bet ar... Bet kaip jaučiasi - nežinau. Nežinau.

:: Tyrėja

O kada tu mokykloj jautiesi laisva?

:: Tiriamoji

Nu, vat, kai išdrįstų peržengti per savo kažkokius barjerus, kai... Kai aš ką nors sugalvoju ir mano iniciatyva nėra gniaužiama, o, nu, leidžiama žinai įgyvendinti savo idėjas, tai, vat, nu vėl čia, prie kūrybiškumo, žinai, gal grįžtam. Nežinau, kai tu, kaip aš sakau, gali džiazuoti pamokos metu, nes tu gali... Mokytojas gali...

:: Tyrėja

Džiazuoti, ką turi omeny?

:: Tiriamoji

Nu, nebūtinai, nu... Žaidimus kažkokius, nu, nebūtinai tą imti paskaitos, žinai, metodą, įvairesnius metodus. Paimt kažkokią temą, kuri, nežinau, nu, nėra programoje. Dabar netgi pagal tas naujas programas % yra palikta mokytojai. Nors, manau, kad ir anksčiau galima buvo... Nu, pavyzdžiui, ekonomika, ar ne, aš paimu sąžiningos prekybos temą, nu, nėra tokios, bet man jinai atrodo svarbi. Ir aš galiu ją paimti, aš galiu sau leisti ją paimti ir galiu per tą pamoką leisti pažaisti socialinį žaidimą, socialinių vaidmenų žaidimą. Ar ten, nežinau...

:: Tyrėja

Mhm. Tai ar čia buvo pavyzdys, kada... Konkrečios pamokos, kada tu jautiesi laisva?

:: Tiriamoji

Taip. Na, ir apskritai, kai aš konstruoju tą pamoką, šiaip jaučiuosi gana laisvai, nes niekad anksčiau nesusimąščiau, kad mokytojo darbas toksai kūrybingas, bet ta kiekviena pamoka, nu, tai man toks kaip mini vaidinimas yra tavo. Tu viską turi susidėliot, o kaip tu sudėliosi, tai tu turi pilną laisvę. Tu labai gali, nu, labai įvairiai gali. Įvairias priemones naudoti, įvairius metodus gali naudoti. Man ten, man yra laisvė, pasirinkimą, tu turi pasirinkimą, tu gali skaityti paskaitą, tu gali jiems užduoti grupinį darbą. Tu gali su jais filmą žiūrėti, gali diskusiją, tu gali debatus pasi... Nu, žodžiu, begalybė.

:: Tyrėja

O įvardinai, kai tas pirmas buvo klausimas, kad ar mokytojai, ar mokiniai laisvesni, ir sakai, nu, nelabai, gal, gal sunku įvardinti. O gal tada gali įsivaizduoti, o kas tau, pavyzdžiui, būtų laisvas mokinys? Koks jisai būtų?

:: Tiriamoji

Na, žinai ko... Man vis vien, man kažkaip linksta, kad mokytojai laisvesni, nes, va, tarkim, aš galiu per pamoką džiauzot, ane, aš galiu sukurti pamoką pagal save. Bet mokinys kaip ir privalo toj mano sukurtoj pamokoje dalyvauti, jis neturi pasirinkimo, jis vis vien turi į ją ateiti, žinai. Aišku, aš jam galiu sukurti laisvę nuleisdama kažką pasirinkti ir tą ir stengiuosi daryti. Bet, vis viena, dažniausiai, man atrodo, jis yra įspraustas... Į tos pamokos rėmus. Dėl to, turbūt, aš galvoju, kad mokytojai turi daugiau laisvės. Nu, vis vien, negali... Išskyrus, aišku, Forvardo [aut. past: mokykla Forvardas] sistemą. Nu, jie čia nesirenka. Tu, turi nustatytas kiek, kiek per savaitę privalo lietuvių kalbos pamokų turėti, tiek, tiek ten anglų kalbos, ir jie negali sau susidaryti kažkokio plano. Pavyzdžiui, jis galvoja, kad jam bus svarbi tikrai lietuvių kalba, nu, jis negali mokytis tik lietuvių. Tai, man atrodo, kad ir jie, turbūt, taip jaučiasi, kad už juos viskas yra nuspręsta. Jie labai mažai turi čia... Sprendimo galios, nors galėtų laisvai būt kitaip. Ta pati Demokratinė mokykla, kuri yra Vilniuje. Ir kur vaikai dalyvauja ir susirinkimuose, ir sprendžia tikrai visus klausimus ir aš norėčiau, kad taip būtų visur, ir valstybinėj mokykloj, kuo daugiau būtų

įtraukti mokiniai į tuos visus procesus, ne tik mokymosi, koridorių dažymo, nežinau, ar pertvarkymo erdvių tai, man atrodo, nu, jie tada ir tas erdves ir saugotų, ir, ir tai būtų, vat, jų pačių sukurta ir tai, vat, būtų jų laisvės išraiška.

:: Tyrėja

Tai, ar aš gerai suprantu, kad tu manai, kad mokiniai vertina laisvę, bet jiems jos trūksta?

:: Garsiakalbis

Mhm, manau kad taip. Manau, kad vertina ir nori, bet jiems trūksta.

:: Tyrėja

Mhm. O, kaip galvoji, kas mokiniam padeda formuoti laisvės supratimą?

:: Tiriamoji

Pirma mintis buvo mokytojai, nežinau. Nu, tur... Iš ko jie ima pavyzdį, turbūt, nežinau, nu, tai va, tėvai ar kažkokie suaugę, ar mokytojai. Į ką... Jo, nes jie į kažką žiūri, mokiniai, vaikai, jie į kažką tai žiūri ir mokosi iš kažkokių modelių.

:: Tyrėja

O ar tu galvoji, kad, pavyzdžiui, tu ir mokiniai laisvę skirtingai įsivaizduojat?

:: Tiriamoji

M... gali būti, kad taip... Bet aš kažkaip galvoju, kad... Aš juos suprantu. Kas, nu... Nu, vat ir ką jie sako, ar ne, kas jiems yra laisvė, kad jų nuomonė yra neišklausoma. Tai, aš manau, kad aš juos suprantu, bet ar mes vienodai suvokiam, nežinau. Nežinau. Gal jie neturi tų tokių... Vidinių barjerų, kažkaip aš galvoju, kad, kad... Dabar, nu, vat, vaikai drąsesni. Ir, manau, kad jie vidinių barjerų neturi, tuo mes, turbūt, skiriamės, o tie išoriniai tai... Tai jie egzistuoja, kaip ir egzistavo. Jeigu mokyklą, pavyzdžiui, imsim. Ta visa struktūra, kuri, kuri, mano nuomone, varžo laisvę.

:: Tyrėja

O kodėl tu sakai, kad mokiniai dabar drąsesni yra? Gal turi pavyzdį kažkokį.

:: Tiriamoji

Nežinau, vat, kai aš su jais kalbuosi, kai klausiu jų nuomonės... Aš iš to susidariau įspūdį.

:: Tyrėja

Kad jie dažniau pasako negu kai tu save, pavyzdžiui, mokykloj prisimeni ar...

:: Tiriamoji

Turbūt, jo. Na ir šiaip, pavyzdžiui, kad klausiu jų, nu... Pavyzdžiui, metų, kaip jūs save įsivaizduojat, ką jūs veiksite ir ką, kuom jūs būsite, tai... Tikrai nemažai kas sako aš tai išvažiuosiu į užsienį kažkur tai gyventi ir, jeigu aš pagalvoju apie save ten būdama klasėj, nu, gal laikotarpiu, žinai,

buvo kiti. Kiti laikai buvo. Bet man tai čia būtų vau išdrįsti išvažiuot. Aš sakau, į Vilnių išdrįsti išvažiuoti iš Kauno buvo man jau toksai didelis pasiekimas, o čia į kitą šalį. Nežinau, ir, man atrodo, kažkaip jie... Gal ne, net nežinau, kaip teisingai išsireikšt, bet... Dėl smulkmenų kažkaip nepergyvena. Nežinau, kažkaip lengviau eina per gyvenimą, nežinau. Man taip atrodo.

:: Tyrėja

Lyginant su tavim dabar, ar lyginant su tavim...

:: Tiriamoji

Lyginant su manim tada. Kai buvau jų amžiaus, jo.

:: Tyrėja

O... Mhm, tai ar aš gerai suprantu, kad mokykloj tu, pavyzdžiui, nesijautei tokia laisva būdama moksleivė, kaip dabar supranti, kad mokiniai jaučiasi?

:: Tiriamoji

Tikrai taip, manau, kad dabar jie, lyginant su manim tada, turi dabar ir mokykloj daugiau laisvės.

:: Tyrėja

Ir mokykloj turi daugiau laisvės, aha, o kodėl?

:: Tiriamoji

Nu, pirmiausia, pradėkime gal nuo uniformų. Kur merginos visos turėjo vienodas rudas sukneles ir juodas prijuostas... Ir kalnieriukus reikėdavo keistis, nu, to, kad, nu, man atrodo, tu negalėjai rinktis būt spaliuku, ar nebūt, tiesiog. Arba būt pionierium, ar nebūt. Tai ten dar daugiau visokių buvo. Už tave ką nusprendavo. Jo, vat, tokių dalykų, ką už tave nusprendavo dabar, manau, šiek tiek mažiau yra. Kas už juos yra nusprendžiama. Arba tu, nu, apskritai kalbant, ten apie integruotas pamokas, apie pamokas kitoj aplinkoj, nu, nebuvo tokių dalykų, sakau, dabar, dabar tas mokymosi turinys kažkaip irgi, man atrodo, laisvėja ir plečiasi, ir, ir tokių įvairių kampų atsiranda. O... Tada ne.

:: Tyrėja

Tai, jeigu reikėtų apibūdinti tada dar, taip apibendrintai, koks tau būtų, pavyzdžiui, laisvas mokinys ir laisvas mokytojas?

:: Tiriamoji

Aš manau, turbūt, būtų tie patys kriterijai. Laisvė priimti sprendimų, kuo daugiau sprendimų patiems. Galėjimas priimt kuo daugiau sprendimų patiems.

:: Tyrėja

Tiek mokytojui, tiek mokiniui, ar ne?

:: Tiriamoji

Jo, kad ne kažkas už tave nuspręstų, bet kad tu nuspręsk, kad tu galėtum nuspręsti. Kokia ta pamoka bus, jeigu kalbam apie mokyklą, ar ne. Kokia ta poilsio zona, kokios spalvos bus koridoriai, kaip šiandien stovės ta stalai... Kėdės ar stalai salėje. Gulėsime mes ten per pamoką, ar šokinėsime, ar ką nors darysim.

:: Tyrėja

Mhm. Ar galvoji, kad tai būtų reikšminga tokia laisvė dalyvaujantiems procese?

:: Tiriamoji

Man atrodo, taip. Man pačiai tai atrodo svarbu. Ir man atrodo ir... Ir, ir mokiam... Nu, tai tada tu supranti, kad tu kažką gali, kad nuo tavęs kažkas priklauso, nu, nuo tavo sprendimo, tai, man atrodo, čia sparnai turi užaugti labai dideli. Man atrodo, kad tada užaugtų labai dideli visiems sparnai. Nežinau, gal aš klystu.

:: Tyrėja

Sparnai turi... O ką tie sparnai iliustruoja?

:: Tiriamoji

Kad tu gali. Tu gali. Tu gali nuspręsti kaip tu šiandien, tarkim, mokysies, ar ne, ir tada kitą dieną, aha, jeigu aš galėjau nuspręsti, kaip aš mokysiuos, vadinasi, šiandien aš galiu nuspręsti kažką dar daugiau, dar daugiau. Nuo manęs priklauso, ne tai, kad sakyti, o ne, čia ta valdžia, čia vėl ta valdžia kažką tai padarė. Ne, aš galiu, aš irgi galiu, vat aš apie tai. Ir tada, jeigu mes visi galvosim, kad mes kažką tai galim, tai, man atrodo, visiems nuo to tiktai geriau bus. O ne kaltinsim kažką tai.

:: Tyrėja

Tai, vat, norėjau paprašyti, praplėsti - geriau, nes...?

:: Tiriamoji

M... Gyvensim geriau, nes?

:: Tyrėja

Sakai, jeigu praplėstume tą laisvę, kad žmonės galėtų daugiau sprendimų priimti, visiems būtų geriau.

:: Tiriamoji

Nes, tu supranti.. Tai tu kursi kažką, tu tada kursi, o ne sėdėsi ir nelauksi, kol tau sukurs kas nors. Tai kiek visko prikursim. Gero. Nu, aš tai turiu omeny, kad gero. Kiek visko sukursim gero.

:: Tyrėja

Tas praplėtimas tiesiog tau asocijuojasi su tuo, kad žmogus tikėtų, kad gali kažką sukurti ir sukurtų?

:: Tiriamoji

Ir kurtų, taip, gerovę sau, gerovę ir, man atrodo, tuo pačiu ir kitiems.

:: Tyrėja

Mhm. Nu, supratau.

:: Tiriamoji

Idealistiškai skamba, ane? Ne?

Priedas nr. 3. Sutikimo dalyvauti forma mokiniams.

Tėvų sutikimas dėl vaiko dalyvavimo tyrime

Aš,, sutinku, kad mano vaikas dalyvautų Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Ugdymo mokslų instituto Edukologijos studijų krypties studentės atliekamame tyrime.

Prieš atliekant tyrimą buvau informuotas/-a apie tai ir sutinku, kad:

- tyrimo metu mano vaikas atsakys į tyrėjos užduodamus klausimus tyrimo tematika, giluminis tyrėjos ir vaiko interviu bus įrašomas ir transkribuojamas;
- mano vaikas nebus filmuojamas ar fotografuojamas;
- asmeninė informacija apie mano vaiką ir tyrimo metu surinkti duomenys bus saugomi tyrėjos kompiuteryje ir prieinami tik tyrėjai;
- gauti duomenys bus panaudoti tik moksliniais tikslais, tyrimo metu surinkta garsinė medžiaga bus prieinama tik tyrimą atliekančiai studentei ir kitiems asmenims viešai neplatinama;
- tyrimo duomenys gali būti pateikiami moksliniuose straipsniuose ir konferencijose.

Aš sutinku, kad, laikydamasi anonimiškumo principo, tyrėja nurodytų tik mano vaiko klasę, lytį, amžių ir ugdymo įstaigos pavadinimą. Visa kita mano vaiko asmeninė informacija lieka anonimiška ir niekur neviešinama. Pristatant tyrimo rezultatus, mano vaiko vardas bus pateiktas pseudonimu.

Aš neprieštarauju, kad mano vaiko pasisakymai, nenurodant mano vaiką identifikuojančių duomenų (tikrojo vardo, pavardės, gyvenamosios vietos ar kitų duomenų), būtų panaudoti tyrėjos Edukologijos studijų krypties baigiamajame magistro darbe, moksliniuose straipsniuose ar pranešimuose.

Aš suprantu turintis/-i teisę tyrimo metu tyrėjos paklausti apie tyrimo eigą ir apie mano vaiko savijautą dalyvaujant tyrime. Aš suprantu turinti/s teisę bet kada tyrimo metu atsisakyti, kad mano vaikas dalyvautų tyrime. Tuo atveju, jei norėčiau atsisakyti dalyvauti tyrime, aš sutinku informuoti tyrėją apie savo sprendimą žodžiu ir/ar elektroniniu paštu šiais kontaktais:

El paštas: karolinakristolaityte@gmail.com

Tel. nr.: +37062388384

Pasirašydama/s šį informuotą sutikimą, patvirtinu, kad suprantu atliekamo tyrimo tikslą:

Parašas

Data

Kontaktai: telefonas, el. paštas

Priedas nr. 4. Sutikimo dalyvauti tyrime forma mokytojams.

Sutikimas dėl dalyvavimo tyrime

Aš,, sutinku, dalyvauti Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Ugdymo mokslų instituto Edukologijos studijų krypties studentės Karolinos Krištolaitytės atliekamame tyrime.

Prieš atliekant tyrimą buvau informuotas/-a apie tai ir sutinku, kad:

- tyrimo metu mano atsakysiu į tyrėjos užduodamus klausimus tyrimo tematika, giluminis tyrėjos ir mano interviu bus įrašomas ir transkribuojamas;
- aš nebūsiu filmuojama ar fotografuojama;
- asmeninė informacija apie mane ir tyrimo metu surinkti duomenys bus saugomi tyrėjos kompiuteryje ir prieinami tik tyrėjai;
- gauti duomenys bus panaudoti tik moksliniais tikslais, tyrimo metu surinkta garsinė medžiaga bus prieinama tik tyrimą atliekančiai studentei ir kitiems asmenims ir viešai neplatinama;
- tyrimo duomenys gali būti pateikiami moksliniuose straipsniuose ir konferencijose.

Aš sutinku, kad, laikydamasi anonimiškumo principo, tyrėja nurodytų tik mano lytį, amžių ir darbovietės pavadinimą. Visa kita mano asmeninė informacija lieka anonimiška ir niekur neviešinama. Pristatant tyrimo rezultatus, mano vardas bus pateiktas pseudonimu.

Aš neprieštarauju, kad mano pasisakymai, nenurodant mane identifikuojančių duomenų (tikrojo vardo, pavardės, gyvenamosios vietos ar kitų duomenų), būtų panaudoti tyrėjos Edukologijos studijų krypties baigiamajame magistro darbe, moksliniuose straipsniuose ar pranešimuose.

Aš suprantu turinti teisę tyrimo metu tyrėjos paklausti apie tyrimo eigą ir informuoti apie savo savijautą dalyvaujant tyrime. Aš suprantu turinti teisę bet kada tyrimo metu atsisakyti dalyvauti tyrime. Tuo atveju, jei norėčiau atsisakyti dalyvauti tyrime, aš sutinku informuoti tyrėją apie savo sprendimą žodžiu ir/ar elektroniniu paštu šiais kontaktais:

El. paštas: karolinakristolaityte@gmail.com

Tel. nr.: +37062388384

Pasirašydama/s šį informuotą sutikimą, patvirtinu, kad suprantu atliekamo tyrimo tikslą:

Parašas

Data

Kontaktai: telefonas, el. paštas.....